KAIS.KÖN.HOF BIBLIOTHEK
73.664-B
Neu-

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek

+Z223261203

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Krunisanje kralja Zvonimira.

Digitized by Google

Obća pověstnica

dra. Bumüllera i dra. Schustera

preveo;

a uzgredce posebna hèrvatska

po

dru. Račkomu, Kukuljeviću, Tkalčiću, Peroku i Tomeku

za mladež

sastavio

jedan domorodac.

S mnogimi dèrvorezi.

U Zagrebu 1866.

Bèrzotiskom i troškom Dragutina Albrechta.

73664-B.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kazalo.

Prastari krivobožki narodi.

	Strana.
Babilonci i Asirci	1
Egiptjani	5
Feničani	10
Mladost Cirova	15
Ciro, Krezo i Solon	18

Stari Gèrci i Rimljani.

Věra i običaji starih Gèrkah	22
Zakoni i ustav špartanski i atenski	23
Kodro, Miltiad, Leonida Temistokle	24
Sokrat	28
Aleksander	32
Postanak grada Rima	37
Horacij i Mucij	38
Fabricij i Kurij Dentat	39
Razorenje Kartaga	42
Propast Rima	45

Kèrštjanski narodi poimence Němci i Slavjani.

Utemeljenje i razširenje kèrštjanske cèrkve	46
Stari Němci	48
Razorenje Jerusolima	50
Progonstvo kèrštjanah	53
Car Konštantin veliki	56
Seoba narodah. Atila kralj hunski i papa Lav veliki	59
Slavjani dolaze na pozorište povésti	61
Slavjani kano krivobožci	63
Muhamed i njegova věra	65
Bonifacij i ostali věrověstnici němački	68
Pokèrštenje južnih Slavjanah	70

Rimsko-němačko carstvo.

Karlo veliki i njegovo krunisanje u Rimu	71
Sveti Ciril i Metod, slavjanski apoštoli	74
Rat s Magjari	78

Digitized by Google

Strana.
Hèrvatska i njezini vladari 81
Nutarnje uredjenje hèrvatske dèržave 85
Križarske vojne 86
Petar Amienski i papa Urban II. u Klermontu . . . 86
Osvojenje Jerusolima pod Gottfridom Bouilonskim . . . 88
Fridrik I. Hohenštaufovac 91

Konac srědnjega věka.

Konradinova smèrt 94
Hèrvati pod vladom kraljevah Arpadovacah 96
Rudolf Habsburžki 103
Hèrvati pod vladom kraljevah iz anžouvske i drugih kućah . 107
Najvažniji izumi srednjega věka 114

Nova doba.

Odkritje Amerike 121
Cèrkveno razkolničtvo. Martin Luther 126
Hèrvati uzvise dom habsburžki na prèstol 130
Trideseto-godišnji rat 130
Borba Hèrvatah proti Turkom do obsade Beča 134
Obsada Beča 141
Nemila smèrt kralja Ljudevita XVI. 144
Strašna vlada 149
Napoleon putuje s vojskom u Rusku 1812. 150
Borba kod Lipskoga 155
Osvojenje Pariza 157
Borba kod Vaterloo-a 157

Digitized by Google

Prastari krivobožki narodi.

Babilonci i Asirci.

Pošto bi se potomci Noemovi umnožali, odseli jih něki dio iz armenskih planinah, te putujuć uzduž obalah rěkah Eufrata i Tigrisa, nasele se u ravnici Sinear. Ova se ravnica stere uzduž i sred ovih dviuh rěkah tja do mora, u koje utiču. U ovoj ravnici, 115 po prilici urah od mora daleko, na Eufratu, sagradiše potomci Noemovi grad Babel (Babylon), a odtud je Sinear prozvan takodjer Babiloniom. Babel biaše najstarji grad na světu, jerbo je sagradjen prije nego se je razsuo čověčji rod po zemlji. Pèrvi se je babilonski kralj zvao Nimrod, koji si je kraljestvo prokèrčio do Asirije, koja se je zemlja sterala na sěvero-iztoku od Babilonije, uzduž rěke Tigrisa. U Asiriji sagradi jedan kralj grad Niniveh, gdě su kraljevi često stolovali. Kraljestvo je asirsko trajalo više od 2000 godinah i kraljevi mu biahu najsilniji na světu. Ovi su kraljevi često udarali silnom vojskom na druge kraljeve i narode, te jih prisilili, da jim danak (štibru, harač, porez) platjaju, kao što su prisilili n. p. kraljeve izraelske i židovske; razorili su mnogo gradovah, koji su jim se protivili, oplěnili su mnogo zemaljah i žitelje jim odveli u roblje u Babiloniju ili Asiriju.

Čim su silniji i bogatiji bili ovi kraljevi, tim su si više širili i lěpšali stolne gradove, te po prilici 2500 ili 600 godinah pr. I. biaše Babilon za čudo golem i čvèrst grad. Babilon se je sterao s jedne i druge obale Eufrata (ova rěka biaše 600 stopah široka), te biaše obkoljen četverokutnim zidom. Svaka je stran četverokuta imala 6 urah hoda, dakle sve četiri strane 24 ure. Uza to, kako pripověda něki Gèrk, koji je glavom bio u Babiloniji, bio je zid 200 rifah visok, 50 rifah širok, ozgor je bilo na zidu mnogo kulah; a sa svake je strane bilo 25 željeznih vratah. Izpred zida je bio dubok jarak, s obadvě strane obzidan, u koji je napuštana voda iz rěke. Zid pako nije bio od tesana kamena sazidan, nego od opekah; jer u Babiloniji neima tvèrda kamena, nego je ponajviše sama ilovača, koju valja samo prekopati, u kalupe sbiti, na suncu osušiti ili spaliti.

Digitized by Google

Město mazke (morta) uzimali su Babilonci paklinu (zemsku smolu), što izvire 50 urah povèrh Babilona kod sela, što se danas zove Hit, tako obilno iz zemlje, da je nije moći pregrabiti. Paklina se ova stěne bèrzo i otvèrdne u zraku, gori žestoko, pa zato su stari Babilonci njom oganj ložili, dapače brodeć něgdě prije englezki jedan brod Eufratom, ložen mu je parni kotao ovom paklenom. Babilonci su zidali samo izvana zidove opekami, iznutra pako uzimali su přesnu ilovaču, osušiv ju samo na suncu; ništanemanje uměli su oni paliti ilovaču; a k tomu ju raznoliko i bojadisati, te biaše milota pogledati, kako su jim se izvana šarenili i caklili hramovi i palače. Neda se věrovati, da je babilonski zid na jedan put sav sagradjen, kolik je visok i širok, jerbo je npravo nemoguće. Uzmimo, da je zid dvaput manji nego li smo gore spomenuli uslěd někoga Gèrka, ipak će nam se strahota ovoga zida morati na čudo dati; jer ako ide zid samo 1 uru u daljinu, iliti ako je 13,000 stopah visok i 25 stopah debeo, to iznaša sama zidina $13{,}000 \times 100 \times 25 = 32.500{,}000$ kubičnih stopah. Stari se pisci svi čude ovim ogromnim zidinam, to něki prorok piše: „Babilon se diže do neba i neda, da mu tko predje preko visine zidovah.“ Obale su na rěkah bile ogradjene visokimi nasipi od kamena, a po kamenitih stepenih silazili su gradjani na vodu. Preko mosta išlo se je iz jednoga preděla grada u drugi; ulice su išle kroz grad uzduž i popreko, i to sve upravo na konac. U ostalom nisu bile u gradu same kuće, nego je bilo i mnogo prosta polja, vèrtovah i t. d.; te kada bi udario kakav neprijatelj s vojskom u zemlju, sgèrnuo bi se sav narod u grad, jerbo se je moglo unj směstiti miliun glavah; neprijatelju pako nije moglo niti u glavu doći, budi po lěstvah preko zida u grad navaliti, budi toli ogromne zidove podkopati ili provaliti.

U Babiloniji neima zime, a rědko kada i kiša pada; zato se lěti uhvati kora na zemlji po onih predělih, gdě netopi Eufrat ili Tigris. Ove dvě rěke narastu pramalětjem, pošto se otopi sněg u armenskih planinah; a zatim, izlěv se iz korita, poplave babilonsku ravnicu, te bi rekao, da je kakva močvara. Někada je bivalo drugčije, jerbo su Babilouci po cěloj ravnici pokopali síjaset što manjih što većih jarakah, u koje su naveli vodu, što biaše odviše; a k otomu su 50 urah povèrh Babilona izkopali veliki potok, kojim su brodovi plovili. Potok je ovaj išao izmedju Eufrata i uzduž arabske pustinje, pretvorio se je na više městah

Digitized by Google

u jezero; a napokon se je slěvao u more. Iz rěke, jarakah i jezerah, vukli su Babilonci na sisaljke i grabili vodu, kojom su si natapali polje i voćnjake, jer u tako toploj zemlji nerodi niti bilje, niti povèrtalje, niti ikakvo dèrvo, ako se nezaléva; Babilonci su jedino svojimi žuljevi pretvorili si ravnicu u lèpi vèrt. Tudě nebi se dale pregledati okom po obalah rěkah visoke, vite i rodne paome od datulah, a pšenica je rodila više no stostrukim rodom. Ali Babilonci nebiahu samo marljivi i vèrstni poljodělci, nego su těrali takodjer umětnosti i zanate; Kananejci su kupovali na jagmu za Jozua plašte, što su jih Babilonci tkali i bojadisali; platno babilonsko bilo je na glasu; a k otomu su Babilonci pravili od zlata, stakla i dragoga kamenja kojekakve urese.

Nego su i mnoge opačine preotele mah u Babiloniji; věra jim naime biaše krivobožka, učeć jih, da su bogovom takodjer gděkoje opačine drage. Najviši jim bog biaše Bel, bog sunca, koji je imao golem hram i u njem žèrtvenik od zlata i ogromnu zlatnu sliku. Sred hrama išla je kula, koja je sagradjena bila skroz (ne šuplja) od opekah, do svojih 600 stopah u vis, najogromnija zidina pod nebom. Kula je bila na četiri ugla, te je imala 8 razdělah; najnižji je imao 600 stopah u dužinu i širinu; na ovom je razdělu bio drugi, koji je bio manje od 600 stopah dug i širok; na drugom je bio tretji, još užji, i tako dalje do najvišega; u kojem je bio Belov hram, u koji je dolazio ob noć bog, kao što su učili svetjenici. Izvana okolo hrama vodio je po stepenih put, na kom su bili koje gdě napravljeni predèli, gdě su ponaměštane klupe, da se uzmogne, penjuć se u vis u hram, gděšto odpočinuti.

Niniveh je bio takodjer za čudo golem grad, jerbo hoteć ga na okolo obići, trebalo je tri dana, kao što nam pripověda prorok Jona. Dugo stolovahu kraljevi u Niniveh, niti nebiaše Babilon stolni, niti pèrvi grad kraljestva. Tako biaše za Salmanasara, koji razoriv Samariju, odvede Izraelce u roblje, (721 pr. I.); tako za Sanheriba, koji udari na kraljestvo Juda i Jerusolim; a kazan božja stiže prije Niniveh nego li Babilon. »Jao si ga tebi kèrvoločni grade!« proricaše prorok Nahum, »pun si laži i obèsti, nećeš da se okaniš razbojničtva. Nuto ja ustajem proti tebi, govori Bog, gospodar světa; gradi si kule, gazi blato i nabijaj ilovaču, ipak će te oganj sažgati i mač proždèrti.« Ovo sa dogodi po prilici 600 godinah pr. I. — Medianski kralj udari vojskom na Niniveh. Babilon se uzbuni (doljńi kraj proti gor-

Digitized by Google

njem); a nabreknuv Tigris, provali gdĕšto gradski zid, neprijatelj nahrupi, potuče hametom žitelje, koji nemogahu izmaći; opljeni i užga grad. Razvaline grada Niniveh viděti je danas naprama gradu Mosulu, niti jih nije nitko pobliže razgledao do 1840. god.; dakle su puste ležale svojih 2400 godinah. Od god. 1840. počam odaslala je francuzka i englezka vlada učene ljude u ove predĕle, te dala kopati; a uslĕd toga nadjeno je mnogo stvarih, štono su nĕkoć za Salmanasara i Sanheriba, za prorokah Izaije, Ezekiela, Amosa, Jone i Nahuma rĕsile predvorje kraljevskih palačah. Kopajuć naměrili su se na cĕli doljni sprat jedne palače, te našav ugljevja u podèrtinah, vidi se, da je palača užgana. Srušiv se gornji sprati, zagèrnuše najdoljnji; prĕsne su opeke spèrhnule od kiše i rose, te motreć ruševine, rekao bi, da su naravski brĕg od blata. Zidine su bile od prĕsnih opekah kao i u Babilonu, a krajem izvana zidano je pečenimi; uza to su izvana i iznutra izvezeni zidovi ubĕlovimi pločami, koje su bakrenimi čavli pribijene. Na ovih pločah izvajane su i naslikane kojekakve slike. Viděti je n. p. kralja sědeć na prĕstolu ili žèrtvujuć bogovom, iduć na ogromnih kolih na vojsku i boreć se u bitki; viděti je gdĕ asirski momci pripinju lĕstve na neprijateljske zidove i penju se, a strĕlci pucaju na neprijatelje; viděti je, gdĕ zidoderi gruvaju o zidine; viděti je, gdĕ se zarobljenici sapinju, na kolje nabijaju, živi deru, ili jim se glava sĕče i oči vade. Osim toga naměrili su se kopajuć na kojekakvo oružje, sprave i posudje od zlata, tuča i měda, pèrstenje, kojekakve slike od kamena iztesane, n. p. slike bogovah, krilate volove sa čovĕčjom glavom, lave; onakove su ogromne slike gdĕkoje salivene od kakra. U starinarskih dvoranah po Londonu i Parisu imade mnogo ovih slikah; a k tomu neznade se skoro ni broja izkopanim opekam, glinenim i ubĕlovim pločam s kojekakvimi napisi. Nego neudjoše sve do danas sasvim u trag asirskomu pismu, akoprem si razabiruć mnogo glavu njim razbijaju; pismena su asirska nalika na naše željezne čavle, te se redaju pišuć reć bi u čopore (odtuda je prozvano ovo pismo klinovito — nalik na klin — kada se zabije; tako su pisali i Babilonci i Perzijanci.

Babilon se je dèržao nĕkoliko stolĕtjah dulje od Niniveh, ali neizmače ni on sudbini, što su mu navĕstili proroci za kazan radi opačinah i obĕstnoga nasilja na druge narode. Najprije ga osvoji lukavo perzijski vojvoda Ciro (536 pr. I.); a pošto bi za Cirovih naslĕdnikah više putah bunu dizao, budu mu zidine

Digitized by Google

na više městah široko provaljene i mnogo tisućah žiteljah poubijano; usléd česa ostade grad malo po malo sasvim pust. Kašnje budu blizu sazidana dva nova golema grada: Seleucia i Ktesifon; s toga odseli i ona několicina babilonskih gradjanah, što je preostala; a u Babilonu pričeše ljudi kamen kopati za gradjevine, te za Isukèrsta nebiaše traga Babilonu do podèrtinah. Dvě ure iduć prama iztoku od kukavnoga gradića Hilleh, viri silna ruševina iznad ravnice: najdoljni sprat někadanje sgrade visok 260 stopah, ali je zastèrt pěskom i pepelom; od drugoga sprata viděti je samo jedan ugao od pečenih opekah, 35 stopah visok; to je još ostalo od Belove kule. Od Nebukadnezarove palače (605—561 pr. I.), ostala je još golema podèrtina, nalik na brěg; a pojedine zidine vire ovdě ondě. Nebukadnezar, razoriv Jerusolim, mnogo je zidao, kao što su pripovědali Babilonci Gèrkom; a to nam svědoče i pečene opeke na razvalinah babilonskih, buduć ne malo na svakoj i nesětnoj ubilježeno ime Nebukadnezarovo.

Egiptjani (Misirci).

Medju prastare i najglasovitije narode staroga věka, računaju se osim Asiracah i Babilonacah, takodjer Egiptjani i Fenićani. Egipat je sěvero-iztočni ugao Afrike, te se dèrži Palestine i kamenite Arabije 30 urah širokom užinom Suez, koja luči cèrveno more od sredozemnoga. Egipat je opasan sa iztoka cèrvenim morem, sa zapada afrikanskom pustinjom, sa sěvera sredozemnim morem; sa juga plavi rěka Nil Egipat, koja izvire u sredini Afrike, te prevaliv dolinu něku od 250 urah, utiće u sredozemno more. Upravo ova nilska dolina zove se Egipat. S iztoka se vuče pusta planina od samih pećinah poput duga i široka zida i luči dolinu uzduž rěke, od doline, uzduž cèrvenoga mora; sa zapada je na kraj afrikanske pustinje kosi zid od gole pećine, ide 200 do 500 stopah u vis; pustinja dakle leži iznad nilske doline; usléd toga je nilska dolina sa dva kraja opasana golimi pećinami. Samo je u gornjem Egiptu na dva města ova dolina tako uzka, da samo rěka posred teče (većinom 3000 stopah široka), inače po dvě do šest urah široka; 30 urah izpred mora prestaju kamenite planine, te se odavde počam stere Egipat poput pljosnate ravnine, kojom teče Nil, razaliv se u sedam

Digitized by Google

rukavah, u more. Zemlja, što ju paše Nil, nalika je na trokut, pa odtud su ju stari Gèrci prozvali Deltom (Δ). Da neima Nila, bila bi cěla dolina egipatska pusti i široki, te još dulji prosěk izmedju dviuh planinah, gdě nebi rodilo niti dèrvo niti ikakva vlat; jerbo bi već odavna zasuo zemlju pěsak, što ga nosi větar iz pustinje; a ovako je uslěd poplave Nila ova dolina skoro najrodniji preděl zemlje. Sred Afrike, gdě izviru potoci, koji, saliv se u jednu rěku, zovu se Nil, pada pramalětjem i početkom lěta silna kiša po više měsecih zasebice; uslěd koje nabrekne Nil tako, da u Egiptu izadje iz korita i poplavi cělu ravnicu (u rujnu), pošto se po jarcih svud navede. Ovako se natopi zemlja, a k otomu ostane iza poplave rědak doduše, ali vèrlo gnojan mulj. Presahnuv voda (u studenom), sije se pšenica, ječam, grašak i t. d., a to sve sazrije za tri do četiri měseca i urodi obilno. Zato je već starih vremenah Egipat na glasu bio radi žitka i po drugih krajevih světa. Ako li nenaraste poplava Nila, koliko bi upravo trebalo, udari glad na sam Egipat. Za najlěpše dobe bilo je u Egiptu 7 miliunah žiteljah i golemih gradovah, n. p. Tebe u gornjem Egiptu i Memfis naprama ustju Delte. Stari su Egiptjani bili za čudo radjeni; sijali su polje i hranili marvu osobito marljivo, tkali su posve tanko platno, pravili su lěpo pokućtvo od stakla i kova, pravili su artiju od končićah izpod kore papira (dèrveta), što rodi do 15 stopah visoko po močvarah, te su uměli takodjer lěpo rezati na dèrvu, bělokosti (slonovoj kosti) i koži. Faraoni (farao znamenuje kralj u egipatskom jeziku) su jim gospodarili glavom, zemljom i blagom; a mnogi su si kralji stekli glasovito ime golemimi gradjevinami i kipotvorinami.

U iztočnih kamenitih planinah imade krasnoga gradiva: granita, porfira, kruta pěska i vapnena, mramora, alabastra; ovo uzev u pomoć slavohlepni kraljevi egipatski, sazidaše sgrade, što nas zanašaju svojom veličinom i lěpotom. Istina, većinom leže ovi spomenici staroga věka porušeni i razvaljeni ili zasuti pěskom, što ga je nanio větar iz pustinje; ali jih i dan danas diže još několiko ponosito glavu u vis, svědočeć nam, da su Egiptjani i sbilja někoć umětnici bili i marljivi poslenici. Izmedju njihovih gradjevinah valja napomenuti:

1) Obeliske. Obelisci su četverouglasti, ozgor šiljati stupovi, iznad podnožja idu svojih 50 do 180 stopah u vis, te su ozdô na četvèrt 5 do 25 stopah široki. Uzpèrkos svojoj ogromnoj visini iztesani su ipak samo od jednoga kamena i to tvèrda, ru-

Digitized by Google

mena granita iz iztočne planine u gornjem Egiptu. Posve su ugladjeni, te sa strane nakitjeni hieroglifičkimi slikami, t. j. slikami na mĕsto naših pismenah. Ovo ogromno kamenje dobavljano je na splatah za poplave, te po prekopih privažano. Težka li i skupa posla. Koliko li je nĕgdĕ trebalo rukuh, dok su ga samo iztovarili i složili! Obelisci su dva a dva redani izpred hramovah, Bogu sunca posvetjivanih.

Car August i mnogo mu naslèdnikah dali su nĕkoliko obeliskah dobaviti iz Egipta u Rim, gdĕ su vendar porušeni, što od ljudih, što od potresa zemlje. Četiri je dao papa Siksto V. godine 1584. podići od svoga glasovitoga graditelja Fontane. K otomu je uzeo Fontana u pomoć strojeve, kojim je opet trebalo 1200 ljudih i 160 konjah; pa je ipak prošlo četiri godine, doklam je posao dovèršen. Nego imade takodjer najveći 144 stope visine i 13,000 cent. težine. Ogromni ovaj obelisk namĕšten je pred lateranskom cèrkvom.

2. Piramide. Piramidam se mora čovĕk još više čuditi, nego li obeliskom. Već starih vremenah brojili su ljudi piramide medju čudesa svĕta. Piramidah imade u srednjem Egiptu, na zapaadnoj obali Nila, — podĕljene su u pet hèrpah. Imade jih svega 40. Piramide su velike, četverouglaste sgrade, te gledaju pravac na četiri kraja svĕta. Ozdô jim je širok temelj; što pako idu

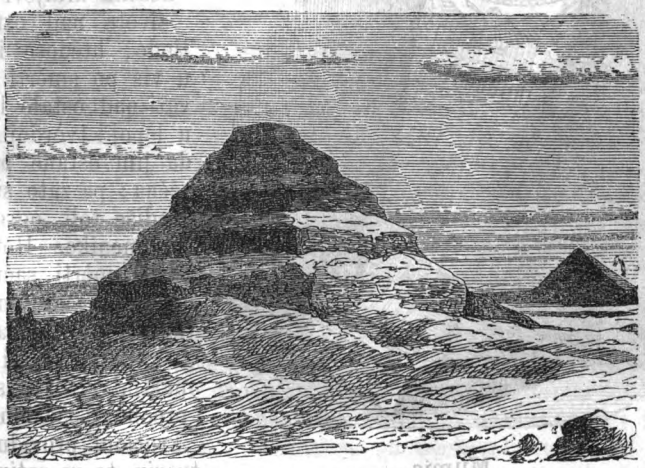

Piramida u Sakarih.

Digitized by Google

više gore, tim su užje; a vèršak jim je pljosnat. Sazidane su od vapnena kamena, koji se samo od vlastite težine dèrži jedan drugoga; někoje su k otomu ogradjene bile granitom ili mramorom. Osobito se tri odlikuju golemom veličinom, a izmedju ovih ona na sěvero-zapadu od Memfisa. Ide u vis 450 stopah, sagradjena je na pećini 200 stopah visokoj, a iznutra imade $14^1/_2$ miliuna kubičnih stopah. Kažu, da je sto tisućah ljudih zasebice 20 godinah na njoj radilo. Gradivom od ove piramide dao bi se, kako računaju noviji měrnici, priličan zid sagraditi oko cěle španjolske kraljevine. Grobnice u piramidah već su odavna provaljene i oplěnjene.

U piramidah su naime sahranjivani kraljevi; tako n. p. imade najveća piramida, po prilici u sredini, dvě grobnice, zatim pako 100 stopah duboko, u pećini izdubljenu tretju. Nijedan narod nije trošio više napora ni vremena na grobove, od Egiptjanah, niti se nije brinuo toliko za pokojne. Grobove su si gradili po pustih planinah, gdě i danas leže sahranjena mèrtva tělesa na tisuće, akoprem jih je već nebrojeno nestalo. Uznešeni kraljevi za života nad ostale ljude, htědoše i više u vis po smèrti počivati nad ostale ljude, u lěpoj i tvèrdoj kuli, da jim ostane pamet věčna; pa zato si pogradiše toli ogromne spomenike. Hoteći poslě smèrti sačuvati tělo da nesagnije (nesatrune), mazali su ga miomirisnimi pomastmi; izvana su ga preobukli někom ali krutjom providnom tvarju, te ga zatim sa-

Mumia.

Digitized by Google

hranili; takova pomazana tělesa zovu se mumie. U starinarskih dvoranah u Bonu, Kaselu, Berlinu, Draždjanih i drugih gradovih, viděti je mnogo mumiali; a i kod nas u Zagrebu imade u narodnom domu jedna. Koža jim je posve cèrna, te od gumia i zemske smole skoro okamenjena; ovakova usahnula tělesa gore kao omorikovina, pa zato si njimi pastiri po Egiptu lože oganj. Věrujuć stari Egiptjani, da imade i poslě smèrti život, zvali su stanovišta živih konaci; grobnice pako pokojnih, věčnimi stanovišti. Poslě smèrti imao je posebni sud odlučiti, je li pokojnik vrědan pokopa. U ovom je posmèrtnom sudu bilo 40 sudacah, koji su najprije pretresali život pokojnika, pa onda istom osudu izrekli o pokopu. Isti su kralji podpadali pod ovaj sud, što je sigurno mnoge poticalo, da po duši kraljuju.

3. Nedohod (labirint). Niti s daleka nebiaše tako star, ali ipak biaše tako glasovit, nedohod. Nedohod je bio sgrada u srednjem Egiptu. Imao je 12 palačah, 6 sa sěvera, 6 s juga; a k tomu 3000 sobah, 1500 iznad zemlje. Izvezene biahu pako ove sobe umětnimi kipotvorinami i raznobojnim kamenjem. Sada je sve pusto.

Skoro isto tako moraju se čověku na čudo dati kamenite slike, što su něki kralji na uspomenu dali praviti; tako je viděti u někom, preko 200 stopah duboku hramu od pěskovita kamena četiri slike kralja Ramzesa II. 60 stopah visoke, sědeć na prěstolu 10 stopah visoku; na plećih imade svaka slika 25 stopah širine.

Posebno se je dělio sav egipatski narod na staleže po rodu, naime svetjenike, vojnike, poljodělce, rukotvorce i pastire. Bivši otac n. p. svetjenik, vojnik ili pastir, morade mu biti i sin svetjenik, vojnik ili pastir — htio nehtio, bio sposoban nebio. Posebni su bili i stari egipatski bogovi i stanovišta bogovah. Nebiaše skoro ni jedne životinje, koje nebi obožavali, samo ako je bila osobito koristna ili škodljiva. Koristne su životinje obožavali, hvaleć jim na blagodatih; a škodljive, bojeć se od njih nesreće. Obožavali su pticu Ibisa, nalik na rodu, što je žderao zmije, koje su se legle u mulju rěke Nila. Krokodila su obožavali od straha. Dušmanin je krokodilah ichneumon, prozvan takodjer mačkom faraonovom. Ichneumon, rujuć po pěsku, traži i žděre i drugi kojekakvi skot; pa zato su ga obožavali Egiptjani. Osobito su obožavane mačke, nje su marljivo hranili, te buknuv

Digitized by Google

gdě oganj, nosili su nje prije napolje od rodjene dětce ili bratje. Kada bi u kojoj kući poginula mačka, udarili bi u plač svi kućani i ostrigli si obèrve. Mèrtvo tělo ove svete životinje valjalo je pomazati, u dragocěno platno uviti i svetčano sahraniti. Tko bi samo nesmotreno ubio mačku, morao je poginuti. Někoć je slučajno jedan rimski vojnik ubio mačku; pa nuto čuda, s města se sleti silni narod oko stana vojnikova, te uzalud molba svetjenikah, uzalud grožnja Rimljanah, nesretnik morade glavu izgubiti. Najvećma su ipak obožavali Egiptjani bika Apisa. Apis jim biaše slika boga Ozirisa, o kom pripovědaju, da je učio Egiptjane poljodělstvo. Ovaj je bik morao biti sasvim cèrn, samo je morao s preda na čelu biti cvètast. Palača mu je bila u prěstolnom gradu Memfisu; svetjenici su ga služili i pružali mu klečeć sveta jela. Rodni dan Apisa bio je najsvetčaniji u Egiptu, dan naime, kada su se na njega srećom naměrili. Sedam danah slavljena je ova svetčanost, te je i sam bog bio prisutan. Oružani su momci išli napèrvo u prohodu, suzbijajuć ljudstvo, što je odasvuda vèrvilo. Za njimi je stupao rogati bog sjajno i veličanstveno pratjen od svetjenikah. S lěva i s desna pratili su ga děčaci, te ga hvalili pěvajuć. A kolika bi opet buknula žalost po cělom Egiptu, kada bi poginuo ovaj bog. Ova bi žalost trajala sveudilj, dok se nebi naměrili na drugoga Apisa. Mislili su, da je duša staroga boga prešla u novoga i u njem da živi dalje. Na to opet nije znao cěli Egipat, što bi počeo od goleme radosti.

Apis.

Pověstnica izabranoga puka židovskoga spominje već zarana Egiptjane. U Egiptu se razvi čudnovata odluka božja s Josipom i njegovom bratjom, i ovdě se izpuni proročanstvo, što ga je dao Bog Abrahamu, da će mu biti potomci mnogobrojni poput zvězdah na nebu i pěska u moru.

Feničani.

Kaogod što su Egiptjani na glas došli golemimi i sjajnimi sgradami, tako su na glas došli Feničani tèrgovinom i umotvori. Fenicija

Digitized by Google

je bila malena zemlja uzduž obale sredozemnoga mora, po prilici 2—6 urah duga, uz Kanan; glavni joj gradovi biahu Sidon i Tirus. Feničani su živili od tèrgovine, te idjahu za tèrgovinom, gdègod bi jim se pružila kakva sgoda. K tomu je Feničanom mnogo pripomoglo brodarstvo, u kom su takodjer daleko dotèrali. Ljudi su valjda odmah s početka došli na brodarstvo; sama jim je priroda u tom poslu učiteljicom bila. Motreć čovèk, gdè pliva kakav šupalj panj po vodi, sagradi si čamac nalik na panj, pusti ga, pa nuto, odtisnuv čamac u vodu, odplovi čamac mirno dalje. Zatim se uslobodi jedan sèsti u čamac, k njemu se pridruži još jedan, te do mala biaše cio čopor ljudih u čamcu. Na to

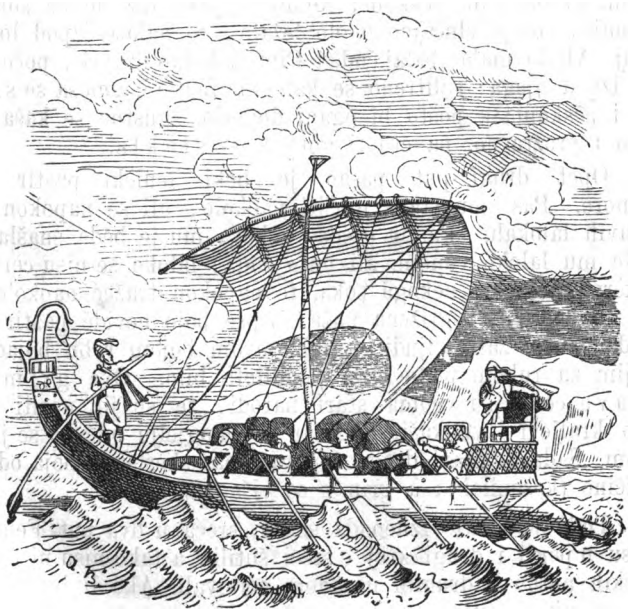

Fenički tèrgovački brod.

povedši se za ribami s peri, pograbi svaki lopatu u ruke i udare svi složno veslati. Tako su ljudi došli na brodarstvo. Nego se nehtède nikomu dugo vremena na sinje more, osobito obnoć; stopram Feničani uslobodiše se na to, pošto bi brodove prilično usavèršili; a k otomu pružali su jim gradivo nikad bolje cedri

Digitized by Google

s Libana. Uslěd toga plovili su junački po sredozemnom moru. Obdan su motrili na sunce, a obnoć na zvězde. Plovili su tja u Španjolsku, uvažajuć odtud što dragocěne, što koristne kove; jerbo je Španjolska bila srebrena i zlatna zemlja staroga věka. Pače se pripověda, da su Feničani dopèrli do Englezke i Pruske; iz Englezke su uvažali kositer, a iz Pruske jantar, jerbo su stari ljudi jantar skoro više cěnili od zlata.

Uza to, što su Feničani usavèršili brodarstvo, došli su takodjer još na dva umotvora, odkud jim je potekla velika korist. Jednoć, kaže se, izkèrcali su se fenički brodari na obalu, da si sprave ručak. Ognjište jim biaše město na obali, posuto lěpim, čistim, kremenitim pěskom; kotao si pako nasade na solitreno kamenje, što je slučajno okolo ležalo, te nalože izpod lonacah oganj. Ali do mala gledaj čuda! Čim bi kotao uzavrio, poče cvèrčati izpod njega: solitreno se kamenje raztopi, směša se s pepelom i pěskom; a pošto bi oganj dogorio, sgustne se kaša lěpo, vedro i prozračno, pa eto ti gotova — stakla.

Opet drugi put pasao je něki fenički pastir stado uz more. Pàs mu stade njušiti naokolo, ali se napokon vrati kèrvavih lalokah. Pastir gleda, kakova mu je běda snašla psa, obriše mu laloke vunom, ali nuto čuda! laloke se nisu cèrvenile od kèrvi, nego od někoga soka, te napokon tražeć naokolo, naměri se pastir na sgrižena puža. Lěpše boje nevidě pastir donlě nikada; čuvši zatim ljudi, kušahu ovom bojom robu bojadisati, što jim za rukom podje, da je milota bilo. Ove grimizne oprave cěnili su veoma stari narodi, te su jih nositi mogli samo kraljevi i velikaši. Bogatar u evangjelju oděvao se je grimizom. Sada se pravi dragocěna, rumena, skèrletna boja od suhe cèrvičine (košenilah); a grimiz se više nepravi.

Tudě je dakle iznenada snašla sreća u dva put Feničane. Oni su u pèrvi i drugi kraj o sreći šutili; a tako nisu niti svojih morskih putovah drugim narodom očitovali. Ako li bi se drugi brod za njimi poveo, oni su ga zaveli, te mu zatim izmakli obnoć, ili kada bi magla udarila. Stakla jim nije toliko trebalo, koliko nam; od njega su samo pravili novce i urese; za stolom su pako imali dèrveno posudje, limeno, zlatno ili srebreno; a niti jim okanah na prozorih u iztoku nije trebalo; prozori su zastirani jedino zastorom. Zèrcala su ljudi stopram kašnje izuměli; za onda su se ugledali u ugladjenih kovnih pločah.

Digitized by Google

Jošte su važnija po nas pismena, a vele, da su i njih izumili Feničani. Feničani su imali samo 16 pismenah, a pisali su natražke -- t. j. s desna na lěvo, pa tako su pisali i svi, koji su od njih učili pisati, n. p. Izraelci, Kaldejci, Arapi. Kašnje

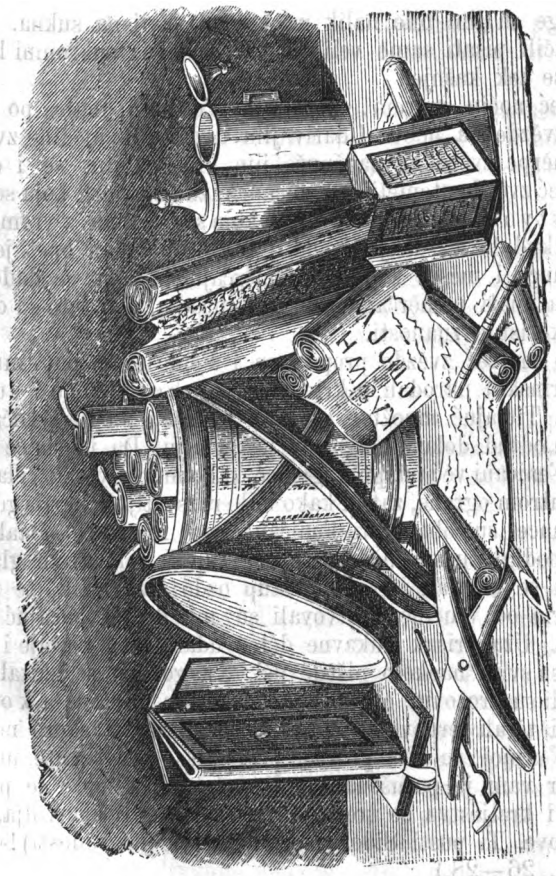

Starinske pisaće sprave.

su pisali Gèrci jedan redak s lěva, drugi s desna, tretji opet s lěva i tako dalje, niti su gdě pristajali. Ovaj se je način pisanja zvao Bustrofedon, t. j. volovske uvratine, jerbo se volovi oruć ovako vratjaju. Još kašnje počeli su Gèrci pisati samo s lěva.

Digitized by Google

Stari su pisali po paomovu lištju, tankoj lipovoj kori, platnu, egipatskom papiru, živinskoj koži, koje nigdě nisu uměli bolje učiniti, nego li u Pergamu, pa je odtud prozvana takodjer pergamentom. Pisali su cèrnim mastilom i rumenim, a velikaši su pisali grimizom.

Knjige su jim bile nalik na komad savijena sukna. S početka su učili pisati samo velikaši i svetjenici; sukromni listovi spominju se tek kašnje.

Ploveć noćju morem, počeli su Feničani malo po malo motriti i zvězde na nebu. Udariv jim u oči što pojedine zvězde, što pako hèrpe zvězdah, naděnuše jim ime, kojim se i danas zovu. Motreć zvězde utemeljiše Feničani važnu znanost, koja se zove zvězdarstvo (astronomia); uslěd koje su se ljudi s vremenom uputili, odkud biva, da je sveudilj iza 365 danah opet jednak dan, da sunce i měsec kadikad pomèrčaju, i kako se dade napèrvo proračunati pomèrčanje sunca i měseca, a uza to su došli i na druge koristne znanosti.

Nego motreć zvězde propali su i Feničani poput mnogih drugih starinskih narodah u krivoboštvo, obožavajuć sunce i zvězde. Titrajuć množtvo zvězdah na nebu, dodje Feničanom u glavu, da odtud dolazi blagoslov na zemlju. Da je sunce Bog, dèržali su Feničani već unapréd, gledeć kako mu se veseli cěla priroda, čim jutrom ograne, zatim kako milo razsvětljuje i grije gděgod je što! Sunce su obožavali Feničani pod imenom »Baal« ili »Molok«, podigli su mu měden, šupalj stup sa volovskom glavom i njemu su se klanjali. Ovaj su stup ozdô živo ložili, te pošto bi se zažario od vrućine, žèrtvovali su mu dětcu, bacajuć ju u ralje stupu. Uza vrisak kukavne dětce udarale su trublje i bubnjevi, da su svim naokolo pištile uši. Kudgod su se skitali Feničani, širili su grozovite opačine i to bogovom na čast; a k otomu su i ljudmi těrali tèrgovinu. Zato jih je stigla na skoro nemila propast, o kojoj su već proroci proricali: »Naricajte morski brodovi! jer vam je porušena tvèrdjava! — Na more je pružio Bog rame i kraljestva se tresu. Propast stiže, Božja volja, Feničke gradove. Ti pusti Sidone, neklicaš više (od radosti)!« (Is. 23. i Ezek. 26—28.)

Digitized by Google

Stari Perzijanci.

Mladost Cirova.

Obično se priča što to čudna i izvanredna o porodu i odhranjenju glasovitih muževah, te je bi reć sam Bog svratjao ljudem pamet na njih.

Astiagu, poslědnjemu kralju medianskomu, učinilo se je jednoć u snu, da mu je iz potomstva uzraslo golemo stablo, te svojom sěnom prikrilo svukoliku Aziju i njega samoga. Sabrav gataoce u svoj dvor, do kojih su onda ljudi mnogo dèržali, pripovědao im je svoju zakučastu sanjku. Ovi mu ju pako rěšiše, razloživ, da će mu kći Mandana roditi sina, kojemu će se sterati kraljestvo po cěloj Aziji. Prepadnuv se na to Astiag, odpremi si kćer s dvora u malu pokrajinu Perzis. Ovdě ju udade za někoga Perzijanca, prostoga roda, mirna i poštena značaja, imenom Kambisa; misleći, da mu se ovoga nimalo netreba bojati. Prodje godina; a Mandana rodi sina, naděvši mu ime Ciro ili Kores, t. j. sunce. Sada se ponovi kraljeva sanjka, a iza sanjke popadne ga i veći strah. Zapovědiv s města, da se děte u dvor donese, dade ga dvoraniku Harpagu, da ga odnese daleko u puste planine i tudě ostavi, da od glada pogine. Harpag, primiv děte u naručaj, ode plačuć. Iduć dade mu se još više nedužno děte na žao, te ga nemogaše sam pogubiti. Bojeć se pako kralju zaměriti, dade ga někomu pastiru, da ga on odnese u planinu; ali se i pastiru dade děte na žao, s toga, zagèrliv ga, donese kući i preda si ženi, kojoj biaše upravo umèrlo rodjeno děte. Svukav bèrže bolje sa Cira lěpo ruho, obuče si žena unj mèrtvo děte, pa ga odnese město Cira u puste planine. Tri dana zatim uputi se pastir u grad te pozva Harpaga, da mu dodje u pohode, ako je želja viděti mèrtvo děte Mandane. Na to odaslav Harpag najvěrnije si oklopnike, dade sve točno pregledati i sahraniti — pastirova sina.

Ciro pako uzraste u pastirovoj kolibici, da je milota. Veseo poput jagnjeta na paši, skakao bi od radosti i zamětao kojekakve igre s drugom dětcom. Dakako da nikomu još za onda nije niti na kraj pameti moglo doći, da će ovaj děčak u pastirskom odělu, danas sutra biti najsilnijim kraljem cěle Azije. Dětca su ga nada sve rado imala, što je bio sveudilj veseo, a k otomu i pametan. Za igre morao je uvěk Ciro kraljem biti.

Digitized by Google

Jednoć se pridruži k dětci u igru sin někoga medianskoga velikaša. Ciro je bio opet kralj, te opredělio svakomu, gdě ima stajati. Ali si gospodičić nedade zapovědati od pastirčeta. Na to pako Ciro ni pet ni šest, nego se za dragu volju našiba gospodičića. Gospodičić ode oběsiv nos kući, te se stane tužiti otcu, kakva ga je u igri běda snašla. Otac pako uputi se kralju, tražeć, da se kazni silovito pastirče.

Kralj uzavrije na to i zapovědi, da dodje pastir predanj sa svojim sinom. »Kako si se smio usuditi« pita kralj Cira, »udariti na sina, komu ja otca veoma cěnim?« »Gospodaru« odgovori smiono Ciro, »ovaj je sin dobio samo, što je zaslužio. Děčaci su mene u igri, gdě je i ovaj bio, kraljem izabrali. Biaše mu dakle slušati svoga kralja, kao što su slušali i drugi; a zato, što nije slušao, primio je platju. Ako li me kriviš s toga, evo me!« Na ove rěči smete se pamet Astiagu. Promatrajuć plemenito dèržanje i obličje Cirovo, posve naliko kćeri mu, poče slutiti, da je ovaj děčak kraljevskoga koléna. »Odkuda ti ovaj děčak?« upita zatim pastira; a on siromah izpripověda mu od straha sve od kraja do konca. Na to se razjari kralj na Harpaga, te ga dade dozvati. Došav Harpag pred kralja, stade ga kralj s daleka lukavo pitati: »Dragi Harpaže, kako si ti smaknuo sina kćeri mi, što sam ti ga někoć predao?« Harpag protèrne od straha, te ugledav pastira, domisli se, da je već sve moralo na vidělo izaći, pa s toga nehtěde ništa tajiti. Astiag, sakriv ljutost, dade na to čast, tobož da mu je drago, što je děčak živ ostao iza tolikih neprilikah. »I ti moraš kod mene na ručku biti« reče kralj Harpagu, »nego ćeš si prije sina ovamo dovesti, da se igra sa Cirom.«

Harpagu se stane na to sèrdce tresti od veselja i do mala dovede si sinčića u dvor. Ali kukavna děteta! sputaše ga s města, zaklaše, skuhaše i donesoše pred otca. Otac siromah, nesluteć zla, najede se tečno svoga rodjenoga děteta. Poslě ručka pitaše ga Astiag: »No, je li ti išlo u slast jelo?« »Nikad bolje« odgovori veselo otac. »Jesi li pako rad znati, kakove si divljetine jeo?« upita ga pospèrdno Astiag. Na to namignuv kralj, donesoše sluge u zastèrtoj košari otcu glavu, pleća i kosti zaklana mu sina. U malo nepuče otcu sèrdce od nemile žalosti; nego se vendar neusudi pisnuti, gledeć u oči kèrvoloku. Dèržaše se tobož mirno pred kraljem, ali ujedno, krijuć ljutu ranu u sèrdcu, odluči se po što po to osvetiti ubojici sina svoga.

Digitized by Google

Gataoci su medjutim malo po malo umirili kralja, što je Ciru ostala živa glava. Rekoše mu naime: »Sanjka ti se je već izpunila, što je Ciro kraljevao medju dětcom i posve vladao kao pravi kralj. Neboj se neće Ciro po drugi put kraljevat!« Na to poveseliv se kralj, dozva Cira i reče mu: »Sinko, ja sam ti veoma krivo učinio, povedši se za pustom sanjkom; ali te je vendar sreća tvoja spasila. Idi mi sada veseo u Perziju, a ja ću te dati odpratiti. Tamo će te dočekati posve drugi otac i posve druga majka, nego li biaše onaj pastir i žena mu.« Na to ode Ciro.

Vrativ se Ciro u kuću Kambisovu i spoznav ga roditelji nemogahu se dosta načudit, jerbo su dèržali, da je već odavna poginuo. Pripovědao jim je zatim svoje sgode i nesgode; nada sve pako hvalio je svoju někadanju pastiricu majku, te za svakom drugom rěčju, bila mu je na jeziku stara majka. Malo zatim pozove si u goste kralj Astiag kćer i unuka, koji mu je medjutim omilio. Děčak je bio odhranjen strogo na Perzijsku kao vojnik, pa zato mu se dade na čudo, gledeć u dvoru dědovu, da se sve naokolo cakli: Isti děd mu biaše si ovranio obèrve, a čelo i obraze orumenio. Nadošav Ciro u sobu, skoči s města kralju oko vrata, te reče: „Ala mi lěpa děda!“ „Zar ti je lěpši od otca?“ pitaše ga smijuć mu se mati. „Od Perzijanacah“ odgovori Ciro, „najlěpši je moj otac; ali izmedju Medah neima lěpšega nad mojega děda.“ Starcu se dopade ovaj odgovor; s toga pokloni koješta děčku i zapovědi, da sědi uvěk uz njega za ručkom. Gledeć pako koli silne jestvine leže poredane po stolu, dade se i to na čudo děčku, te s toga reče: „Děde, težko si ga něgdě tebi dok se najedeš, ako budeš morao svega jesti, što je na stolu.“ Na to se nasmija Astiag i reče: „Zar ne, da je bolje ovdě, nego li kod vas u Perziji?“ Na to će pako unuk: „Neznam, ali mi smo daleko prije i laglje siti. Mi smo siti, ako se najedemo samo kruha i mesa; a vi se, jao si ga! toliko mučite i vrěme trošite dok se najedete!“

Radi ovih i drugih veselih dosětakah obljubi si što dulje to više Astiag unuka. Dade ga jašiti učiti, pokloni mu mnogo lěpih jašićakah konjah, vodjaše ga sobom u lov, rěčju, učini mu sve, štogod mu je sèrdce ikada želilo, samo da ostane što dulje kod njega u dvoru.

Ciro se vrati napokon u Perziju i uzraste najplemenitijim i najhrabrijim mužem u cěloj zemlji. Jednoć dobi od Harpaga

Digitized by Google

zeca na poklon. — „Razpori ga“ prišapne mu sluga donesav zeca, „potajno, da nitko nevidi.“ Razporiv pako zeca, nadje mu Ciro list u tèrbuhu. U listu pako nagovara Harpag Cira, da digne Perzijance na oružje proti Medom, te udari s vojskom na kèrvoločnoga si dědu. Ciro pristane na to. Dèržeć list u ruci stupi Ciro pred sabrani narod govoreć: „U ovom listu naimenovao me je Astiag vašim vojvodom, zato vam zapovědam, da svaki sutra dodjete sa sèrpovi.“ Istom što bi zora puknula, eto jih sutradan sa sèrpovi do jednoga. Cěli dugi dan moradoše žeti travurinu po někom pustu i tèrnjem zaraštjenu polju. Kada se smèrkne, sazove težake i zapovědi jim, da sutra opet dodju, ali da se lěpo nakite. Sada jim zapovědi, da se polegnu po mehkoj tratini. Na to jim dade za dragu volju, mesa, voća i vina, da se vesele. Na sve strane se je peklo, varilo i kuhalo, te nebiaše veselju kraja ni konca.

„Dragi zemljaci“ reče jim zatim Ciro „koji vam je dražji dan, jučeranji ili današnji?“ „Kako možeš to pitat,“ odgovore mu ljudi „ta jučer smo bili sužnji, a danas smo gospodari!“ Na to primèti Ciro: „Nuto tako ćete biti uvěk gospodari, kada svèrgnete s vrata jaram medianski; a sužnji ćete ostati, kao što ste i jučer bili, doklam vam bude gospodario okrutni Astiag. Na noge dakle za mnom, pa ćete živěti slobodni!“

Perzijancem je već davno dozlogèrdilo obèstno gospodstvo Medah; zato težko dočekav poziv Cirov, skoče na oružje, te proglase Cira kraljem. Čuvši Astiag, da se je Perzija pobunila, odasla bèrže bolje Harpaga s vojskom, da uguši nemir; ali Harpag predje s cělom vojskom k Ciru. Na to se razljuti Astiag kao bèsan, te dade nemilo razpeti na križ sve gataoce; a zatim udari sam glavom na Cira, sabrav silnu vojsku.

Kod Pasargade, prastaroga perzijanskoga stolnoga grada, zametne se boj. Astiag bude pobědjen i u roblje odveden. Harpag stade se uza svu tugu i nevolju još rugati Astiagu; no Ciro pruži mu bar u toliko polakšicu, što ga je do smèrti kod sebe dèržao, a k otomu ga ljubio takodjer i štovao.

Ciro, Krezo i Solon.

Uz podporu Medah, těraše Ciro dalje svoju vojsku, te podjarmi Perzijancem sve kraljeve naokolo. Najsilniji izmedju ovih kraljevah biaše K r e z o, koji se je odlikovao silnim bogatstvom, a

Digitized by Google

kraljevao je u Lidiji u maloj Aziji. Ovaj nemoguć gledati, što si Ciro sve dalje širi kraljestvo, izadje na mejdan (546. pr. I.); ali mu biaše loša sreća, jer mu Ciro utamani nemalo cělu vojsku. Na Cirovu zapověd bude naložena lomača, a Krezo sa 14 odličnih svojih junakah odsudjen, da bude spaljen na ognju. Buknuv plamen u vis, čuje se Krezo govoreć iza glasa: »Solon! Solon!« — Želeć razuměti, što je na pameti Krezu vičuć »Solon«, zapovědi Ciro, da se oganj ugasi za koje vrěme, a Krezo da se predanj dovede. Pošto bi malo k sebi došao Krezo, reče Ciru: »Malo je ljudih pod nebom, koje bi tako visoko uzněla sreća, kao što je uzněla mene; nego jih je opet malo takodjer, kojim bi se tako ljuto iznevěrila, kao upravo meni. Ako mi prostiš život, to će današnji dan možda popraviti u mene, što je pèrvašnji, razkošni život pokvario. Ja sam bio gospodar nad silnim kraljestvom, te kada budeš sgèrnuo moje blago, uvěrit ćeš se, da sam sve do jučer bio najbogatiji kralj u Aziji. Dèržao sam takodjer, da sam najsretniji. Jednoć dodje mi něki pametan čověk, komu je bilo ime Solon, iz Gèrčke, u pohode. Ja sam mu pokazao svoje golemo blago, misleć u svojoj izpraznoj pameti, da će se čudom čuditi toli silnom blagu, te me proglasiti pred světom najbogatijim čovękom. No ljuto se prevariv, pošto Solon ni rěči neizusti motreć mi blago, upitam ga napokon: ""Ti si bar Solone, daleko putovao po světu i mnogo si se koješta nagledao; kažider mi, tko ti se čini najsretniji na světu?"" Solon mi na to odgovori ""Něki Tellus, atenski gradjan. ""Ja se usupnuh, što mi reče, da je prosti gradjan sretniji od mene, te ga upitah dalje, zašto mu se čini sretan taj gradjan. A on mi odgovori: ""Ovaj je Tellus živio u Ateni, dok je još cvao grad. Dětca i unučad bila su mu poštena i sva su mu živa ostala do jednoga. I sam je bio krěpostan, pa su ga s toga i gradjani štovali, a izlazio je takodjer s imetkom pošteno na kraj. Živeć ovako sretno i zadovoljno, dočekao je goleme starosti, te je napokon izgubio glavu na vojski za domovinu, a domovina mu je podigla od zahvalnosti spomenik."" Na to ću ja dalje pitati: ""Tko li ti se čini iza ovoga najsretnijim?"" ""Dva mladića Gèrka"" odgovori Solon ""Kleobis i Biton."" »Ova su dvojica bila bratja, k otomu osobito jaka, te su odèržali mejdan na javnih igrah. Hoteći jim pako jednoć mati ići na kolih žèrtvovati někoj božici, nedodju joj volovi za vremena; a dobra joj se dva sina upregnu sama, te odvezu

Digitized by Google

Ciro i Krezo.

Digitized by Google

o sebi mater do hrama. Davši se to Gèrkom na čudo, stanu muži hvaliti krèpostne mladiće, a žene blagoslivljati sretnu jim majku. Materi se dakako ganu sèrdce od veselja, te s toga pohèrliv u hram, moljaše se božici, da joj dade sinovom, što je najbolje po nje. Iza žèrtve legnu joj sinovi spavati u predvorju hrama, ali se nikada više neprobudi nijedan. Tim su bogovi pokazali, da neima ništa boljega po čověka na světu, nego plemenita štogod uraditi, pa zatim umrěti.«

»Čuvši to« pripovědaše dalje Krezo, »nemogoh već ljutosti odoléti, nego rekoh Solonu: »»Kukavče atenski, zar tako slabo mariš za moje bogatstvo, da me niti s ovima uzporediti nečeš?«« A Solon mi odgovori: »»Krezo! živeć dulje vremena, mora se čověk koješta nagledati, što nebi rad vidio i mnogo pretèrpěti, čemu bi se rad uklonio. Ti si kralju gospodar nad mnogimi narodi; ali ti neću reći prije, da si sretan, dok nebudem znao, da si takodjer život sretno dokončao. Uza to pako imade i ljudih, koji uzpèrkos svomu blagu nisu sretni; a opet jih imade, koji kako tako životare, pa su ipak posve sretni. Jer tko imade toliko, koliko mu upravo treba, može zdrav biti, sve ako je inače priprost, može jak biti i dětcu si pošteno odhranjivati; pa ako k otomu život sretno dokonča, — sretan je već; a ti istom tražiš, da budeš sretan. Bogovi dadu gděkojim blaga u izobilju; ali kadikad se niti neosvèrnu pravo, pa nuto nestane jim svega, te propadnu dublje u nevolju, nego li su se prije uzdigli u sreći.«« — O koli krasno i pametno govoraše ovaj mudrac, ah kamo sreće, da su mi se dublje u pamet učěpile ove rěči; ali ja nesretnik metnuv jih bèrzo u nemar, odpravih si mudraca sramotno iz kuće. Od to doba udari mi sve naopako, Najstarji mi sin zaněmi, drugi mi pogine u lovu; propadoše mi svi gradovi, zemlje i narodi, nestade mi blaga, dà ista mi je glava pala tebi u šake. Sada valjda razumiješ, zašto sam vikao »Solon«, pa radi sa mnom što ti volja.«

Ciro, sasłušav tronut ovu pripověst, domisli se, da bi se danas sutra mogla i njemu sreća iznevěriti, prosti Krezu dragovoljno život, te si ga odabra prijateljem i savětnikom.

Napokon stiže i Cira nesreća. Udariv s vojskom na Massagete, divji narod u današnjoj Tatarskoj, izgubi glavu (god. 529. pr. I.) — Sin i naslědnik mu Kambis osvoji Egipat; za tretjega pako perzijanskoga kralja zametnu se ratovi sa narodom gèrčkim, usléd kojih propade kraljestvo, što ga je utemeljio Ciro.

Digitized by Google

Stari Gèrci i Rimljani.

Věra i običaji starih Gèrkah.

Gèrci su najprosvětjeniji narod staroga věka. U kipótvorstvu i slikariji nebiaše jim para, osobito su pako na glasu Fidia, Zeuksis i Parrhasij. Poslědnja su se dvojica jednoć natěcala svojom věštinom; Zeuksis naslika jednoć grozd, tako věšto, da su ga letile ptice zobati. Zatim pako donesav Parrhasij svoj umotvor, zastèrt lěpom koprenom, reče mu Zeuksis: „Nuder skini prije koprenu.“ Na to se nasmije Parrhasij, jerbo je koprena samo slikana bila. Dakle je jedan zanio svojom umětnoštju ptice, a drugi glasovita umětnika. Gděgdě pako nadkriliše ove umotvore pěsnici, govornici i pověstničari svojimi děli, što jih i danas marljivo prebiraju učeni ljudi.

Uza svu svoju prosvětu spali su ipak Gèrci u pogledu věre daleko niže od mnogih surovih narodah; jer ponoseć se svojom vèrlinom, slědjahu samo utvore oběstne svoje mašte. Štovali su sijaset bogovah, nego jih dèržahu za omedjašena bitja sa svimi slabostmi, strastmi i opačinami prostih ljudih. Časteć tobož bogove, plesali su, pijančovali, pače i bludili; a starih vremenah žèrtvovali su i rodjenu dětcu. No ipak uzčuvala se je u Gèrkah věra o neumèrlosti duše, o nagradi i kazni na drugom světu, zato su govorili, da je smèrt brat sna; a s toga su ju takodjer slikali poput mladića, dèržeć u desnoj ruci baklju, koja će do skora ugasit, u lěvoj pako věnac, ili razmatrajuć si osbiljno pod nogama leptira. Pošten čověk, mišljahu, ide odmah poslě smèrti u elizijsko polje, gdě ga čeka neizrečeno razkošje, ali čověčje; no opak, bude bačen u tartar, gdě će tèrpěti svakojake nevolje.

Lěp nam nauk pruža takodjer priča o polubogu Herkulu, došavši jednoć mladićem na kèrstoputje. Sědav ovdě, izadju mu u susret dvě spodobe. Jedna mu reče: „Ja sam razkošje. Obećajem ti, da ćeš slědeć mene ovim putem, sprovesti mladost u veselju i dangubi; ali će ti biti kukavna starost.“ „A kamo ću dospěti ovim drugim putem“ upita na to mladić. „Ovim putem idem ja“ odgovori druga spodoba, „a ime mi je krěpost. Ovim putem neće ti biti mira ni pokoja, jer mojim slědbenikom valja se mnogo koječesa kloniti, uza to pako sveudilj raditi i

Digitized by Google

mučiti se; ali napokon će slavni biti i neumèrli.“ „Dakle ću tvojim putem udariti“ reče odvažno mladić „bio kako mu drago mučan, samo kada me vodi do neumèrlosti.

Zakoni i ustav špartanski i atenski.

Najslavnija dva naroda stare Gèrčke razlikovala su se daleko obraženjem i običaji, uslèd svoga različnoga ustava.

Špartancem je skrojio ustav Likurg. Odlučiv uzgojiti slobodan, a k otomu hrabar narod (oko 880. pr. I.), zabrani Likurg strogo razkošje i mehkoputje, te dade kovati željezne novce mèsto zlatnih i srebrenih. Iste kuće smèli su graditi jedino sèkirom i piljom. Da se nebude gradjanin od gradjanina bolje hranio, morali su gradjani zajedno blagovati po dotičnih prostranih blagovalištih. Svagdanja jim hrana biaše tako zvana cèrna juha, po svoj prilici svarena od svinjetine, kèrvi, octa i soli. Něki kralj u Pontu, čuvši koješta pripovědati ob ovoj narodnoj juhi, uze si jednoć upravo radi ove juhe, špartanca kuhača. Nego mu se nimalo nije račila ova juha. „Meni se čini“ reče na to kuhač, „naša juha ide samo onim u slast, koji se umore od posla, te ljuto ogladnu.“

Da se kakogod razkošje neuvrèži iz tudjih zemaljah u Špartu, biaše jim rědko slobodno putovati u susědne zemlje; a tako je bilo i težko inostrancem naseliti se u Špartu. Grad nije bio zidom obkoljen; „jerbo hrabrost gradjanah“ govoraše Likurg „treba da bude zid gradu.“ Špartanci su se bavili jedino těrajuć lov i věžbajuć se oružjem. Veseli i nakitjeni odpremahu se na vojsku. — Uslèd ove odluke Likurgove odhranjivana je i mladež jako strogo. Stupiv u osmu godinu, uzeta su dětca u javno gojište, gdě su priučavana uměrenosti, redu i pokornosti, a k otomu su mnogo gladovala, žedjala, vrućinu i zimu tèrpila, pače i najljutje tělesne boli snosila. Zato su bili špartanski děčaci svake godine po jedan put, na blagdan božice Artemisi, javno šibani, da jim je kèrv curila; a nijedan se nesměde potužiti, da ga boli. Svi děčaci i mladići išli su bosonozi. Za ručkom odkladano jim je na male obroke. Osobito se je pazilo, da se mladež dostojno ponaša prama sědim ljudem; svaki je mladić morao sred ulice stati, kada bi ga koji starac štogod upitao, niti nije smio ništa pred starjim govoriti, izvan što bi ga starji upitao. Veoma nepristojno biaše bez potrebe ili u taman

Digitized by Google

rěči trošiti; usuprot dakako bilo je pravo, kada je tko pametno i u kratko govorio. Tim je dotěrao Likurg, da su Špartanci i sbilja postali silni junaci. No usléd toga pogaženo je svako plemenito obraženje i krotko čuvstvo. Slabu ili sakatu dětcu odbacivali su, da poginu od glada; jerbo htěde Likurg, da mu svi gradjani budu čili i zdravi. Osobito su okrutni bili Špartanci napram svojim sužnjem, koji su zvani heloti, te su polje obdělavali i sve rukotvorne poslove radili. Heloti su kadikad na stotine pogubljeni, osobito kada bi jih više bilo na broju, nego li je trebalo.

Posve drugim putem udarili su Atenjani, na temelju mudrih i čověkoljubivih zakonah, što jim je skrojio Solon (594. pr. I.). — Nije niti Solon smetnuo s pameti tělesnih věžbanjah, te biahu i Atenjani sèrdčani i hrabri; ali je uzgredno budio takodjer i poticao umětnosti i znanosti. U Ateni moradoše mladići mnogo koješta učiti, a navlastito se věžbati, da si što lèpše i razboritije očituju misli, te uzmognu, odrastav, na saborih koristno i uspěšno govoriti po domovinu. S toga su već za rana čitali i učili mladići pěsničke i govorničke spise, kojimi je nadkrilila Atena sve narode pod nebom. Uza to izdao je Solon takodjer někoje zakone, kojimi je poticana marljivost, poštenje i plemenita ćud. Svaki se je gradjanin morao latiti budi kakva zanata, budi umětnosti. Tko je zatečen triput dangubeć, oglašen je, da nije pošten; a tako i oni, koji su otčinstvo razsipali. Ista kazan stigla je svakoga sina, koji se nije skèrbio za sěde roditelje. Tko je obnoć štogod ukrao ili kakvu mu drago stvar iz javnih učionah kriomice uzeo, biaše osudjen na smèrt. Medjutim preote mah do mala i kod Atenjanah, usléd bogatstva i ponosa na umotvore, razsipnost i sramotno razkošje; a odovud vidimo, da niti obraženost duha, niti strogi vanjski zapt, nemože biti bar za dugo temeljem sreći i napredku nijednoga naroda bez prave nabožnosti.

Kodro. Miltiad. Leonida. Temistokle.

Pověstnica gèrčka pruža nam mnogo priměrah osobite hrabrosti i ljubavi domovine. — Čuvši kralj Kodro u Ateni, pošto su neprijatelji obkolili grad, da je prorečena onomu narodu poběda, komu prije pogine kralj, provali sam silom i dragovoljno, pošto bi najljutje buknula bitka, medju neprijatelje,

Digitized by Google

odlučiv spasiti si glavom domovinu. Nego spoznav ga neprijatelji, nehtědoše ga pogubiti. S toga vrativ se kući, svuče kraljevsko ruho a obuče prosto seljačko. Preobukav se, zadje u neprijateljski tabor, te zametnuv bitku sa vojnici, izgubi glavu. Na samèrti stane vikati: „Ja sam Kodro, kralj atenski!“ Na to se prepadnu neprijatelji i udare u běg pred Atenjani.

Najsjajnije vendar pokazali su Gèrci, da su upravo junaci, u silnoj borbi sa Perzijanci. Atenjani naime nagovore Gèrke, naseljene u maloj Aziji, da dignu bunu proti perzijanskomu kralju Dariju (500. pr. I.) Razjaren uslěd toga odluči Darij, da će se po što po to osvetiti Gèrkom, te odašalje proti njim silnu vojsku, što morem što li kopnom. Nego mu bude vojska potučena malo po malo sasvim, prije, nego li bi stigla u Gèrčku, a brodovi mu uslěd oluje potonuše sa vojskom. Slědeće godine odjedri još silnija vojska, te sudeć Perzijanci, da jim toli silnoj vojski neće nitko moći odoléti, povezli su sijaset okovah, da budu mogli odmah sapeti roblje, što će ga osvojiti; a k otomu su povezli i mramornih stupovah, da budu mogli čim uztreba dizati si junakom spomenike. Atenjani pozovu u sili druge suplemenike Gèrke, da jim priteknu u pomoć, ali badava; jedini jim gradić Plateje pošalje u pomoć 1000 vojnikah. Atenjani odaberu za vojsku 9000 gradjanah i za nuždu oboružaju si sužnje. Ova šaka ljudih bila je dakako malena prama 100,000 Perzah, ali je svaki gotov bio braniti si domovinu, ostao propao. K otomu su věšti bili borbi na svakojake ruke, bili su složni medju sobom i oddani si vojvodam, a napokon biaše jim i oružje mnogo prikladnije od neprijateljskoga. Sada izadju Gèrci několiko miljah Perzijancem na susret do ravnice Maratonske (490. pr. I.). Smotriv pako nebrojenu četu Perzijanacah prepadnu se i najvèrstniji te někim dodje već u glavu, da krenu natrag. Samo se nadje jedan muž, koji je těšio kukavne. Ovomu mužu biaše ime Miltiad. „Junaci“ reče Miltiad „ako budemo već sada uzmicali, ako izgubimo ovdě mejdan, to će neprijatelj, uzdajuć se u svoju silu, udariti za nami u potěru, te sastigav nas, potući, grad će nam opléniti i sve nas zarobiti. Junaci neoklevajte, budimo složni, pa udarimo složno na neprijatelja. Ova će odluka spasiti nas, spasiti će slobodu i slavu Gèrčke.“ Zatim skoče svi do jednoga na oružje. S početka su se podsměhavali Perzijanci i sipali strělje na Gèrke; no do mala zametne se ljuta borba. Perzijanci prodrěše u sredini gèrčke vojske, gdě su bili sužnji; ali medjutim su jim natěrana obadva krila u běg. Zatim

Digitized by Google

navale Gèrci mačem u pomoć svojim sužnjem u sredini, usléd česa tegnu Perzijanci u běg. Neznajuć kud ni kamo, krenu Perzijanci u smetnji na brodove, ali udariv Gèrci za njimi veselo u potěru, osvojiše jim sve, štogod su imali dragocěna u taboru, skupa sa okovi, što su jih povezli da budu mogli sapinjati roblje i stupovi, za junake, koji se jim budu odlikovali u ratu. Još dugo vremena kašnje slavili su Atenjani ovaj dan. Čuvši pako ime Miltiad, veselilo se je malo i veliko, a cěli narod dočeka klicajuć od radosti toli slavna junaka, svoga osloboditelja.

Darij dade medjutim na novo pisati junake u vojnike na sve strane, po svom ogromnom kraljestvu, te po svih obalah brodove graditi. Snašav ga pako smèrt, těraše mu sin Kserkses nadalje rat, te napokon sabra vojsku od několiko miliunah, kakve još nitko na světu sabrao nije; a k otomu opremi 1200 ratnih brodovah i 3000 brodovah za pèrtljagu. Poput silnoga potopa poplave divji Aziati sve sěverne zemlje Gèrčke. Činilo se je, da će propasti gděgod je što; no Temistokle spasi domovinu od propasti žestokim svojim govorom. Već děčakom htio je Temistokle sve znati, nikada nije bezposlen dangubio, a obično se je na samu zabavljao. Mladićem došav někoć u veselo družtvo, gdě je redom svaki udarao i pěvao uz citaru, turi dalje citaru, kada je na njega došao red da udara i pěva, govoreć: „Udarati neumijem niti pěvati, ali čini mi se, da bi umio grad proslaviti i usrećiti.“ Čuvši Temistokle, kolike je slave dopao Miltiad, nije si mogao naći nigdě mira ni pokoja, nego mu se vèrtilo sveudilj po glavi, kako će ga slavom nadkriliti: razabrav pako, da se Gèrci pod nipošto s Perzijanci pomiriti neće, dao je graditi silne ratne brodove, putovao je i razašiljao na sve strane poklisare po Gèrčkoj, krěpeć savez medju pojedinimi dèržavami i bodreć, gděšto već iznemogle zemljake, rěčmi i dělom.

Na sěveru Gèrčke diže se visoka i stèrma planina nebu pod oblake, kroz koju se ide samo na uzki i dugi těsnac. U ovom těsnacu, koji se zove Termopile, dočeká 800 Gèrkah, na čelu jim Leonida, kralj špartanski, neprijatelje, koji su udarili poput sinje magle. Kserkses, u čudu, da mu se neusudjuje nitko na mejdan izaći, pošalje poklisara, da prouči, koliko ima po prilici gèrčke vojske. Poklisar, vrativ se, donese Kserksu glas, da imade jedva šaka gèrčke vojske: a uzpèrkos tomu još si něki češljaju duge vlasi na glavi, něki pěvaju bezposleni, něki se od oběsti hèrvaju. Kralju se dade još više na čudo ova vèst, te posla

Digitized by Google

po drugi put poklisara, da ište oružje od gèrčke vojske; ali ga pozva hrabra gèrčka četa, da dodje sam po oružje. Zatim odašalje Kserkses i po tretji put poklisara, obećav Leonidi, da će ga imenovati naměstnikom cěle Gèrčke, ako pridje na perzijansku stranu; ali mu odgovori Leonida: „Gèrci neobičavaju poštenja nevěrom tražiti.“ Něki Gèrk, smotriv s daleka silnu perzijansku vojsku, vrati se usupnjen natrag, veleć: da od silnih neprijateljskih strělah nije viděti sunca. „Tim bolje“ priměti něki Špartanac „bar ćemo se u hladu tući!“ Jato po jato udarali su Perzijanci dva dana zasebice; napokon udare i najhrabriji, tako zvani neumèrli; ali su se rušili na tisuće neopraviv ništa. Nuto sada se nadje izdajica, koji je pokazao Perzijancem stazu sa strane preko planine. Još se je dala bèrže bolje živa glava izněti; ali Leonida nehtěde živ s města; te pošto bi mu samo 1000 momakah věrnih ostalo, udari na Perzijance i potukav jih nemilo, pade mèrtav uza svoje junake, nepobědjen do smèrti.

Iza toga provale Perzijanci u Gèrčku, paleć i moreć, štogod bi jim pod ruku došlo, upale takodjer i pustu Atenu, pošto su se žitelji kojekuda još prije razsuli, pustiv na volju svakomu momku, poginuti na vojski ili se kući vratiti. U isto doba doplove i perzijanski brodovi. Motreć Gèrci cělo sinje more zastèrto perzijanskim brodovjem, odlučiše svi do Atenjanah uzmaći sa svojimi brodovi. Na to pako stane Temistokle u potaji nagovarati Perzijance, da obkole Gèrke u gluho doba noći. Ova varka podje mu za rukom, te pošto bi pritisnuo mrak, zaplove perzijanski brodovi u morsku užinu Salamis, tobož da obkole Gèrke. Perzijanci pako, nevěšti ovomu moru, nasèdoše u mraku na mnoge grebene; a mnogi jim se brodovi začepiše tako, da nisu mogli ni kud ni kamo. Istom što bi zabělio drugi dan, eto ti udare Gèrci sa svih stranah silom na neprijateljske brodove; videći da nije druga, nego ili slavno mejdan odèržati, ili pod sramotu u roblje ići. Nasta strašna smetnja, za koje su Gèrci silu neprijateljskih brodovah osvojili i poharali, a cělu morsku užinu prekrilile su širom razvaline, što neprijateljskih brodovah, što perzijanskih mèrtvacah. Několicina brodovah, što su preostali, gledali su, da izmaknu; a i sam Kserkses uteče bèrže bolje. Vendar ostade mu 300,000 žive vojske; ali mu je i ovo slědeće godine kod Plateje hametom potučeno tako, da ohologa perzijanskoga kralja nikada više nije povukla želja, voditi rat s Gèrci u njihovoj zemlji. Gèrčka spoznade, da se jedino Temistoklu imade zahvaliti, što nije propala. Špartanci, uvedši ga slavodobitno u svoj glavni

Digitized by Google

grad, ověnčaše ga věncem maslinovim, u znak mudrosti, pokloniše mu najlěpša u svom gradu kola i odabraše 300 mladićah, da ga sprovode do medje. Došav kašnje jednoć u Olimpiju za ratobornih igarah, smetnuv svi gledaoci oči sa ostalih boriocah, upréše u njega. Jedan ga je pokazivao drugom od radosti, a ime mu je išlo od ustah do ustah. Temistokle pako, kosnuv mu se duboko sèrdca ovaj dogadjaj, reče si prijateljem: „Ovo mi je najsretniji dan života!“

Sokrat.

Složno navaljujuć neprijatelji na pojedine gradove Gèrčke, sklopiše i pojedini gradovi medjusobno savez. No jedva što bi složno odbili Gèrci prěteću pogibelj, zaleže se nesloga medju njimi i svadja, te se pričmu otimati, tko će biti starji od koga. Uslěd ove nesloge propade jim obća domovina u tugu i nevolju. Ujedno pako preote mah medju njimi razuzdanost i opačina uslěd osvojenoga bogatstva perzijanskoga, navlastito u Ateni. Sréd ove obće propasti probudi božja providnost, kao što kod ostalih narodah, tako i kod Gèrkah, gděkoga pametna i krěpostna čověka, koji je bar slutio da imade pravi Bog i svojski se tèrsio krěpostno živěti; a uza to sveudilj se opirao, koliko mu se je dalo,

Sokrat.

Digitized by Google

neznabožkim bludnjam, što bistreć potamnule pojmove o Bogu, što pako budeć svojim primĕrom narod na krĕpostan život, ili bar suzbijajuć poněšto razuzdanost i zloću. Ovakov odličan muž biaše Sokrat. — Sokrat je bio sin někoga kiporezca, te se je naućio umětno kipe rezati od otca; uza to pako učio je i oružjem vladati, pa i sbilja se je borio više putah junački za svoj rodni grad Atenu. Ipak je najradje zasebe razmišljao i pametne mladiće oko sebe kupio i podučavao. Sokrat nije upravo nauka dĕržao, nego je bio navadan razgovarajuć se na šetnji ili gdĕgod na javnu městu mladiće kojekakvimi pitanji poticati, da misle o sebi i svojih dužnostih i u pamet jim doněti, da je čověku prije svega od potrebe znati, što mu je dužnost. Glede poštenja nebiaše Sokratu niti s daleka prigovora. Uzpĕrkos silnom razkošju i razsipnosti u svakoj struci atenskih gradjanah, živio je Sokrat posve na prostu ruku. Oděća mu je bila loša, a hranio se je potrebito, dĕržeć se svoga nauka: „Čověk neka gleda, da mu bude što manje trebalo.“ Tělo si je trapio na svakojake ruke; a s toga je i mogao za čudo mnogo koješta snositi. Mogao je cělu noć bděti, a sutradan opet junački se boriti i veselo zabavljati, kao da je cělu noć spavao.

Jedan, koji je Sokratu bio nenavidan, veoma bogat i razsipan, reče mu někoć: „Čověk bi mislio na pĕrvi mah, da će po mudrosti i sreću steći; ali sudeć po tebi, vidi se, da ide upravo naopako; jerbo ti živĕš upravo kao pas!“ „Nuder da vidimo“ odgovori Sokrat, „jesam li ja i sbilja tako nesretan! Misliš li ti, da ja nisam od loše hrane takodjer zdrav, kao što ti od izbirane? Neznaš li ti, da onim ide najbolje u slast, koji najmanje imadu? Ako li istu oděću nosim lĕti i zimi, te si tělo učim na vrućinu i zimu, zar ćeš mi za to prigovarat? Može li biti što pametnije, nego li se učiti odoléti tĕrbuhu, snu, razkošju, osobito gdĕ čověk nezna, kako će dugo moći živĕti po volji? Kako li bi uza takovu obĕst prošao poljodĕlac, kako li brodar? Koji li bi nas vĕrstniji bio služiti dĕržavi ili prijatelju, muž kao što sam ja, ili kojigod izmedju onih, što jih ti sretnimi sčeniš? Koji li bi nas lakše odolio naporu rata? Čini mi se, ti se dĕržiš sretnim, što imadeš svega u izobilju te živĕš po volji; ali ja mislim, da je na božansku, netrebati ništa; a božanskoj najbliže, što manje trebati.“

Umĕrenost i uzpreznost preporučao je Sokrat sugradjanom svakom sgodom. Jednoć potuži mu se něki Atenjanin, da se je jako

Digitized by Google

umorio hodeć pěšice. „Je li mogao tvoj sužanj za tobom uzmicati?“ upita ga Sokrat. „O dakako.“ — „Je li štogod nosio?“ — „Golemo breme.“ „Kako li se je něgdě on siromah umorio?“ — „Nije: ja sam ga na to s města opet po někom poslu u grad odpremio.“ „Nuto“ reče Sokrat, „ti si duševno bolji od sužnja; a on je od tebe bolji tělovno. Ti si bogat i slobodan, ali slab i nejak: on je siromašan i sužanj, ali zdrav i čil. Kažider, koji vas je sretniji?“

Drugi se je někoć gradjanin ponosio blagom i prostranim imanjem. Na to ga privede Sokrat k zemljovidu, na kom je narisana bila Gèrčka. „Nuder pokaži mi ovdě atensku zemlju,“ reče mu Sokrat. „A sada upri pèrstom, na svoje prostrano imanje?“ — „Neima ga ovdě.“ „Pa nuto, ti se ponosiš pednjem zemlje, što nisu dèržali ljudi, da je vrědno potezom zabilježiti.“

Ovakovih pametnih izrekah Sokratovih sačuvala nam je pověstnica još više. „Bogovom“ reče jednoć „netreba našega bogatstva. Proste su jim žèrtve najugodnije, ako se samo prikazuju čistima rukama. Jer da su jim drage razsipne žèrtve, mogli bi jih štovati samo opaki ljudi.“

„Jedino što znadem“ običavaše Sokrat govoriti „jest, da ništa neznadem, i jedino tim se razlikujem od ljudih, koji se hoće mudrimi zvati: jer ni oni ništa neznadu, ali uza to misle da znadu.“

Jednoć ga upita nětko, kako će čověk dotěrati, da dugo na glasu ostane; a Sokrat odgovori: „Ako bude i sbilja onakav, kakav se čini da je.“

Kako čudo dakle, što je mnogo mladićah prionulo uza Sokrata i uzanj za uvěke pristalo? — Někoga nadobudna mladića povuče silom želja, da bude učenikom Sokratovim, ali ga biaše strah, da ga neće htěti primiti Sokrat, što nije imao nigdě ništa: Sokrat pako, ušav u trag njegovoj želji, reče mu: „Što, zar ti tako malo dèržiš do sebe? Zar tako slabo scěniš dar, što češ mi ga dati, davši mi sama sebe?“ Od to doba postade ovaj mladić gorljivim učenikom Sokratovim. . .

Něki drugi učenik dolazio je dan na dan pol milje daleko od kuće u grad, da bude mogao slušati Sokrata. Pače něki je dolazio često preobučen s večera iz Megare, grada četiri milje daleka, da sprovede samo jedan dan uza Sokrata, akoprem su Atenjani iz osvete proti Megari zabranili, da se nitko za glavu neusudi doći iz Megare u Atenu.

Digitized by Google

. Medjutim našlo se je ljudih, koji su nenavidili Sokratu, što je stekao toliku slavu i gledali, da ga po što po to upropaste. S toga su ga pričeli na ruglo metati, a napokon su ga potvorili, da prezire domaće bogove i da opakim naukom kvari mladež. Sokrat, starac od sedamdeset godinah, dèržaše, da mu se nepristoji mnogo braniti na sudu proti ovakovim tužbam; nego se u kratko pozva na svoj javni život rekav: da je trideset godinah radio samo o tom, da si učini sugradjane što krèpostnijimi i sretnijimi. »Na to me je« reče konačno »pozvao Bog, a božju rèč štujem, Atenjani, dakako više od vaše!« No uzpèrkos svojoj plemenitoj obrani bude Sokrat sa tri glasa više od protivne mu stranke na smèrt obsudjen. Posve mirno sasluša si osudu, oprosti se sa sudci, koji su bili s njegove strane, uvěravaše, da dragovoljno prašta onim, koji su ga osudili na smèrt i da mu se je drago preseliti u sbor duhovah poštenih muževah pèrvašnje dobe. »Pamtite sveudilj« reče napokon »da poštena čověka neće snaći zlo, niti za života niti poslě smèrti; jer ga Bog prati svojim okom po svih sgodah i nesgodah. Dakle niti mene nije iznenada ovo sastiglo; nego znadem sigurno, da je bolje po mene, da sada umrem te se mentujem jarma. S toga niti nemogu žaliti na vas, koji ste me tužili i na smèrt osudili; akoprem vi niste na to gledali; nego ste gledali, da mi nahudite, pa zato ste dakako vrědni ukora. Još vas jedino molim: kada odrastu moji sinovi, ako vam se bude viděło, da se staraju više za blago ili što drugo, nego li za krèpost, pokarajte jih i kaznite živo, kao što sam ja vas karao; ili ako si zabiju u glavu, da něšto jesu, a nisu ništo, korite jih, kao što sam ja vas korio. Ako li budete ovo učinili, učiniti ćete pravo meni i mojoj dětci. Nego je već kucnuo čas, da se razstanemo, — ja da umrem, a vi da živěte. — Tko od nas ide na bolje, nezna nitko do Boga.«

Zatim se vrati pokojno u tamnicu. Njegovi prijatelji, koji su se odsele sastajali svaki dan kod njega, pružiše mu sgodu, da izmakne. Stražar podmitjen, vrata na tamnici otvorena, — sve gotovo, da izmakne. »O prijatelji,« reče jim Sokrat »u kojoj li je zemlji moći smèrti izmaći?« Na to ga sětjahu prijatelji, da je dužan izmaći radi dětce, da je dužan osujetiti nepravednu naredbu oblasti; ali jim Sokrat razloži, da nije slobodno čověku opirati se zakonom domovine, ako je sve nedužan. Puni srama i žalosti razidoše mu se věrni prijatelji, ali se sutradan opet sa-

Digitized by Google

stadoše. Stupiv u tamnicu zatekoše sudačke sluge, navěštjajuć Sokratu, da mu valja otrovni pěhar izkapiti još prije sunca zalazka. »Vajmeh« zaplaka jedan od prijateljah »samo da nemoraš tako nemilo poginuti, ni kriv ni dužan!« »Pa zar bi ti volio,« odgovori smijuć se Sokrat, »da kriv poginem?« Zatim sboreć s njimi o neumèrlosti duše, těšio jih sve do večeri: da će se viděti i po smèrti. Primiv napokon pěhar, moljaše se Bogu, da se sretno razstane s ovim světom, a zatim ga izkapi do dna, posve mirna i vedra obličja. Kada je počeo otrov u njem kuhati, pruži se po zemlji i pokri se plaštom. Pitahu ga na to: je li još česa željan, ali jim neodgovori ništa. Udariv u ljuti plač, stisnu mu prijatelji oči. Tako mirno i pokojno poginu mudri Sokrat od nenavisti i zlobe (399. pr. I.). — Stopram po njegovoj smèrti spoznadoše Atenjani, da su krivo radili. Cěli se grad zavi u mèrko, kao da je u svakoj kući po jedan mèrtvac. Glavniji sudci, koji su Sokrata krivo obtužili, osudjeni su na smèrt, a ostali su prognani iz domovine. Sokratu podignu gradjani spomenik i stanu ga štovati nemalo kao Boga. Nauke Sokratove razširiše njegovi učenici i dugo još vremena biahu mnogim mudracem Sokratovi nauci vrelom čiste ćudorednosti i krěposti; no ipak nebiahu kadri ni ovi nauci sačuvati gèrčkoga naroda od propasti, koja je već odavna ljuto preotela mah.

Aleksander.

Gèrci smetnuše malo po malo skoro sasvim s pameti svoju někadanju slavu, te pojedina jim plemena počeše jedno proti drugom u pomoć zvati Perzijance, zaklete svoje neprijatelje. S toga su i pali u bèrzo pod jaram lukavoga kralja macedonskoga Filipa, koga je zatim sin mu Aleksander još daleko slavom nadkrilio. Osobitimi darovi odlikovan od naravi Aleksander, dodje uza to srećom na nauk najvećemu za onda mudracu, Aristotelu, kojega je takodjer s početka tako goruće ljubio, te bi običavao govoriti: »Otcu se imam zahvaliti na životu, a učitelju na dobru životu.« Žalibože ohladnu malo po malo ova ljubav Aleksandrova pram ozbiljnomu i trěznomu učitelju, odkada su mu se pričeli kojekako laskati i ulagivati dvoranici, gděno mu je i onako već zarana zanešena bila pamet sjajnimi otčevimi pobědami u Gèrčkoj.

Digitized by Google

»Vajmeh« govoraše Aleksander »neće mi iza otca ništa posla ostati.« Nětko, motreć kako naglo umije tèrčati, upita Aleksandra: nebi li se hotio natèrkivati u Olimpu? »Bih« odgovori »ako bih se natèrkivao s kraljevi!« Pěsme staroga gèrčkoga pěsnika Omira nosio je uvěk uza se, a obnoć metao jih je pod glavu; jer je Omir pěvao ponajviše o ratovih i golemih junacih. Jednoć ponudi mu nětko na prodaju otcu žestoka konja za 13 talentah (po našem računu 24,000 stot.). Sve po izbor jahači kušahu věšto kakogod uzjašiti ovo vilovito kljuse, ali mu se nijedan nedomaši kičme; pa zato vrati ga Filip gospodaru natrag, jer mu nebiaše nitko dorastao. Na to stade moliti Aleksander otca, da njemu dopusti uzjašiti. Aleksander uze konja za uzdu, privede ga prama suncu, spaziv, da se konj plaši svoje sěne, pomilova ga malko, spusti zatim polagano sa sebe plašt na zemlju i uzpe se bèrže bolje. S města odtisnu se konj u běg poput strělje, a gledaoci protèrnuše od težka straha, neznajuć kamo će dopasti mladić s konjem. Videć pako, gdě se Aleksander vratja i konja sada lěvo sada desno po volji priteže, dade jim se svim na čudo; a Filip zaplakav od radosti, zagèrli si sina i reče mu: »Sinko moj dragi, traži si drugo kraljestvo, tebi je Macedonija premalena!«

Osamnaeste svoje godine išao je već Aleksander na vojsku s otcem i borio se je u bitci, gdě mu je otac osvojio Gèrčku, a dvadeset pèrve svoje godine postao je kraljem Macedonije. Svladav někoje nemirne susěde, udari (god. 334. po I.) s vojskom na Perzijance. Sabrav 35,000 momakah prevali preko užine morske, za onda Helespont zvane, u malu Aziju; nu naměri se odmah na perzijansku vojsku uzduž někoga potočića blizu obale morske. Hoteć boj zametnuti s perzijanskom vojskom, valjalo mu je preko potoka pregaziti. Izkusni vojvode odgovarahu Aleksandra; ali jim on reče: »Helespont bi se stidio, da bi nas strah bilo ovoga potočića,« krenu svojimi vojnici, pregazi sretno, udari na Perze, potuče jih i osvoji njihov tabor. No u malo neizgubi glave sam junak Aleksander. Dva perzijanska vojvode navale na njega — poznav ga po visokoj perjanici na světlu klobuku. Jedan ga pogodi po glavi tako nemilo, da mu se je klobuk razkolio; a kada bi Aleksander za ovim poletio, zamahnu drugi vojvoda, da ga do smèrti ubije. Srećom dospi u taj mah Klito, jedan pošteni Macedonac, te zamahnuv odtraga, što je ikada mogao, odtepe ovomu neprijatelju rame skupa s mačem u ruci, a za toga je

Digitized by Google

Aleksander i Filip.

Digitized by Google

pèrvašnji na ovoga neprijatelja udario. Sada je bio Aleksandru prokèrčen put u malu Aziju. Darij ga je čekao sa 600.000 vojnikah kod Issusa. Ali poput strašne oluje navale junaci Aleksandrovi; a Perzijance popade silni strah, akoprem jih je mnogo više bilo od Macedonacah. Perzijanci krenuše natražke; a do malo razidoše se kud koji. Strašna biaše borba, a preko 100.000 Perzijanacah ostade mèrtvih. Dariju se nedade nikuda na kolih, jerbo su mu mèrtvaci odasvuda zasuli kola. Zato skočiv s kolah, ostavi Darij plašt, štit i lúk, uzjaši konja i běžaše dan i noć bez prestanka. Mati mu, gospoja, dvě kćeri i nejak sin, padoše Aleksandru u roblje. Stadè jih vriska iza glasa, misleć, da je Darij poginuo; no Aleksander jih umiri, tvèrdeć, da je Darij još živ. Aleksander se dèržaše posve uljudno i ljubezno prama svojim odličnim sužnjem, bi reć, da mu je prijateljska obitelj u pohode došla. Čuvši kašnje Darij, da se je Aleksander tako blago ponašao prama njegovoj obitelji, sklapao je od čuda ruke prama nebu govoreć: »Sačuvajte mi bogovi kraljestvo, da uzmognem Aleksandru vratiti ljubav, ako li je sudjeno, da mi propadne, a ono nedajte ga nikomu drugomu, nego kralju macedonskomu!«

Osvojiv Aleksander Feniciju, Palestinu i Egipat, krene opet u Aziju, tražeć Darija srèd njegova kraljestva. Darij mu ponudi sve pokrajine, što jih je osvojio, svoju kćer i 21 milijun stotinjakah, ali Aleksander nehtěde na ništa pristati, nego odbi pospèrdno sve, što mu je ponudjeno, jedino obeća kralju, da će uljudan biti prama njemu, ako sam dodje pred njega; inače zagrozi mu se, da će ga stići gděgod bilo. Na to odluči Darij još jednoć pokušati sreću; kod Arbele utabori se sa silnom vojskom, čekajuć Aleksandra, Perzijanci borahu se kao pomamni, ali uzalud, jerbo jih svlada lukavo Aleksander. Kukavni Darij odtisnu se u běg, ali Aleksander udari kroz pěskovite pustare za njim u potěru. Ovdě skapa do mala Aleksandrova vojska od žedje. Jedva u něke naměri se jedan vojnik na vodu, te donese Aleksandru vode u klobuku. Videć pako Aleksander, da mu i vojnici ginu od žedje, kao što je i sam ginuo, reče: »Zar ću ja sam piti, a drugi da ginu od žedje?« te izli vodu do kapi po zemlji. Vojnici, davši jim se na čudo ovaj prizor, klicahu: »Daj vodi nas dalje, nismo žedni, mi sudimo da nećemo umrěti, kada nas takav kralj vodi!«

Darija zarobi napokon i odvede vlastiti mu naměstnik Baktrije, Besso. Ovomu kukavici padne u glavu, proglasiti se kra-

Digitized by Google

ljem. To dočuv Aleksander, udari u potĕru za ovim izdajicom, s četom konjanikah. Zanjušiv Besso, da ga je Aleksander već blizu sastigao, probode kralja Darija i otisnu se, što je ikada bèrže mogao, na hitrih konjih u bĕg. Aleksandrovi konjanici natepu se na siromašnoga kralja u prahu zatèrpana, gdĕ se s dušom razstaje. Na pol mèrtav Darij zamoli konjanike, da mu pruže koju kap vode i sbilja donese mu vode jedan Macedonac u klobuku. Došav poněšto k sebi, reče Darij ovomu Macedoncu na samèrti: »Prijatelju, žao mi je nada sve, što ti nemogu ove ljubavi vratiti, ali će ti vratiti Aleksander. Bogovi mu platili, što se je toli uljudno dèržao prama materi, prama suprugi i dĕtci mojoj. Nuder, evo po tebi pružam mu ruku.« To rekav izdahnu Darij. Upravo na to stiže Aleksander. Motreć mèrtva Darija, dade mu se na žao, što ga je nemilo progonio, akoprem mu se Darij nije nikada zamĕrio. Plaštom svojim pokri Aleksander pokojnika i dade ge preněti u grad Persepolis, gdĕ je svetčano sahranjen u kraljevsku grobnicu. Zatim otidje Aleksander dalje u potĕru za kukavnim ubojicom Bessom, niti nepočasi ča sa, doklam ga nestiže i okrutno nepogubi.

Na to idjaše Aleksander s vojskom od grada do grada, od pokrajine do pokrajine. Plĕnu se neznade cĕne; vojnici mu prionuše zatim uz dangubu i razkošje. No do mala podje sve naopako u Macedoniji, pošto bi sam kralj pričeo na perzijansku živĕti, te tražiti, da mu se vojnici i prijatelji po iztočnom običaju na kolĕnih klanjaju. Aleksander neznade već, što bi počeo od obĕsti, nego udari nemilo i okrutno na iste prijatelje. Za něke gostbe probode, razjaren od pitja, Klita, što mu se nije htio lukavo laskati, nego ga je karao. Došav k sebi, tèrnuo je od straha, što je tako nesmotreno radio. Tri dana i tri noći sproveo je plačuć na postelji, niti je što jeo ni pio, nego je neprestance Klita spominjao. Ali niti ova ljuta bol nije skèršila obĕsti Aleksandrove. Htĕde i nadalje štovan biti bogom, te kada bi mu něki macedonski vojvoda uzkratio ovo štovanje, dade ga pogubiti. Napokon povuče ga želja skučiti pod svoje žezlo južne i zapadne krajeve svĕta, ali ga iznenada, što od silnih naporah, što pako ponajviše od razuzdanosti, popade nemila vrućica, koja mu je takodjer život skončala u 33. godini (223. pr. I.). Iza Aleksandrove smèrti zalegu se kèrvavi bojevi medju njegovimi vojvodami, s kojih je takodjer propalo kraljestvo macedonsko.

Digitized by Google

Postanak grada Rima.

Junački Rimljani bili su posve neznatna porékla. Kako gataju, oteo je Amulij prěstolje bratu si Numitoru, kralju u gradu Albi. Da si što bolje osigura kraljestvo, ubi Amulij sina Numitoru. No porodiv kći Numitorova, Rhea Silvia, dva sina, dade jih nemili ujak s městа u Tiber baciti. Medjutim opadnuv rěka poněšto, ostadoše dětca na žilah divje smokvenice, pošto bi uzmakla poplava. Ovdě jih je dojila vučica, dok se nenaměri na njih Faustulus, kraljev nadpastir, te jih donese kući svojoj ženi. Faustulus dohrani děčake do pastirah i naděnu jim ime Romulus i Remus. Već zarana vidlo se je, da su obadva děčaka jaka i sèrčana, boreć se sa zvěradi i razbojnici. Tako su rasli, dok se jednoć nezavade radi paše sa Numitorovimi pastiri. Pastiri ulove Rema i dovedu ga k Numitoru; no ovaj motreć toli jaka i smiona děčaka, dodje mu u glavu, da bi to mogao biti njegov unuk. Medjutim odkrije Faustulus Romulu někoć tajnu o njegovu porodu; a s toga se upute obadva k Numitoru, gdě se svi spoznadoše u oči u lice. Na to skoče bratja složno, da se osvete radi nepravde, nanešene od Amulija sebi i dědu si Numitoru. Sakupiv malu, no junačku četu, udare na Amulija, ubiju ga, osvoje mu kraljestvo i povrate Numitoru.

Iz zahvalnosti na ovoj usluzi dozvoli Numitor unukom si, da sagrade grad ondě, gdě su od smèrti oslobodjeni. Ali do mala zaleže se svadnja medju bratjom, nemogav se složiti, čijim će se imenom grad zvati.

Po savětu děda si dogovore se, da će bogovom pripustiti, da jim rěše ovu prepirku. Onoga imenom neka se zove grad i onaj neka bude gospodar nad gradom, kojemu budu bolje na ruku kobne ptice; — bi reć da ptice u zraku slušaju, gdě se bogovi na nebu dogovaraju, pa onda spuštajuć se dolě i pěvajuć, nose glase na zemlju! Remu se ukaza u pèrvi mah šest kobacah; no jedva, što bi se siromah uzradovao i potèrčao, da se pohvali bratu, al' eto ti u isti mah ukaže se Romulu dvanaest kobacah, prateć jih silna gèrmljavina i sěvajuć munje. Na to se zametne iznova prepirka. Rem htěde da bude on kralj, što se je prije njemu ukazalo šest kobacah; a Romul mu nedade, nego htěde da bude on, što se je njemu ukazalo još jedanput toliko. Rěč po rěč, dodju i na šake, a napokon pade Rem mèrtav. Ovako pripovědaju gděkoji, drugi opet govore, da je Rem od spèrdnje preskočio preko zida, kada je Romul stao grad zidati. Na to,

Digitized by Google

kažu, da se je razsèrdio Romul i brata si pogubio, veleć: „Tako će proći svaki, koji se bude poput tebe mojemu zidu rugao!“ Uslèd toga preuze Romul sam oblast nad gradom i nazva ga po svojem imenu Roma, a kašnje prozvaše ga Slavjani Rim.

Horacij i Mucij.

Rimljani dodjoše bèrzo na glas sa svojega silnoga junačtva i golemoga domoljubja. Jednoć provali něki kralj Porzena silnom vojskom iznenada tja do Rima. Samo ga je razstavljala rěka Tiber od grada; a preko rěke išao je dèrveni most. Šaka ljudih, što je ostala, da čuva grad, nemogav odoléti sili neprijatelja, poče uzmicati natrag u grad; al' eto skočiv na noge junak Horacij Kokles, nedade pod nipošto Rimljanom natrag u grad. „Čemu da běžite“ reče jim „kada ostaje iza vas most, kojim će udariti neprijatelj za vami u potéru? Dajte, molim vas, upalite most ili ga razorite, kako znate; a ja ću za toga suzbijati neprijatelja, koliko se bude dalo jednomu čověku!“ Pa glê i sbilja; samo dva čověka opru se s njim proti nasilju goleme vojske štitom i kopjem; a medjutim su drugi odtraga rušili most. U malo da se nesvali most, Rimljani zovu natrag věrne si junake. Dvojica jim se vrate; ali se nevratja Horacij, nego se brani sveudilj, doklam neču iza sebe praska porušena mosta i klicanja veselih Rimljanah na drugoj obali. Na to skoči oboružan u Tiber i prepliva uza silnu pucnjavu razjarenih neprijateljah živ i zdrav na drugi kraj, gdě ga oslobodjeni sugradjani dočekaše zanešeni od radosti.

Ovom junačkom borbom biaše doduše Rim oslobodjen za něko vrěme, ali pogibelj nebiaše još sasvim svladana. Porzena dade grad uzko obkoliti, hoteći gradjane gladom prisiliti, da se predadu. Nego pošto bi nevolja već sasvim pritisnula, odluči drugi mladić, Kajo Mucij, kašnje prozvan Scevola t. j. lěvak, grad osloboditi — ostao sam ili propao. Prije nego bi zora zarudila, podkrade se Mucij, uzev mač pod pazuh i ogèrnuv plašt, u neprijateljski tabor. Umaknuv, uměša se medju vojnike, tako, da ga skoro nestade izmedju njih, te malo po malo protura se upravo do kraljeva čadora, gdě su u taj mah izplatjivani vojnici. Uza kralja sědjaše mu pisar, obučen poput kralja; a k otomu svi gledahu na pisara. S toga dodje Muciju u glavu,

Digitized by Google

da je pisar kralj, te neusudiv se dalje pitati, da se kakogod neodade, probodè pisara mèsto kralja. Popadnuv ga zatim i svukav mu oružje, pitahu ga neprijatelji: tko je. Više natèrav druge u strah, nego li ga je sama strah bilo, ogleda se Mucij i reče: »Rimski sam gradjan, ime mi je Mucij. Buduć neprijatelj, htědoh neprijatelja pogubiti, pa evo sada mi nije žao samu poginuti; junački živěti i junački tèrpěti pristoji se Rimljanu. Da znaš kralju, nehleptim samo ja za ovom slavom, nego imade još sila mladićah, koji bi rad ovako poginuti; kamo kreneš, pratit ćete ubojica uzastopce!« Na ove rěči malo da se nepomami kralj, te skočiv zagrozi se Muciju, da će ga dati živa peći, ako mu neodkrije s mèsta ove urote. »Deder bliže gledaj,« odgovori mu pèrkosito Mucij, zapretav si desnu ruku u oganj na žèrtveniku »kako slabo mare za život oni, kojim pred očima lebdi golema slava!« — Svi se naokolo presènetiše od čuda i straha, dà isti kralj, pun straha i počitanja prama takovim neprijateljem, sklopi mir sa Rimljani.

Fabricij i Kurij Dentat.

Opet se zametnu (280. pr. I.) silni rat medju Rimljani i Pirrhom, kraljem Epirskim iz Gèrčke. Pirrho svlada u pèrvi kraj Rimljane, uzev u pomoć slonove, kojim za onda nebiahu Rimljani privikli, akoprem ga je i ovako skupo stajala pobèda. Na to odašalju Rimljani k Pirrhu na dogovor někoga junaka Fabricija, nudeć mu, da si medjusobno vrate roblje. Fabricij je živio zadovoljno i posve siromašno, akoprem je najodličnije časti u dèržavi obnašao; od srebra nije imao ništa do jednoga maloga pěhara. Pirrho čuvši to, ponudi mu, štujuć ga kao gosta, obilne darove; ali jih Fabricij nehtěde primiti. Sutradan odluči Pirrho osvědočiti se, da li je Fabricij i sbilja takav junak, kao što je čuo o njem. S toga sakri za zastor najvećega slona, što ga je imao, kakva Fabricij prije nikada nevidě. Pustiv k sebi na razgovor Fabricija, dade potajno znamenje, da se povuče zastor; na što ogromni slon, riknuv, počeša rilom Fabricija po glavi. Pirrho motriaše od pete do glave Fabricija, što će početi; ali Fabricij nemaknu niti glavom s mèsta, nego reče posve mirno Pirrhu: »Kaogod što me neprevari jučer tvoje blago, tako me niti danas neprestraši tvoj slon!« Pirrho ga stane zatim

Digitized by Google

Ratoborni slon.

Digitized by Google

nagovarati, da ostane kao prijatelj i vojvoda kod njega; ali badava. Hoteć nadalje Pirrho pokazati Fabriciju, koliko ga ćěni, dopusti mu, da povede sobom u Rim sve rimske zarobljenike (jerbo je upravo dolazila něka pučka svetčanost), da se provesele kod kuće, pa onda vrate, kad mine svetčanost. Zarobljenici otidjoše kući, ali se i vratiše svi do jednoga, pošto prodje svetčanost; pače věće (senat) zapovědi, da za živu glavu nijedan neostane kod kuće. Odovud vidimo, da su se Rimljani i Gèrci otimali, koji će koje nadkriliti plemenitom ćudi.

Pirrho pobědi, što svojimi slonovi, što ugrabiv sgodno město i po drugi put Rimljane, ali izgubi toliko vojnikah, da je, uzdahnuv od žalosti, rekao: »Još jedna takova poběda pa sam propao!« Slědeće godine stade sam Fabricij na čelo rimskoj vojski proti Pirrhu. Ali nuto podkrade se něki gèrčki uhoda u rimski tabor, noseć Fabriciju list od Pirrhova lěčnika, gdě mu nudi lěčnik, da će otrovati kralja, te mentovati Rimljane toli silna neprijatelja, ako mu Fabricij pošteno plati. Uzavriv pako Fabricij na ovu kukavnu ponudu, posla s města ovaj sramotni list Pirrhu, da bude znao, kakovoj si je nevěri pověrio život. Tronut od miline reče Pirrho primiv ovaj list: »Prije bi moglo sunce zabluditi sa svoje staze, nego li ovaj Rimljan skrenuti s puta poštenja!« Pirrho kazni si lěčnika, kao što je skrivio; a Rimljanom vrati čělo roblje bez odkupnine; ali i Rimljani vrate isto toliko roblja Pirrhu, nedajuć, da jih nadmaši veledušjem itko.

Dragovoljno pristade Pirrho na poziv Sicilianacah, pritekav jim u pomoć proti neprijateljem, pošto se je osvědočio o plemenitoj ćudi i hrabrosti Rimljanah; a k otomu omèrznule su mu bitke, gdě mu je obično polovina vojske poginula. Ipak dvě godine kašnje udari natrag u Italiju, pošto ga Tarentinci napastovahu, da jim dodje u pomoć proti Rimljanom. Proti Pirrhu ustade na čelu rimske vojske Kurij Dentat, uljudan i miran kao Fabricij. Kada je pèrvi put bio konzulom (najvećim glavarom u dèržavi), dodjoše poslanici samnitski k njemu, moleć ga, da jim izposluje mir u dèržavnom věću. Samnitjani zatekoše konzula sědeć na dèrvenoj klupi uz oganj i jeduć repu iz dèrvene zdělice, što si je sam skuhao. Poslanici očituju, da bi rad odustati od rata, što su ga zametnuli s Rimljani i mir sklopiti, te ga zamole, da jim bude na ruku u tom poslu i ponude mu darove. Ali jim Kurij, nasměhnuv se, vrati darove, govoreć:

Digitized by Google

„Volim gospodovati nad bogatari, nego li sam bogat biti!“ Ovaj dakle Kurij stade na čelo rimskoj vojski proti Pirrhu, pa nuto iznevěri se Pirrhu sreća. Rimljani se domisle, kako je moći doskočiti slonovom; te stanu bacati goruće baklje i smolene věnce medju nje, uslěd česa poplaše se ove nemani, te udariv natrag, što pogaze nemilo vojsku, što pako uzbune. Pirrho bude tako ljuto potučen, da je, ostaviv na cědilu vojsku, slonove i tabor, vratio se po noći i magli kući, niti nije više koračio u Italiju. (275. pr. I.)

Razorenje Kartaga.

Malo po malo svladaju Rimljani sve narode u Italiji, od Alpah do morske užine Mesine, bace se zatim u Afriku, Grčku i Aziju, te osvoje većinom tamošnja kraljestva tako, da su napokon gospodovali nemalo nad cělom zemljom, za koju se je do onda znalo. Najviše stajahu Rimljanom na putu Kartažani, na obali sredozemnoga mora. Grad Kartago gospodovao je svojom tèrgovinom i svojim brodovjem nad sredozemnim morem. Iza mnogih sgodah i nesgodah spraviše Rimljani Kartažane sasvim pod svoju oblast. Medjutim nisu Rimljani Kartažanom ni onda posve věrovali, kada su jih podjarmili; jerbo u bèrzo procvate opet tèrgovina u Kartagi i narod kartažki dodje malo po malo k sebi. Sada se pohlepnim Rimljanom dade na žao, što nisu odmah u pèrvi kraj Kartaga sasvim skončali. Na ovu nemilu odluku potaknuo je Rimljane ponajviše sědi, strogi věćnik, imenom Kato, budi da ga je strah bilo Kartažanah, budi da su mu omèrznuli. Svaki javni govor, što bi ga dèržao, zaključio bi Kato rěčmi: „Napokon sudim, da nam valja Kartago razorit!“ Ali Kartažani idjahu mirno za svojom tèrgovinom, pazeć sveudilj pozorno, da se kakogod nezaměre Rimljanom.

S toga kada nebiaše druga, morade udariti na Kartažane Masinisa, Numidianski kralj, saveznik i prijatelj Rimljanski, nepitajuć nikoga, je li mu slobodno ili nije. Kartažani nesmědoše na oružje proti Masinisi, a to je Masinisa i sam dobro znao, pošto su ga valjda Rimljani i nagovorili, da zametne ovaj rat, da uzmognu zatim svom silom navaliti na Kartago, tobož iduć si u pomoć savezniku. Odtud dan na dan i sve veća dèrzovitost ovoga kralja. Kukavni Kartažani šalju tužbu za tužbom proti Masinisi u Rim, ali Rimljani haju i nehaju za njihove tužbe. Napokon, nemogav više odoléti obésti, dignu se Kartažani na oružje. U

Digitized by Google

Scipio juriša Kartago.

Digitized by Google

isti mah odpreme Kartažani u Rim poklisare, moleći, da jim oproste Rimljani, što su se prihvatili pod silu oružja, te predajuć u oblast Rimljanom zemlju i narod. Nuto koli nemilo bojahu se narodi Rimljanah, a koli ljuto biahu si svěstni svoje nevolje i slabosti! Rimljani traže 300 odličnih mladićah u zalog pokornosti, Kartažani jim dadu. Rimljani traže sve brodove, i to jim Kartažani dadu. Zatim popale Rimljani od oběsti na očigled Kartažanom sve brodove, a kukavni su Kartažani gledali dèrhtjuć od težke žalosti. Pokraj svega toga stiže još Kartažanom zapověd iz Rima, da predadu Rimljanom sve oružje i džebanu; mučeć od straha dadoše i to Kartažani. Pošto bi se tako mentovali oružja i ratnih spravah, stiže jim poslědnja i najljutja zapověd: da se sele staro i mlado iz svoje domovine, da si vlastitom rukom razore grad i několiko miljah dalje od morske obale grade kolibe.

Na to pako vrisnu cěli Kartago, neznajuć kud ni kamo od težke tuge i nevolje. Mužko i žensko stane kleti rimsko koleno; staro i mlado odluči poginuti sa gradom svojim. S města pričmu se spremati na oružje svi gradjani — ostali propali. Kartago se pretvori u oružanu; na sve strane kuje se, teše i vari. Žene strigu si vlasi, od kojih pletu muži užeta, pol miliuna ljudih nosi odasvuda dragovoljne darove i žèrtve. Na gradska vrata stane vojvoda kartažki Hasdrubal s vojskom. Dvě godine danah odbijahu kukavni žitelji u gradu sretno sve navale rimske vojske, al' eto stiže konzul Scipio Emilian iz Rima. Ovaj glasoviti vojvoda osvoji napokon tretje godine, odkad je obsědnut grad, gradske zidove, godine 146. pr. I. i Rimljani provale u grad. Strašno mèrcvarenje zametnu se na to u gradu, po ulicah i po kućah, te trajaše šest danah dugo, sred razvalinah upaljena grada. Sedamnaest danah nije se dalo nikamo pogledati od težka ognja i dima. Kojih nedohvati rimski mač, poubijaše se sami; tisuće skočiše živih u oganj. Blagi Scipio udari u plač od žalosti nad tolikom nevoljom, sluteć, da može danas sutra ovakova nesreća stignuti i njegov rodjeni grad. Iza ovoga strašnoga boja ostade jedva 50.000 živih gradjanah u Kartagu, a i ovi su pali Rimljanom u roblje. Tako propade Kartago, gospodar nad tèrgovinom cěloga světa, u prah i pepeo. Zvěrad i divji narod gospoduje danas ondě, gdě je 700 godinah Kartago gospodovao i cvao umětnoštju i marljivoštju.

Digitized by Google

Propast Rima.

Uslěd silnih ratovah zavrěži se u Rimu velika opačina. Oplèniv mnoge narode, sgèrnu se silno bogatstvo u Rim, a odtud se izleže razkošje bez kraja i konca. Cezar plati jednoć za jedno zèrno bisera 200,000 dolarah, hoteć ga pokloniti nèkoj gospodji. Skauro sazida kazalište, o kom bi rekao, da će trajati do věka, pa ga je ipak odmah zatim razorio. Sědala za 80,000 gledaocah uglavljena biahu na 360 mramornih stupovah, a pravo pozorište biaše urešeno 3000 gèrčkih kipovah i najdragocěnijimi slikami. Katul, a za njim Cezar, dadoše preobući prostor iznad glavah gledaocah dragocěnim grimiznim zastorom proti suncu, a Pompej dade uglaviti na ovom zastoru žlěbove, odkud je sipila umětna kiša od mirisne vode na sve strane na gledaoce. Cicerova je kuća stojala 240,000 dolarah, a Klodijeva 800,000. Zèrcala jim biahu od ugladjena zlata i srebra, visoka kolik čověk. Velikaši dadoše si isto kuhinjsko posudje od srebra kovati. Napokon dodje jim u glavu dèržati morske ribe u ribnjaku, a k otomu je trebalo morske vode, pa s toga dadoše navadjati na imanja umětno vodu iz mora, te je jednoć prodano ovakovo imanje za više od miliuna dolarah. Dà, nèkoga Hirtija stojala je hrana i njêga ovakovih ribnjakah 375,000 dolarah. Sgrade, gdě su dèržali inozemsku živad, činile su se iz daleka da su palače. Tako su razsipali blago i na drugo koješta. — Hortenzij, koji si je voćke vinom zalěvao, ostavi po smèrti još 10,000 vědarah dragocěnoga Chierskoga vina. Krasso pako dèržao je samo onoga bogatim, koji je o svom trošku uzdèržavati mogao cělu vojsku.

Uzastopce za ovom razsipnosti slědila je puťena oběst i nerazložna lakomost. Napokon nije mario nitko niti za rod niti za prijateljstvo. Najsladje jim veselje biaše gledati, gdè se ljudi tèrgaju — ostali propali. To se je sbivalo obično po kazalištih (amfiteatrih), od kojih je najveće sagradio Vespasian, koje se je do danas sačuvalo i zove se kolosej, gdě se je nèkoć moglo směstiti 50,000 ljudih. Sveudilj na vojski oběstno živeć, podivljali su Rimljani napokon tako, da nisu marili niti za igru, gdě nije tko taj poginuo. Na to buknuše gradjanski ratovi jedan iza drugoga; cělo se carstvo razpade na stranke, gradjanin priče otimati gradjaninu, gradjanin priče gradjaninu raditi o glavi. Vrativ se n. p. jednoć Sula u Rim, svladav stranku Marijevu,

Digitized by Google

dade 6,000 ljudih, koji su mu se predali, pošto bi jim obećao, da će jih na slobodu pustiti, sapetih rukuh u tor stěrati. Namignuv zatim Sula, skočiše mu vojnici na ovo 6,000 sužanjah i izsěkoše jih nemilo, kao što se kèrči gèrmlje. Gděkad bi se odmorili, a zatim bi nastavili svoj kèrvoločni posao.

Nije bolje bilo niti po drugih krajevih rimskoga carstva. Sada gdě je propala svaka i nesětna věra, a s njom propalo i cělo čověčanstvo u strašnu opačinu, dodje punoća vremena, da se rodi na svět sin božji — Isukèrst — blagoslovljen u věke!

Kèrštjanski narodi, poimence Němci.

Utemeljenje i razširenje kèrštjanske cèrkve.

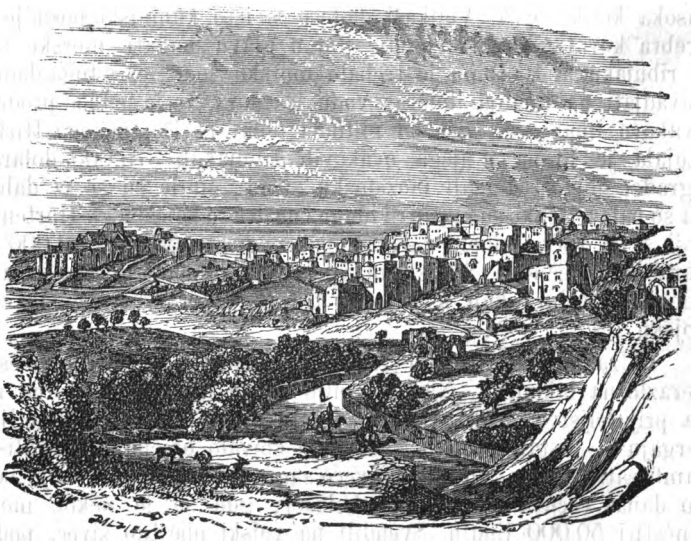

Betlehem.

U Betlehemu, rodnom gradu Davidovu, rodi se ISUKÈRST, uslěd starinskog proročanstva od blažene děvice Marije, za rimskoga cara Augusta, kojemu je zet i vojvoda

Digitized by Google

Agrippa u ovaj par dao zidati u Rimu hram svim bogovom (pantheon-svebožište). Do tridesete godine življaše Isus skrovno, napredujuć koli u dobi toli u mudrosti i milosti pred Bogom i ljudmi. Zatim obilazaše tri godine danah čudnovato učeć i lěčeć, sela i gradove Palestine i navěštaše rěči věčnoga života. Kudgod bi koračio, dělio bi milosti i blagoslov i po njem sidje s neba mir i veselje. Buduć pako da nebiaše njegov toli prosti koli uzvišeni nauk po ćudi licuměrnim Farizejom i oběstnim Saducejom, s toga ljuto ga ozlobiše i napokon razpeše sramotno na križ. Ali tretji dan uzkèrsnu Isus slavno iz groba, ukaza se razcviljenim učenikom, obradova jih i okrěpi, zatim pako uzidje na nebesa, gdě sědi sada ob desnu svoga otca.

Na duhove, gděno je od prastare dobe slavio izraelski narod zakonodavstvo na Sinaju, posla Isukèrst uza čudesa obećanoga duha svetoga na sabrane učenike i nadari jih njegovom milosti, da uzmognu širiti posvuda zakon novoga zavěta. Na pèrvu propověd svetoga Petra, dadoše se još isti dan tri tisuće židovah kèrstiti. Malo zatim razidjoše se sveti apoštoli po svih pokrajinah golemoga rimskoga carstva, te svojim uznositim naukom porušiše krivobožke kumire, a razviše na sve strane zastavu evangjeosku. Od zapadne obale Gèrčke, pa do perzijanskoga zaléva, a odavle do Helesponta i od Helesponta do obale Tibera, oriaše ime i nauk Isusa. Svaka obćina imala je na čelu predstojnika. Predstojnik je zvan po gèrčki episcopus t. j. nadzornik, a odtud naška rěč biskup. Uza biskupa bili su pomoćnici, koji su obično izabirani izmedju staréšinah obćine i zvani su presbyteri t. j. naški starji. Izmedju biskupah, koji su, buduć naslědnici apoštolah, imali vèrhovnu oblast u cèrkvi, odlikovani su osobito oni, koji su stolovali u četir glavna grada rimskoga carstva: u Rimu, Aleksandriji, Antiokiji i Jerusolimu, a knjim je kašnje prilučen i biskup u Carigradu. Pèrvi medju biskupi biaše ipak biskup u Rimu, naslědnik sv. Petra, koji je u Rimu stolovao. Biskup u Rimu prozvan je papa, t. j. otac svih pravověrnikah ili sveti otac. Iz Rima širilo se je malo po malo světlo evangjeosko po svemkolikom světu, te grad Romulov postade věčnim gradom cèrkve.

Na skoro udari sve na bolje po krajevih, kamo su dospěli sveti věrověstnici. Iznenada zamete se trag oběsti, bludnosti, slavohlepju i lakomosti; na město gadnih čověčjih žèrtvah i drugih krivobožkih strahotah, razvi se bogoštovje u duhu i

Digitized by Google

istini, razvi se pošteno i sveto življenje. Rěč razpetoga na križu o zataji samoga sebe, o poniznosti, čistoći itd., što toli nemilo zuči u ušijuh putena čověka, — kosnù se vendar sèrdca surovih i praznověrnih, putenih i nevěrnih, neukih i mudrih narodah i pokaza, da je Bogom kadra spasiti sve, koji joj věruju. Složni u svetoj ljubavi, sretni u nadi nebeskih dobarah, življahu kèrštjani poput jedne svete obitelji, tělom istina na zemlji, dušom pako u nebu. »Kèrštjani,« piše ob ovoj dobi sv. Teofil biskup, »žive uměreno, dèrže sveto ženitbu, čuvaju čistoću, proklinju bludnost, zatiraju grěh, vèrše pravdu, obdèržavaju zakone, šire bogoštovje, izpovědaju jednodušno Boga; istina jih vodi, milost štiti, mir čuva, sveta rěč ravna, mudrost uči, život vlada: — koji jim kraljevski zapověda, jest sám Bog.« Toli čudnovato krenu světom několiko prostih ljudih bez ikave světovne mudrosti ili zemaljske sile, jedino oružjem evangjeoskim i krěpoštju svetoga duha, da bude spoznao svět, da je kèrštjanstvo dèlo božje.

Stari Němci.

Stara Němačka, od Rimljanah Germanijom zvana, išla je od Rajne do Visle, i od Dunava do sěvernog i iztočnog jezera. Kod Němacah nebiaše selah ni gradovah; nego su stanovali ovdě ondě po pletenih kolibah. Němci su rado išli na vojsku i u lov; k otomu cěnili su poštenje, věrnost i bogoljubnost; ali su si takodjer pomutili poštenje pijanstvom i kockanjem. Věra starih Němacah bila je u pogledu drugih krivobožacah mnogo bolja, ali su i oni žèrtvovali kadikad ljude; nisu gradili hramovah, nego su se klanjali bogovom po gajevih i šumah. Bogovi i božice bili su jim ratoborne ćudi.

Radi hrabrosti Němacah primali su jih ne samo dragovoljno Rimljani množinu u službu, nego su jih uzimali takodjer za vojvode u vojski. Rimski su se carevi rado ponosili, da su tobož osvojili Němačku, te su više putah slavodobitje dèržali nad Němci u Rimu; ali Němačka biaše i ostade nesvladana. Samo několiko putah usudiše se Rimljani prěći preko Rajne; inače pako boravili su obično ovkraj rěke utvèrdjivajuć obale uzduž Rajne i Dunava i gradeć kule, odkud su kašnje stranom

Digitized by Google

postali gradovi, gdě su u posadi dèržali najsigurnije i najhrabrije čete, da jim kakogod neprodru Němci u zemlju.

Němci i Rimljani su se doduše dugo vremena popreko gledali u Němačkoj, ali je stopram onda planuo pravi rat, pošto se je něki pastorak cara Augusta proturao sretno do Labe u Němačku; a uslěd toga došlo Rimljanom u glavu, da jim je prosto po volji gospodariti u predělih današnje Vestfalske, poput drugih osvojenih pokrajinah. Varo, kojega je u drugi kraj naimenovao August i poslao u Nèmačku, htěde odmah narinuti Němcem rimski jezik, rimske zakone i običaje. U znak svoje sudbene oblasti nad životom i smèrti, dade po rimskom običaju pred sobom nositi šiblje i sěkire. Ali to nebiaše nipošto po ćudi slobodnim Němcem. Do malo uzavri kèrv Němcem i sve biaše pripravno ustati na oružje, samo da bi se našao gdě odvažan vojvoda; pa napokon naměriše se i na vojvodu, po imenu Armina (Hermana), sina někoga keruskoga kneza. Armin je poput drugih němačkih mladićah kao taoc odhranjen u Rimu, a kašnje se je više putah odlikovao na vojski. Davši mu se na žao tlačenje jednokèrvne si bratje, slože se da oslobode domovinu rimskoga jarma. — Što rekoše neporekoše. Hoteći Vara primamiti dalje u Němačku, prevare ga němački velikaši, da su Němci na Vezeri digli bunu, pa s toga da udari tamo s vojskom, a oni će mu u pomoć doći. Varo se uplete u zanke, udari sa 40.000 po izbor momakah i dotěra do teutoburžke šume. Nigdě utèrvena puta; kudgod baciš oko, puste i mračne šikare. Od silne kiše sklizke i močvarne zemlje, nedade se vojski dalje. Nemila oluja zviždi naokolo, neznaš dèrhtje li vojska više od ljute zime ili od težka straha. Na to nahrupe saveznici sa svih stranah iz zasědah, sipajuć strělje sa vèrhunacah planinah. Tri dana i tri noći branio se je Varo sa svojimi iznemoglimi vojnici proti neprijateljem i mećavi; ali od nikud pomoći, od nikud niti iskre kakve nade. On se sam nabode na svoj mač; a cěla mu vojska bude zarobljena i poubijana. Mnogo zarobljenikah žèrtvovano je bogovom; a mnogo rimskih velikašah dopade roblja u silovitoj Němačkoj, koji bi do věća (senata) dotěrali.

Uslěd ove pobědе (god. 9. po I.) steče Němačka neodvisnost i slobodu. U Rimu popade strah malo i veliko. August pusti vlasi na glavi rasti i bradu, stade mlatiti glavom o zid kao pomaman, naricajuć: „Vare, Vare, gdě su čete moje!“ Gděgod je bilo rimske vojske, sleti se u Rim, a odtud krene

Digitized by Google

vojska na Rajnu, kao da će propasti cělo rimsko carstvo. No domakav do Rajne, nebiaše jim nigdě na oči dušmana; jerbo nebiaše Němcem na pameti otimati komu zemlju, nego samo braniti svoju slobodu.

Razorenje Jerusolima.

Sretnije nego li u Němačkoj vodili su Rimljani rat na daleko u židovskoj zemlji. Pošto se židovski narod zamèrio Bogu, pogubiv Sina božjega, koji je došao na svět, ponajprije da ovaj narod odkupi; nepreostade mu ino, nego da prigèrliv kèrštjansku věru, skrušenom pokorom sapere sa sebe krivicu ovoga nemiloga ubojstva, te postane nanovo vrědnim ljubavi božje, koja se je očevidno od njega odkrenula. Ali pošto bi i ovo vrěme utaman minulo, a nesretni ovaj narod još k otomu prionuo uz tobožnju nadu, da će nětko od njegova roda světom zavladati, kucnu ura, o kojoj je Spasitelj roneć suze nemilo proricao, te koju je sam narod u svojoj paklenoj zanešenosti s neba dozivao, govoreć: „Kèrv njegova vèrhu nas i dětce naše!“

Židovi su mnogimi znamenji opominjani, da će na skoro udariti na njih kazan božja, uslěd rěčih Isusovih: „Bit će znamenja“ (Luk. 22,15.). Na vazam dèržana je služba božja i ob noć. Nuto dogodi se, prije nego li bi židovski rat buknuo, ob noć u devet urah, kada se je puk sabrao u cèrkvu, zasinu iznenada světlo u hramu i na žèrtveniku, kao u pô dana i sjalo je pol ure dugo. Vrata na predvorju hrama bila su od tuča i tako težka, da je svake večeri trebalo 20 momakah, koji su jih jedva zatvorili; a povèrh toga su vrata bèrvni, željezom okovanimi, uglavljivana. Ova se vrata otvoriše od sebe u gluho doba noći na očigled straže, koja je čuvala hram. Ob noć u oči duhovah čuše svetjenici u hramu viku i zveku, a na to mnogo glasovah: „Běžimo odovud.“ Na nebu pako ukazaše se jednoć pod večer silne vojske, udarajuć jedna na drugu i goruć hram.

Do mala zatim zametnu židovi bunu i rat proti Rimljanom. Buduć pako, da jim to nebiaše pèrvi put, odašalje rimski car Vespasian sina si Tita, da jih ukroti po što po to. Měseca veljače godine 70. po I. prispi Tito vodeć izabranu vojsku posve blizu Jerusolima. Jerusolim biaše od naravi na sgodnu městu, sagradjen na bèrdinah i stèrmih ponorih; a glede umětnih gra-

Digitized by Google

djevinah natěcao se je sa najčvèrštjimi tvèrdjavami staroga světa. Jaki zidovi i silne kule pèrkosile su nasilju neprijateljskom.

Izmedju kulah odlikovale su se osobito četiri svojom lěpotom i veličinom; svaka od njih bila je palača i tvèrdjava ujedno. Nego sve sgrade sa svojom lěpotom i veličinom, kojimi je bio nakitjen Jerusolim, morale su se kriti pred veličanstvenim hramom, koji se je visoko iznad grada dizao nebu pod oblake. Skroz je bio sagradjen od tesana mramora; te s toga se je blištio iz daleka poput sjajna běla brěga. Tito pokuša s početka, nebi li se grad htio s dobra smiriti, ali kad mu ovaj predlog nepodje za rukom, dade nasipe graditi. Dovèršiv nasipe, dade Tito na tri kraja namah gruvati zidoderi o gradske zidove; uslěd česa provali se zid novoga grada, na to se potrese cěli grad, a žitelji udare od straha u plač i viku. Akoprem su se stanovnici hrabro branili, sruši se ipak zid petnaesti dan, odkad je obsědnut grad, a Tito stadè odmah jurišati na drugi zid. Za tri dana sruši se i ovaj zid, a Tito navali zatim sa izabranimi junaci svoje vojske u doljni grad. Židovi nahrupe na njega odasvuda iz kojekakvih zakutakah (za koje su oni dobro znali), sa krovovah i sa zidovah. Tri dana nehtědoše popustiti Rimljanom; ali četvèrti dan, pošto bi Rimljani silnije udarili, nemogoše odoléti. Na to se stane domišljati Tito, kako će osvojiti tretji zid; da mu pako kakogod židovi neizmaknu, te da jim preseče svaku i najmanju nadu, dade oda svuda nasipom grad obkoliti. Tako se je izpunilo, što je Sin božji plačuć prorekao: „Doći će dani nada te, gdě će te neprijatelji obkoliti, odasvuda te okružiti i sa svih stranah stezati.“ (Luk. 19, 43.). Sada navali silni glad, koji je od dana do dana sve žeštje běsnio, a napokon pridruže se gladu kojekakve nemile pošlice. Što niti najprostije živinče neće da jede, trošili su ljudi u gradu na jagmu: cipele, staru kožu, isto gnjilo sěno, govedsku balegu. Muži su otimali ženam, žene mužem, dětca roditeljem i matere dětci zalogaj od ustah; pače klale su si matere dětcu i jele. Cěle porodice i plemena izumèrla su od nemila glada. Pljosnati krovovi zastèrti su bili mèrtvimi ženami i dětcom, a ulice mèrtvimi sědoglavimi starci. Mladići i muži klecali su od težke slabosti, a napokon iznemogav, padali su mèrtvi kao muhe. Gděkoji su otišli kradomice živi na groblje, da nebudu gaženi od neprijateljah poslě smèrti. Od žalosti i tuge izdale su ljudem već i rěči, koji nisu

Digitized by Google

s mèsta umèrli, gledali su ukočenih očiuh na one, koji su već mèrtvi ležali. Sve je naokolo mučalo kao u gluho doba; samo je ovdě ondě zvečalo oružje. Od 24. travnja do 1. sèrpnja odpremljeno je samo na jedna vrata do 116,000 mèrtvacah; a pošto jih već nemogahu odpačavati, hitali su jih — ni pet ni šest — preko zidovah. Tako se je i dalje izpunilo: „Tada će biti velika nevolja, kakove nije bilo od postanka světa do sada, niti će je biti.“ (Mat. 24, 21.) Najviše je pripomoglo Rimljanom, što su se židovi medjusobno zavadili, te jedan na drugoga ljutje udarali od istih dušmanah. „Nesretni ovaj grad“ piše židovski sgodopisac Josip Flavij „biaše nalik na pomamnu zvěr, grizuć sama sa sebe meso, kada joj nestane tudjeg.“

Tako je Tito prodro tja do hrama. Akoprem bi prije u dva u tri puta nudio židovom, da se dragovoljno predadu, ponudi jim još jedan put. „Bogovi su mi moje domovine svědoci“ reče Tito „i ako je ikada kojigod Bog gledao s neba na ovo město — nemislim bo, da i sada gleda — to neka mi bude svědok i on i moja vojska i židovi oko mene, da vas ja nesilim, da oskvèrnite hram. Ako se samo podvèrgnete, neće se ni jedan Rimljanin svetišta dotaknuti. Hram ću ja sačuvati, sve ako i nebudete vi hotěli!“ — Ali židovi mišljahu, da Tito tobož od straha tako govori, te odbaciše pospèrdno njegove opomene. Iza toga dade Tito s mèsta jurišati na hram. Šest danah gruvali su zidoderi o hram, ali neopraviše ništa; na to udariše silom vojnici, ali opet uzalud, akoprem bi jih mnogo izgubilo glavu. Napokon dade Tito naložiti oganj na vratih nutarnjega dvora, uslěd česa priče se topiti srebro, čim su bila vrata okovana, užga se dèrvo i do mala suknu oganj po hodnicih. Oganj je běsnio cěli dan i noć. Sutradan dade Tito gasiti oganj. Nego stopram što bi se vojnici primili posla, zametnu židovi nanovo bitku, za koje budu suzbijeni i do nutarnjega hrama stěrani. Za toga sgrabi něki rimski vojnik goruću baklju, dade se od jednoga druga u vis podići te baci baklju na jedan prozor sa sěvera u něki hodnik, što je vodio u prostorije okolo svetišta. Uzalud je Tito dotèrčao sa svimi svojimi podvojvodami, uzalud vikao i rukama mahao, da se vojnici okane boja, pa da idu gasiti oganj; běsnoći momčadi nebiaše na kraj stati, osobito kada se je pričelo odasvuda cakliti zlato, te pomisle vojnici, da silni něgdě tovari blaga moraju sahranjeni biti u hramu. Gazili su pred sobom židove, koji su jim hotice — sdvojiv — pod noge išli; mèrtvaci su na hèrpe na-

Digitized by Google

slagani bili oko žèrtvenika žganih žèrtvah, a kèrv je curila poput bujice niz cèrkvene stepene. Videć Tito, da pod nipošto veće nemože oteti hrama, zajde bèrže bolje u svetište i presvetište, te čudom se čudeć, osvědočio se je ovdě o krasoti ovoga hrama, komu biaše nutarnji ugled i lěpota sasvim u suglasju sa vanjskom veličinom i sjajnoštju. No do mala morade radi silne vrućine izmaći, a i hram se zatim sklopi. Na to pověšav si Rimljani orlove u svetištu, prinesoše žèrtve svojim bogovom. Do mala budu porušeni i zidovi na bèrdu Sionu i kraljevska palača. Sada, dokončav pobědu, razsu se rimska momčad mačem u ruci po ulicah, koljuć s reda, štogod dohvati, i paleć kuće; silno ljudstvo, što se je od straha, sletilo u kuće, poginu od ognja. Gdě-gdě je momčad i silom provalila u kuće, misleć da će se naměriti na kakvo blago; ali nezateče ništa do mèrtvacah i porodicah, koje su ginule od glada; s toga sgroziv se krene dalje, nanovo plěneć i koljuć. Stopram pred mrak smiri se momčad poněšto; no oganj je buktio cělu noć.

Unišav Tito u grad, divio se je silnim zidinam, a ponajviše trima kulama i reče: »Božjom smo pomoćju boj bili, Bog je židove iztěrao iz ovih zidinah, jer što bi bile mogle opraviti čověčje ruke i sprave proti onim kulam?« Preko miliun ljudih izgubilo je glavu, dok je trajala obsada, a zarobljeno je 97,000. Napokon dade Tito sve do zemlje uništiti, stogod je preostalo od grada ili od hrama, pače i stupove iz zemlje povaditi i cèrtalo povući iznad města, gdě je někoć Jerusolim ležao. Tako se izpuni ono, što je prorečeno: »Oni će tebe i tvoju dětcu, što su u tebi, na zemlju obaliti i neće u tebi ostaviti kamena na kamenu.« (Luk. 19, 44.) Što je još preostalo židovah, prodano je većinom, ili je u sužanjstvo odvedeno u tudje zemlje. Skèršeno je dakle žezlo Judino, a ostanci ovoga naroda žive razsuti po cělom světu do današnjega dana. Neimajuć nigdě domovine, tepu se židovi po zemlji od nemila do nedraga — živa uspomena koli nemile osvete božje, toli istine naše svete věre i njezinih božanskih obećanjah.

Progonstva kèrštjanah.

Doklam se je ovo sbivalo po najskrajnih medjah rimskoga carstva, za toga se je pričelo drugo proročanstvo gospodnje izpunjivati sred ovoga carstva. Pošto je najprije sv. Stěpan, a za

Digitized by Google

njim sv. Jakob starji, zapečatili u židovskoj zemlji kèrvju svoju věru, udariše rimski carevi nemilo kèrštjane proganjati. Nauk o križu, o pokori i poboljšanju života biaše krivobožkom světu smutnja, te tkogod je pao u zanke opačini ili je revnovao u službi krivih bogovah, zazivao je u pomoć světovne oblasti proti kèrštjanom, koji su krivobožke bludnje i opačine nebeskim svojim životom nemilo pobijali. Uza to mišljahu něki, inače dobri carevi, da se krivoboštvo nedade odlučiti od dèržavnoga ustava, te da bi u isti mah propalo carstvo, čim bi se sav narod obratio na kèrštjansku věru. Takodjer bilo je carevah, koji su tražili, da jih štuje narod kao bogove; slike su jim bile poredane u hramovih, a podložnici su jim se morali klanjati na kolěnih i tamjanom jih kaditi. Pošto bi se pako kèrštjani ovomu krivoboštvu protivili, tužili su jih, da su nepokorni i da bunu dižu, tim više, što su s početka mislili Rimljani o kèrštjanih, da su někakva židovska slědka, a židovi su već od prije na glasu zbili kao buntovnici. Napokon izmisliše o kèrštjanih kojekakve zloće. Nepustiv kèrštjani za službe božje, osobito kada su děljena svetotajstva, nikoga nekèrštjena k sebi, da se neoskvèrnu niti nikomu na směh neizmetnu svete stvari i čini, izmisliše nedotupavi krivobožci kojekakve pripověsti o kèrštjanskih skrovnih sastancih. Kèrštjani, pripovědahu krivobožci, sabrav se, kolju dětcu; a zatim jedu njihovo meso i piju kèrv. Komu da se nedade na směh ova izmišljotina, razabrav na pèrvi mah, kako je ovom pripověštju izkrivljen nauk o svetoj pričesti.

Do godine 312. bilo je deset silnih progonstvah kèrštjanskih. Uzmemo li k otomu u obzir, da su mnogi naměstnici u pojedinih pokrajinah sveudilj progonili kèrštjane usléd izdanih od prije carskih naredbah, ako jih nebi slědeći carevi, primiv vladu, opozvali, možemo reći, da su kèrštjani progonjeni zasebice 240 godinah. — Pèrvi i najokrutniji progonitelj kèrštjanah bio je car Nero. Ovaj kèrvolok htěde na novo Rim sagraditi, pa s toga dade golemi ovaj grad u isti mah na više krajevah zapaliti. Ali bojeć se u potaji osvete puka, podmiti něke kukavice, da dignu tužbu radi ovoga požara proti kèrštjanom, te jih dade množinu, ni krivih ni dužnih, nemilo pogubiti. Najprije dade jih u runaste vreće povezati i kuděljom vreće nagnjesti; zatim jih politi smolom izvana, zakopati poput stupovah u zemlju, te upaliti jih ozgor, da světle poput bakljah na večer za igre s konji. Za Nerona stekoše takodjer mučeničku krunu

Digitized by Google

sveti poglavice apoštolski Petar i Pavao. Petar poginu razpet na križu, a Pavlu je odsěčena glava.

Još je dalje zahvatilo progonstvo za cara Domicijana, Trajana, Marka Aurela i t. d. te je takodjer dulje vremena trajalo. God 107. pošto bi inače plemeniti car Trajan, vodeć vojsku proti Partom, uzput došao u Antiokiju, dozva pastira kèrštjanske obćine, svetoga Ignatija preda se, te pokuša, nebi li ga od svete věre odvèrnuo. Ali sve njegove rěči odbiše se od čvèrste věre pobožnoga starca; te kada bi mu već sudio Trajan, da će ga turiti pred ljutu zvěrad, da ga smèrvi do kraja, uzigra se starcu sèrdce od radosti, što će za Isukèrsta poginuti. »Molim vas« pisaše pobožni starac suvěrenikom si u Rimu »nemojte se nesmotreno starati za mene. Dajte gledajte pače, kako ću prije do zvěradi dospěti, jerbo ću po njih k Bogu doći. Ja sam pšenica božja, pa zato treba, da budem samliven od zubih zvěradi, da postanem čisti kruh Isukèrstov. Kamo sreće, da bih ju ljutu zatekao, milovao bih ju, da me tim sigurnije proždre, da mi se nedogodi, što se je dogodilo někim, koji su se zvěradi na žao dali, te su mirno polegle okolo njih, niti jih se nedotaknuv. Oprostite mi, ja znam, što je dobro po me. Nemarim ja niti za ono, što se vidi, niti za ono, što se nevidi, samo da budem dionik Isukèrstov. Neka udare na me: oganj, križ, čopori ljute zvěradi, neka mi se razaspu kosti, neka mi se smèrvi cělo tělo, neka nahrupe na mene vražje muke, samo da budem dionik Isukèrstov.« Uza vojnike sapet, koji su ga poput ljutih leopardah tèrgali, dotěran je u Rim; jatomice slete se kèrštjani oko njega, te svi složno moljahu se Bogu, da poděli mir cèrkvi. Kucnuv opredělјena ura, dovedu Ignatija pred sbor krivobožkoga naroda na tèrkalište, te doklam bi se on molio Bogu, napuste na njega gladne lave, od kojih neostade iza Ignatija ništa do golih krupnijih kostih. Kosti pokupiše pravovèrnici i odpremiše u Antiokiju. gdě su poput dragocěnoga blaga brižno sahranjene.

Isti kèrštjanski děčaci i děvice išli su dragovoljno na smèrt za ime Isusovo. Biaše već grěhota, ako se tko samo nazvao »kèrštjaninom« i tomu nije nikakva smèrt preljuta bila. Svakoj nevolji bili su krivi kèrštjani, došla odkud mu drago. »Kèrštjani su krivi« ustala je vika, ako je rěka Tiber poplavila, zemlja se tresla, glad ili kuga nastala. Gděgod je mogao tko izmisliti kakve muke, na te su udarani kèrštjani. Kèrštjani moradoše

Digitized by Google

ili se věre odreći ili nemilo poginuti. Ali kèrštjani, nemareć za zemaljski život, u pogledu věčnoga života na nebu, podnašahu dragovoljno svakojake muke i smèrt; te pod istim mačem i na ognju slavili su Isukèrsta, što jih je udostojao, da ga naslèduju u mukah i pěvali su mu pěsni na slavu. Krivobožcem dade se svaki put na ćudo ova hrabrost. Zadnja molitva krotkih junakah božjih, bezpriměrna njihova tèrpljivost i uztrajnost, vesela pouzdanost, kòjom su se sa zemaljskim světom opraštali, zanesla je gledaoce naokolo kadikad na toliko, da jih se je s města na tisuće dalo kèrstiti. Tako je dakle kèrv pogubljenih mučenikah bila sěme kèrštjanah. Doskora ostadoše pusti krivobožki hramovi, te je bilo kèrštjanah naći od svih staležah, pa i na carskom dvoru. Učeni ljudi prigèrliše kèrštjanstvo, braniše ga jakom silom svojega glasa i pera, te zapečatiše napokon kèrvju, kao što n. p. sv. Justin mučenik, nauk, što su ga cèrnilom napisali, — jedni pod mačem kèrvničkim, drugi u raljah i pandjah ljute zvěradi, tretji na lomači, něki na usjanu roštilju, na dnu mora, na crepuljah od stakla, u željeznih klěštah, ili ako je još što drugo pakleni duh carskim činovnikom i kèrvnikom u glavu metnuo.

Car Konštantin veliki.

Istom je car Konštantin veliki (vl. 306—337.) dokončao progonstva kèrštjanah. Već mu je otac Konštantin štovao samo jednoga Boga i revne kèrštjane pustio mirno službovati u carskoj službi, gděno je usuprot odpustio odpadnike, tvèrdeć pametno, da oni neće niti njemu věrno služiti, koji su se iznevěrili Isukèrstu. Konštantin, od kèrštjanke si majke Jelene potvèrdjen u ovoj ćudi, uze već god 306. pod svoju obranu kèrštjane: no stopram kašnje, uslěd někoga čudnovatoga dogadjaja, stade javno kèrštjane braniti. Kada bi naime Konštantin jednoć god. 313. vojsku poveo proti silniku Maksentiju, koji mu je htio oteti vladarstvo, te daleko većom vojskom na njega udario, ugleda iznenada na nebu iznad sunca světao križ s napisom: „U ovom ćeš znamenju svladati!“ Čudom se začudi Konštantin i vojska mu cěla, motreć ovo čudnovato prikazanje. Ob noć zatim ukaza se Konštantinu isti prizor. Uraniv zorom Konštantin, dade město glavne vojne zastave, na kojoj su bile poredane

Digitized by Google

Konštantin.

Digitized by Google

slike krivih bogovah, napraviti križnu zastavu. Križna zastava bila je složena od duga, pozlatjena dèržala od kopja, a na vèrhu dèržala išla je popreko motka, s koje je visilo grimizno, dragocěno sukno. Na gornjoj strani zastave naměšten je zlatom i dragim kamenjem izvezen věnac, a u sredini věnca bila su dva gèrčka pismena X (H) i P (R), kojimi se počima u gèrčkom jeziku ime Kèrsta (t. j. Hristos). I sbilja pobědi Konštantin Maksentija na milvijskom mostu, te udariv za njim u potěru, utopi se Maksentij u rěci Tiberu. Na zahvalnost Bogu na ovoj pobědi, dade Konštantin svoj kip podići u Rimu, dèržeć križ u ruci sa slědećim napisom: »Ovim spasonosnim znakom, pravim zalogom hrabrosti, oslobodio sam vam ja grad od silničkog jarma, vratio sam věću (senatu) i rimskom narodu staro dostojanstvo i pèrvašnju slavu.« Odsele nosio je Konštantin uza se križnu zastavu, kadgod je išao na vojsku, te kada bi vidio, da mu je koja četa došla u nepriliku, odaslao bi joj križnu zastavu tobož u pomoć i nikada mu se uza nju nije iznevěrila sreća. Sam je rekao, da nikada nije pogodila neprijateljska strělja onoga momka, koji je nosio križnu zastavu.

Pobědiv Maksentija, proglasi Konštantin kèrštjanom podpunu slobodu věre, povrati jim imetak, dopusti da mogu obnašati dèržavne službe i sam jim sagradi několiko krasnih cèrkvah. U Rimu prigotovi cèrkvu sv. Ivana u Lateranu, koja se i danas dèrži glavnom cèrkvom kèrštjanstva; a pošto bi mu mati, sv. Jelena, našla pravi križ na Golgoti, na kom je Spasitelj visio, dade i tudě nad grobom spasiteljevim sazidati veličanstvenu cèrkvu. Kada bi napokon podlegao i zadnji protivnik Konštantinov, Licinij (324.), sagradi Konštantin po svom imenu prozvani grad Konštantinopel, što ga naš narod po ovom slavnom caru prozva Carigradom, ukrasi ga skroz kèrštjanskimi cèrkvami, te usadi na vèrh svoje palače križ. Godine 337. proslavi još uzkèrs posve zdrav i sprovede sa věrnici cělu noć moleć se Bogu. Ali do mala oboli něšto, te kada bi bolest na gorje krenula, dade se kèrstiti od biskupa Euzebija iz Nikomedije. Na to obučen u bělo, leže u postelj, te na duhove, oko podne, u 64. godini svoga života, a 31. svoga carevanja, izpusti dušu.

Na sve krajeve udare kèrštjani u žalost za Konštantinom. Konštantin je stekao kèrštjanstvu čast po cělom světu, Konštantin je oslobodio cèrkvu od kèrvoločnih progonstvah i ljutih krivo-

Digitized by Google

božacah; usléd koje slobode zaoděla se je zaručnica Isukèrstova ruhom veselja i sjajnosti, na slavu onomu, koji je rekao: „Nebojte se, ja sam svladao svět“. (Iv. 16, 33.)

Seoba narodah. Atila kralj hunski i papa Lav veliki.

Početkom petoga stolětja zametnu se u Europi silno koměšanje, usléd koga udariše strašni bojevi, a nauci i umětnosti propadoše za više stolětjah od divjega varvarstva. Ovo koměšanje zove se seoba narodah. Zametnuše ga pako Huni, narod iz današnje Mongolske, koji su jatomice na tisuće i tisuće poput strašne poplave preko Volge udarali u Europu, těrajuć ovděšnje narode iz njihova zavičaja. Něki starinski pisac pripověda, da su Huni bili jašioci, narod za čudo divji i nesnosan. U dětinstvu izgrizu si bradu i obraz, da jim nebudu mogle, kada uzrastu, vlasi těrati. Malena su, no krupna struka, tusta vrata, širokih plećah, za čudo goleme glave, široka lica, odkuda jim vire malene, no strašne oči. Njim netreba jela kuhati niti začinjati, jedu divje korenje i přesno meso, smèrviv ga prije pod sedlom na konju. Kućam, pače niti kolibam neima traga kod Hunah. Od dětinjih noguh klate se po bèrdinah i goletih i uče se zimi i gladu. Oděla nenose drugoga do platnenih sukanjah i kožuhah od šumskih miševah; a noge si omataju jarećjom kožom. Dan i noć čame na konjih, jašeć jedu, piju i spavaju. O ratarstvu i zanatu neima kod Hunah ni govora; věre i zakona nepoznaju. O pravdi i pravici neznaju ništa. Žive od rata, a na vojsku vode uza se gadne si žene i kukavnu dětcu na kolih, pokrivenih kožom. Prije boja riču poput divje zvěradi; a poput munje udare namah, nego doklam treneš okom, nestane jih, ali eto jih opet iznenada već ruše bedeme i plěne tabor.

Dotěrav ovi razbojnici do Ugarske, ostadoše tudě svojih 50 godinah, netaruć si glave za druge narode. Na to krenu dalje za svoga kralja Atile. O njem govorahu Huni, da se uzdèrhtje sto narodah, a Rim i Carigrad potresu, kada svoj mač zabode u zemlju. Atila biaše nizak, velike glave, upalih, malenih, ali vatrenih očiuh, kojimi je ponosno razgledao; sam si je naděnuo ime: bič božji. Živio je prosto, malo jeo i to iz dèrvene zděle; ali kada mu je tkogod došao u goste, caklilo

Digitized by Google

se je po stolu zlato i srebro. Ovaj grozoviti junak udari sa 700,000 momakah vojske u Němačku, a odovud paleć i robeć preko Rajne u Francuzku. U tolikoj nevolji slože se Rimljani s někimi plemeni němačkimi, te dočekaju obćega neprijatelja kod grada Šalonsa na Marni. Ovdě se zametne krvavi boj, kakovi se valjda nikada u Europi nije bio; 200,000 ostade mèrtvih. Pošto bi se smračilo, uzbije Atila natrag, te naslagav s preda strahotu sedalah, utabori se, zatim dade cělu noć

Atila.

Digitized by Google

strašno vriskati, a napokon, nemogav se dalje dèržati, vrati se u svoju zemlju.

Ali već slědeće godine udari opet u Italiju, te popaliv silne gradove, prodre do glavnoga grada Rima. Na to se uputi poklisarstvo mirnih ljudih u hunski tabor, strašnomu kralju na razgovor. To biahu plemeniti Rimljani, na čelu jim papa Lav s priděvkom veliki, koga štuje svět od iztoka do zapada, poběditelj tvèrdokornih slědbah, koje su upravo tako nemilo udarale na cèrkvu, kao što Atila sa svojimi četami na kraljevine. Pošto bi sve malo i veliko klonulo duhom, pošto nijedna vojska, nijedan grad, niti ikakva snaga nemogaše silniku na kraj stati, krene vèrhovni pastir kèrštjanstva na put, da založi život svoj za svoje stado. Uzev pastirsku palicu u ruku, ogèrnuv papinsko ruho, podje u susret silniku veličanstvenom moći, stade ganljivo zagovarati Rim i groziti se okrutniku osvetom apoštolah Petra i Pavla, braniteljah kèrštjanskoga glavnoga grada. Kèrvoloka popadne na rěči krotkoga svetjenika smèrtni strah, kakav ga nije popao niti na šalonskih poljanah. Proměniv ćud, vrati se Atila natrag u Ugarsku; a ovdě na bèrzo umre. Huni ga sahrane u zlatni lěs, zlatni metnu u srebreni, a srebreni u željezni. Zatim ga pokopaju uza ratoborne pěsme sa konjaničkimi spravami i oružjem; a sve, koji su na' grobu radili, pogube, da nebude nitko znao kazati, gdě počiva silni hunski kralj.

Slavjani dolaze na pozorište pověsti *).

Različita plemena starih Slavjanah sterala su se od rěke Volge do Visle, zatim uzduž rěke Labe, oko baltičkoga mora, uzduž jadranskoga mora i balkanske gore, većinom poměšani s inimi narodi. Na glasu biahu stari Veneti ili Anti radi tèrgovine s jantarom, što su ga dobavljali od svoje zatatranske bratje i jadranskim morem odpremali na iztok. Izmedju god. 350—336. protěraše Kelti ili Galli Slavjane iz Podunavja, koji stranom uzmakoše za Karpate k ostaloj svojoj bratji, gdě su boravili pastirski ili ratarski život; stranom povukoše se u nutarnju Iliriju ili Traciju. Napokon utonuše uza ine narode takodjer Slavjani u moru ogromnoga rimskoga carstva.

*) Rački Ciril i Metod.

Digitized by Google

Udariv Huni iz Azije na Europu, naměrili su se u svom razbojničkom putu takodjer na Slavjane. Slavjani, nemogav odoléti ovomu groznomu nasilju, sporazuměše se s Huni, uslěd česa poprime Huni takodjer gděkoje slavjanske običaje. Četvèrtoga stolětja dolaze Slavjani oko cèrnoga mora i u Podunavju; a odovud nasele se petoga stolětja u rimske pokrajine: Meziju, Dardaniju i Macedoniju. Radi svojih odličnih duševnih darovah, dotěraše gděkoji Slavjani ove dobe do visokih častih u istom rimskom věću (senatu); pače glasoviti iztočno-rimski car Justinian (Upravda) i silni vojvoda Belizar (Veličar) slavjanskoga su koléna. Malo po malo ohrabre Slavjani na toliko, da su jim se, seleć južnom Europom, uzalud opirale rimske, akoprem inače silne vojske.

Nego udari kašnje drugi silniji neprijatelj od uralskih gorah, divji naime Obri (Avari), pred kojimi je isto tako dèrhtala Europa, kao prije pred Huni. Obri udare najprije na razcépkane Slavjane u Panoniji, a odovud krenuv navale na Slavjane u Daciji. Ovdě pozove Bajan, vojvoda Obrah, kneza dačkih Slavjanah, Lovretu, da mu se predade. No Lovreta mu junački odgovori: „Tko je pod tim bělim suncem, koji bi nas svladao? Mi smo vikli tudje zemlje podlagat si, a ne da drugi naše osvojivaju; tako budi, dok je na světu borbe i mačevah.“

Sedmoga stolětja, pošto bi sila iztočno-rimskoga carstva znatno popustila, nebiaše tako rekuć nikoga, tko bi razširenju Slavjanah mogao put preséći; uslěd česa, svèrgav Slavjani malo po malo sasvim jaram iztočno-rimskoga carstva, izbirahu si vlastite knezove. Žalibože gospodovahu ovi knezovi samo nad pojedinimi slavjanskimi plemeni, a ta razcépkanost slavjanskih plemenah upravo je uzrok, što se Slavjani nikada neuzviše do gospodstva nad drugimi narodi.

Oko godine 634. ponudi iztočno-rimski car Heraklij, pošto bi u ratu s Perzijanci pogubio silnu vojsku, Hèrvatom, koji su za onda obitavali u beloj (veloj) Hèrvatskoj (današnjoj iztočnoj Galici), Dalmaciju, ako iztěraju iz nje Obre. Iza silnih kèrvavih bojevah što potuku, što podčine si Hèrvati Obre. Za Hèrvati krenu i Sèrbi iz svoje pradomovine, današnje jugozapadne Rusije, prama jugu, gdě se tik Hèrvatah prama iztoku nasele. Hèrvati si poděle zemlju na 11 županijah i jednu banovinu, koja je opet imala tri župe. Županije běše: Hlěvno, Ce-

Digitized by Google

tina, Imočka, Pléva, Vezenta, Primorje, Bribirština, Nin, Sidraga, Nina i Knin; a tri župe: Kèrbava, Lika i Gačka.

Oko god. 640. udare opet Bugari, narod uralski, srodan s Huni i Obri, od uralskih planinah pod svojim knezom Kubratom u Europu, poimence u današnju Bessarabiju, te do mala osvoje obě Mezije, gdě su se naměrili na Slavjane. Slavjani i Bugari, sprovedši něko vrěme u miru i slozi, stope se napokon u jedan narod; uslěd česa bilo bi jim lahko za rukom pošlo, osloboditi se za věke carigradskoga gospodstva, da se nije narod sam sobom zavadio i bunu podigao proti vladajućem kolěnu Kubratićah. U ovoj buni bude vladajuće koléno Kubratićah srušeno, a zatim se uzpe na prěstol nedotupavi mladić Telec, koji zametnu s města boj sa Carigradom. Car Konštantin Kopronim odpremi silnu vojsku proti Telecu, potuče ga nemilo, te zarobi mnogo bugarskih i slavjanskih velikašah. Na to svèrgnu Bugari Teleca sa prěstola, a město njega izaberu Sabina. Medju vladaoci Bugarske za ove dobe vrédni su još uspomene Kardam, a osobito Krum, koji je medje Bugarske početkom devetoga stolětja razširio od Balkana pa preko Visle tja do vrela Tise.

Slavjani kao krivobožci*).

O Slavjanih piše nam pověstnica, da su bili narod miroljubiv i vèrlo radin. Druge narode nisu nikada uznemirivali, niti na nje navaljivali, nu kad navali na nje kakov neprijatelj, hrabro ga odbijahu. Poljodělstvo biaše im najmiliji posao; kuće najvoliše graditi sréd svoga polja. U svom životu biahu pošteni i savěstni. Zadatu rěč dèržahu sveto, i točno ju izpunjavahu. Osim poljodělstva zanimahu se zanati i tèrgovinom. Od željeza pripravljahu razne stvari, a zlato kupljahu iz zlatnoga pěska, što ga bilo u mnogih rěkah. Njihova tèrgovina biaše na glasu, osobito pomorska; to dokazivaše više upravo cvatućih za onda gradovah na morskih obalah.

Prijatelji i neprijatelji hvale jednodušno veliku gostoljubnost starih Slavjanah, kao što se još dandanas uzdèržala kod naroda našega. Pěvahu često i rado; pěvanje bila im je najmilijom zabavom. Pěsmom očitovahu svoju radost; njom izra-

*) Mařik. Zemljopis troj. kraljevine.

Digitized by Google

žavahu svoju tugu i žalost. Nijedan narod neima toliko krasnih pěsamah, kao što ih imadu Slavjani u obće, a naš narod napose. S toga je taj narod pravom prozvan narodom golubinjim.

Domaći njihov život biaše uredjen na patriarhalno, to jest na zadrugu, kao što još i sada vidimo kod Hèrvatah. Svaka kuća imadjaše svoga domaćinu. Više kućah sačinjavalo je obćinu, a više obćinah županiju.

Budući veliki prijatelji slobode, udese tako svoju upravu, da je svaka obćina i županija sama upravljala svojimi poslovi, te ih sve sama rěšavala u svojih obćinskih ili županijskih skupštinah. U skupštine dolažahu svi staršine porodicah. Kad su hotěli štogod zaključiti, onda su glasovali, to jest pitalo se je, koji su staršine za ovo ili ono, pa gdě je bilo više staršinah za jednu stvar, ta je onda proglašena pravilom, i svi joj se moradjahu pokoravati. Na čelu svake županije stajaše župan, a s njim drugi častnici. Skupština biraše svoga župana i častnike. Za župana i častnike birahu obćine odličnije i bogatije ljude ili boljare, da, budući prosti brige za vlastiti život i kruh, mogu tim više skèrbiti za obće dobro. Kao što biaše svaki domaćina staršinom svih obiteljih u kući, tako biaše i župan staršina cěle županije. U svakoj županiji směstiše i sud, sastavljen obično od staršine suda i nekoliko prisědnikah ili sudacah. Pred sudom biahu svi, siromasi i bogati, jednaki. U svakoj županiji biaše kakov učvèrštjeni grad, kamo su ljudi u vrěme rata, da se obrane od neprijatelja, poběgli.

Stari Slavjani imadjahu malo dobro uredjenih dèržavah; kod njih biaše svaka županija nezavisna. Ali to je upravo krivo, što su ih vanjski neprijatelji lahko svladati mogli. Kad im zapréti kakova pogibelj, sklopi nekoliko županijah savez, izaberu si na zajedničkom saboru svoje vodje ili vojvode, koji su narodom u ratno doba zapovědali i bojeve bili, pa poslě svèršena rata opet se vratili kući; jer je sa prestalim ratom prestala i njihova vlast. Tako bivaše nèko vrěme, ali kasnije uvide Slavjani, da tako nevalja, pa se uzmu na bolje uredjivati.

Stari Slavjani biahu pogani, ali kao i takovi štovahu jednoga Boga kao stvoritelja neba i zemlje; uz njega klanjahu se i drugim manjim bogovom, kao posrědnikom medju ljudmi i onim najvišim Bogom. Donašahu im žèrtve, sastojeće iz plěna, od ovacah i druge zvěradi i plodovah zemlje. Oni věrovahu, da

Digitized by Google

je duša neumèrla, i da će u budućem životu svaki primit platju za dobra i zla děla. Glavniji njihovi bogovi biahu: Perun, vladatelj nad gromom i blěskom, Svjatovid ili Svetovid i Svantovid, bog světla i sunca, Prove ili Prono, bog pravah i pravičnosti, Radogost, bog rata i gostoljubja, Bělbog, stvoritelj svega dobra i Cèrnobog, stvoritelj svega zla itd.

Osim bogovah štovahu stari Slavjani i božice poput inih narodah; medju božicami biahu najznamenitije: Živa, boginja hrane životne, ter vèrtnih i poljskih plodovah, Lada, boginja ljubavi, Morana, boginja smèrti; Slava, boginja munje, ognja i slave. Osim bogovah věrovahu još i u dobre i zle duhove.

Slavjani su po svom obćenitom kolěnu i pèrvobitnom poréklu jedan narod, ali imade više granah toga naroda, kao što već prije spomenusmo, pa su i Hèrvati dio ogromnoga naroda slavjanskoga. Prava im je domovina bila za gorami tatranskimi, u današnjoj iztočnoj Galiciji. Tečajem pako V. i VI. věka selili su se Slavjani u velikoj množini iz svoje pradomovine prama zapadu i jugu. To učine i Hèrvati. Njim podje napokon za rukom, te su oko god. 640. izvojevali si svoju novu postojbinu, koja je donlě bila pod vlastju bizantinskih carevah, nu koji ju nisu mogli za se zadèržati, buduć da su isto vrěme imali bojevah sa različitimi svojimi neprijatelji.

Muhamed i njegova věra.

Kaogod što su se na zapadu u Europi uslěd seobe narodah zametnuli silni nemiri i bojevi, tako se je do skora i na iztoku zalegao ljuti prevrat. Arabia, veliki poluotok u Aziji, gdě su većinom gole i vruće pustare, stèrme planine i suhe goleti, a posve malo plodnih poljanah, biaše kolěvkom ovih prevratah. U Arabiji obitava prastari narod, koji dèrži Izmaela svojim praotcem. Arapi se děle na kolěna i sele se svojim stadom ovamo onamo, umiju věšto jašiti i obitavaju pod čadori, što jih prave žene od devine dlake. Radi ovoga skitanja simo tamo, prozvani su Arapi beduini (t. j. pustinjaci). Arapi su jaka i gibka struka, vesele i otvorene ćudi, te izvanredno živahna duha. Pokraj svega siromaštva zadovoljni su i gostoljubni Arapi; dèrže vendar: da je slobodno robiti na putu i bližnjemu se smèrtju osvetiti.

Digitized by Google

Od ovoga naroda vuče lozu Muhamed, rodiv se godine 569. u Meki. Pomèrv mu zarana roditelji, uze ga k sebi ujak mu Abubekr, i dade ga u tèrgovinu. Putujuć za tèrgovinom po světu, upoznao se je Muhamed poněšto sa kèrštjanskom věrom. Neznajuć čitati ni pisati, no ipak osobite pameti, vèrlo lěpa obličja i uzrasta, k otomu věšt oružju, těrao je Muhamed sretno tèrgovinu město něke bogate udovice, koja se je kašnje za njega udala. Do 40. godine živio je Muhamed zabitno, ali već od mala vidělo mu se, da je něšto zanešen, te bi kadikad cělu noć sproveo u někoj špilji. Pomenute godine stane si rodbini pripovědati, da mu se je ukazao praangjeo Gabriel, navěstiv mu, da je odabran prorokom od Boga. Pošto bi u zabiti několiko ljudih primamio na svoju stranu, stade javno širiti svoj nauk, pozivajuć se osobito na svoje putovanje jašeć obnoć u Jerusolim, a odovud po lěstvah u nebo. Ali mu mnogo ljudih nehtěde věrovati i uroti se da ga smakne. S toga poběže god. 622. iz Meke u Medinu, gdě ga stanovnici, budući u zavade sa Mekom, radostno dočekaju. Od ovoga běga računaju Muhamedanci godine, jerbo se je Muhamed uslěd ovoga běga uznio do gospodstva. Običaj brojiti od ovoga běga godine, zove se hedžra. Směstiv se Muhamed u Medini, razvi svoj nauk potanje, a žitelji Medine, prionuv uzanj, sagrade pèrvu bogomoljnicu (mečet ili džamiju po njihovu jeziku). Zatim digne Muhamed, po božjem nadahnutju, kako govoraše, nemilu vojsku, proti svim, koji nehtědoše preći na njegovu věru, osvoji Meku, pače odluči udariti na perzijansko kraljestvo i iztočno-rimsko carstvo; ali iznenada umre u Medini 63. god. života. Odmah po Muhamedovoj smèrti zaveden je običaj: da svaki pravověrni Muhamedanac bar jedanput u životu hodočasti ka grobu prorokovu u Medinu; kašnje predje ovaj običaj u dužnost.

Muhamed je širio svoj nauk ustmeno u pojedinih stavcih, niti nije ništa bilježio. Po smèrti njegovoj sabran mu je i popisan nauk u knjigi, koja je nazvana Koran (štivo). Cěli nauk zove se jednim imenom izlam, a slědbenici mu, zovu se muslomani. Glavni mu sadèržaj nauka glasi: „Samo je jedan Bog, a Muhamed mu je prorok“. Ove rěči, što ga grlo nosi ponavlja s kule kojigod musloman, pozivajuć narod na molitvu u hram, město da se zvoni kao kod nas. Mojsiju i Isukèrsta uvèrstio je Muhamed takodjer medju poslanike božje, ali je ujedno i sebe daleko nada nje uzvisio. Svakomu je slědbeniku

Digitized by Google

Muhamedov běg u Medinu.

Digitized by Google

muhamedanske věre dužnost pet putah na dan Bogu se moliti, češtje se prati, postiti i milostinju děliti. Uza to je propisao Muhamed svojim slědbenikom obrezovanje, a zabranio jim vino piti. Učio je, da svakim čověkom vlada prěka sudbina, koja će čověka sastići, gdě mu drago, pa zato imade joj se svatko slěpo pověriti. U raju obećao je osobito onim puko zemaljsko razkošje, koji poginu tobož u svetoj borbi proti nevěrnikom.

Uslěd ovoga nauka skočili su slědbenici Muhamedovi kao pomamni na oružje, da zataru cělo kèrštjanstvo i zarobe gděgod je što na světu. Poput pěska u pustinji, udare naslědnici Muhamedovi — kalifi — na sve krajeve světa, šireć gospodstvo arapsko i věru oružanom i nemilom rukom. Vojska iztočno-rimska bude hametom potučena, te do mala osvojena Sirija, Palestina, nova Perzija i Egipat. Na bèrzo zatim podjarmiše kalifi obalu afrikansku do užine Gibraltara, a s one strane prodrěše daleko u Aziju. Kašnje predju preko užine Gibraltara u Europu, osvoje za několiko godinah cělu Španjolsku i provale daleko u Francuzku. Nego ovdě se naměre na hrabroga franačkoga vojvodu Karla, kojemu je nadodano ime Martel, t. j. kladivac (čekić), što bi obično poput kladivca smèrvio neprijatelje. Godine 732. pobědi Karlo iza žestoke bitke, koja je k otomu sedam danah trajala, kod grada Toursa tako nemilo arapsku vojsku, da se više nikada nije usudila u Němačku. Tako su ove dvě zemlje sačuvane od ljutoga muhamedanizma, a bi reć pričuvane za spasonosni nauk Isukèrstov.

Bonifacij i ostali věrověstnici němački.

Sunce kèrštjanske prosvěte sinulo je već drugoga i slědećih stolětjah u južnoj Němačkoj. Ovdě zaglaviše mučeničkom smèrtju svoj kèrštjanski život sv. Florian, sv. Afra i više drugih; a sv. Valentin i sv. Severin propovědahu božanski nauk (455) po današnjoj južnoj Bavarskoj i Austriji. Slědećega stolětja upute se sv. věrověstnici u južnu i sěvernu Němačku. Golim križem u ruki, prevališe ovi pobožni ljudi guste i mračne šume po Němačkoj, uzpèrkos silnim nepogodam, koje su jim odasvuda prětile; pače do skora prorědiše se šume i mirno se naseli narod u preděle, gdě su se někoć samo razbojnici krili.

Najodličniji vendar i najznamenitiji věrověstnik němački jest Vinfrid, koji je radi svojih golemih zaslugah za Němačku

Digitized by Google

prozvan Bonifacij (. j. dobročinitelj) i apoštol Němačke. Pošto bi se ovaj gorljivi muž u samostanu u Englezkoj pripravio za věrověstnički posao, uputi se pred papu u Rim, proseć od njega blagoslov za svoje buduće zvanje. Došav u Němačku, pohèrli oda svih krajevah krivobožki narod k njemu, slušajuć slovo božje. Krenuv po drugi put u Rim, bude od pape naimenovan prabiskupom cěle Němačke. Pošto bi zatim stigao natrag i prionuo nanovo uza věrověstnički posao, naměri se u Heskoj na někav prastari hrast (dub), posvetjen bogu groma, pod kojim su krivobožci prikazivali žèrtve. Ušav u trag Bonifacij krivobožkoj tlapnji, da nitko nije kadar podsěći ovoga hrasta, stade ga on sam sěći. Dèrhtjuć od straha, motrili su krivobožci sada hrast, sada Bonifacija, neće li ga iznenada ošinuti grom s neba; no do mala sruši se hrast, a Bonifacija ni glava nezaboli. Na to se odreknu Němci svojih kukavnih bogovah, kojim je směti tako pèrkositi, te se dadu Bonifaciju kèrstiti. Iza toga krene Bonifacij i po tretji put u Rim, te vrativ se opet, utemelji više biskupijah. a i sam zasědne prabiskupsku stolicu u Moguću (Mainzu).

Pod sědu starost krene Bonifacij iz Moguća još jednoć (god. 753.) na věrověstnički put prama sěveru, ali ga ovdě stanovnici mentovaše života. Bonifacij odluči kèrštenim sveto potvèrdjenje děliti, ali město kèrštenih stignu mu na duhove divji razbojnici u pohode. Sluge Bonifacijevi zametnu dogovor sa drugimi kèrštjani, kako će ove kèrvoločne goste silom suzbiti; ali Bonifacij, uzev oko vrata svete moći, sazove bèrže bolje oko sebe sluge, te jim stane ovako besěditi: »Sinci, okanite se, molim vas, boja i svadje sa neprijatelji. Sveto pismo uči nas, da nevratjamo zlo za zlo, nego da vratjamo dobro za zlo. Nuto svanuo nam je danas željni dan i kucnula sada ura, da se razstanemo sa nevoljami i tegobami života, te da selimo u věčnu radost. Zašto da nam kratite i otimate toli golemu milost i slavu? Nipošto nemojte, nego dajte budimo hrabri u Gospodinu, primimo dragovoljno, što nam Gospodin milostivo pruža. Uzdajmo se u Boga, on će nam spasiti duše.“ Na to okrenuv se k svetjenikom, djakonom i redovnikom, koji su oko njega bili, reče: »Premila bratjo, ako iole ljubite Boga, ako iole marite za moje otčinske nauke, pokažite sada! Sètite se, što govori Gospodin: Nebojte se onih, koji mogu ubiti tělo, a duše nemogu. Sidro vašega uhvanja spustite na Boga! Za koji trenu-

Digitized by Google

tak poděliti će vam Bog krunu věčne nagrade u kraljestvu nebeskih duhovah. Nemojmo, molim vas, ovoga kratkoga časa izgubiti platje, što ste ju stekli za trude i nevolje pèrvašnjega života. Nemislite poput krivobožacah na ništetno veselje zemaljsko. Nipošto, nego složno i junački hodite s menom na smèrt. Nuderte, iz ljubavi prama onomu, koji je tèrpio i umro za nas, unidjimo za njim u věčnu radost!“ Do mala navali kèrvoločna četa kao pomamna, a njih pade 52 uza Bonifacija mèrtvih. Cèrkva slavi uspomenu sv. Bonifacija 5. lipnja, kada je poginuo.

Medjutim nije sa sv. Bonifacijem poginulo dělo, što ga je on počeo, nego je cvalo i rodilo nadalje. Mnoge utemeljene cèrkve i samostani širili su kèrštjansku prosvětu svuda naokolo. Po samostanskih učionah učila je mladež čitati, pisati, računati i pěvati. Po samostanih su terani zanati i sgotavljano kojekakvo pokućtvo i orudje; a odovud su učili i stanovnici kojekakve poslove, te poticani primèrom samostanacah na radinost i štednju. Malo po malo prokèrčiše se guste šume, osušiše se smradne močvare, neplodne okolice proměniše se u rodne poljane. Samostani su dělili medju narod sěmenje, svakojaki žitak i voćke. Tako se je s vremenom pripitomio divji němački narod. Uza ukusne cèrkve poredaše se naokolo priproste kolibice, koje su se malo po malo pretvorile u sela i gradiće. Tako se je uza brigu mudrih biskupah širilo po Němačkoj na sve strane kèrštjanstvo i sveudilj razvijalo obilno blagoslov božji.

Pokèrštenje južnih Slavjanah.

Uzev u obzir koli položaj južnih slavjanskih pokrajinah, toli krotku ćud starih Slavjanah, dade se već unapřed zaključiti, da je ovaj narod zarana morao prigèrliti kèrštjansku věru. Pa sbilja potvèrdjuje nam i pověstnica, da su se već apoštolskih vremenah pokèrstila ona slavjanska plemena, koja su od vajkada zaseľa južne pokrajine oko jadranskoga mora. Stari sgodopisci spominju, da su po ovih pokrajinah, gdě su živili Slavjani što zasebe, što poměšani s inimi narodi, širili Isukèrstovu věru sv. Petar, sv. Pavao, sv. Jakob, sv. Andrija, sveti Matej, sv. Luka, sv. Marko, zatim učenici apoštolah: sv. Klement, sv. Apolinar, sv. Epeneta, sv. Andronik, sv. Tito, sveti Herma, sv. Dujmo. Naročito po krajevih današnje Hèrvatske i

Digitized by Google

Slavonije cvala je već četvèrtoga stolětja prabiskupija srěmska (mitrovačka); a njoj biahu podčinjene: biskupija cibalska (vinkovačka), murska (osečka), singidunska (biogradska), sisačka, optujska i něke druge. U iztočnom Iliriku bila je na glasu prabiskupija solunska, u Meziji prabiskupija martianopolska, a u Dalmaciji prabiskupija solinska.

Hèrvati prispiv od zatatranskih planinah u južnu osvojenu si domovinu, obrate se takodjer bèrzo na kèrštjansku věru. Obratjajuć Hèrvate na kèrštjansku věru najviše si zaslugah steče papinski poklisar Ivan, koji je, utemeljiv prabiskupiju splětsku, naimenovan prabiskupom splětskim. K otomu su pripale splětskoj prabiskupiji sve povlastice někadanje prabiskupske stolice solinske, pošto je Solin razoren od Hunah. Po susědnih sěverozapadnih slavjanskih pokrajinah širili su spasonosni nauk Isukèrstov věrověstnici iz obližnje Němačke.

Sèrbi, naseliv se prama iztoku do Hèrvatah, pokèrstili su se takodjer na bèrzo, nego Bugari ostadoše u krivobožtvu sve do osmoga stolětja.

Rimsko-němačko carstvo.

Karlo veliki i njegovo krunisanje u Rimu.

Karlo veliki, unuk gore pomenutoga pobědditelja Obrah, Karla Martela, a sin Pipinov, rodio se je 2. travnja god. 742. po svoj prilici u Cahovu (Ahenu). Odrastav poput drugih franačkih mladićah, išao je rado u lov, rado je jahao i oružjem vladao. U 19. godini išao je već na vojsku, a u 26. zasio je prěstol. Poprimiv pako vladu, vodio je neprestano 46 godinah rat, izuzam samo jednu.

Najviše brige zadavahu mu Saksonci, koji su opetovano utanačeni mir rušili, dižuć na novo bunu. Odasvuda šumami i močvarami ogradjeni, k otomu od naravi hrabri, nehtědoše popustiti jedini Saksonci izmedju svih němačkih plemenah od svojih krivobožkih običajah, življahu s Franki sveudilj u mèržnji i plěnjahu nemilo franačke predèle. Stopram za 21 godinu podje Karlu za rukom svladati ovaj ratoborni narod i kèrštjanstvu prokèrčiti put do njega. Vitekind i Alboin, saksonski kolovodje, dadu se uza mnoge ine kèrstiti; a biskupije, cèrkve i

Digitized by Google

samostani širili su dalje světlo evangjeosko. Na drugoga neprijatelja naměri se Karlo u Italiji, po imenu Desiderija, kralja longobardskoga, koji je navalio na zemlje, što jih je Karlov otac poklonio papi, hoteć mu jih na silu oteti. Krenuv Karlo preko Alpah, osvoji gornju Italiju, zatim stěrav Desiderija sa přestola, proglasi se kraljem franačkim i longobardskim. Pozvav ga arapski naměstnici u Španjolskoj u pomoć proti svojem kalifu, krenu Karlo preko Pireneah i osvoji cělu Španjolsku do Ebra. Zatim je ukrotio jogunastoga bavarskoga vojvodu Tassila i razbojničke Obre u Ugarskoj. Svladav někoja plemena polabskih Slavjanah stopio jih je Karlo užje u jednu pokrajinu. Uslěd toli silnih junačkih ratovah, predje slava Karla velikoga Europejske medje; te i stranjski kraljevi pričmu se jagmiti za njegovo prijateljstvo, šaljući poklisare k njemu i nudeći mu darove. Vendar izmedju svih poklisarstvah, što su u pohode došla Karlu vel., najznamenitije je poklisarstvo od silnoga i mudroga kalifa Haruna al Rašida iz Bagdada. Medju mnogimi i dragocěnimi darovi, što jih donesoše iztočnjaci od svoga gospodara, biaše takodjer jedna ura od měda, koju je těrala voda, kakve do onda nevidě Europa. Svake ure padale su mědene kugljice na mědenu zdělu; a kàda je minula dvanaesta ura, otvorilo se je s jedne strane dvanaest vratah, a na njih je izletilo dvanaest konjanikah, koji su opet s druge strane uletili. Ova ura dala se je svakomu na čudo, tkogod ju je motrio.

God. 800. krenu Karlo u Rim u pomoć papi Lavu III. pošto su něki buntovnici ustali na oružje proti rimskoj stolici. Karlo smiri na bèrzo buntovnike, te se mogaše pokojno slaviti božić. Uslěd prisutnosti toli možnoga vladara, sgèrne se silna světina u Rim. Rimljani se natěcahu sa Franki, kojih će više prisustvovati službi božjoj na pèrvi dan božića, a zatim primiti blagoslov svetoga otca. Karlo, stupiv u cèrkvu, primakne se k velikomu žèrtveniku, klekne po običaju na najnižji stepen žèrtvenika i pričme se Bogu moliti. Ali nuto! stopram što bi se Karlo u bogoljubnoj molitvi zanio, — eto ti pape, pratjena odličnim svetjenstvom, noseć u rukuh zlatnu krunu. Primaknuv se papa k žèrtveniku, metne Karlu krunu na glavu i pomaza ga rimskim carom; a sav puk stade klicati iza glasa: „Živio i vladao Karlo veliki, Bogom okrunjeni, bogoljubni, miroljubivi car rimski!“ U isti mah zatrube trublje, zaori milozučna, vesela glasba, zagèrmi stostruko klicanje naroda, a glas silnih pě-

Digitized by Google

vačah zapěva krunitbenu pěsmu. Od ovo doba ostade carski naslov němačkim vladaocem.

Tako je dotěrao Karlo do slave, kojoj se nije nitko nadao. Njegovo se je carstvo steralo od Pireneah do Odre, od sěvernog i iztočnog jezera, do južne obale Italije. Njegova je ruka uměla isto tako mudro upravljati toli silnimi zemljami, kao što jih je uměla mačem osvojiti. Na sve strane davao je zapovědi, a k otomu znao jim je takodjer pokornost steći. Sveudilj stizala su odasvuda izvěštja. Pečat mu je bio urezan na vèršku vučka (špade). Udariv pečat na dnu zapovědi, kada je koja išla na koga jogunasta vojvodu, običavao je reći: »Evo gotove zapovědi, a evo«, tresuć vučac, »tko će se brinuti, da se izpuni.« Povèrh ovih naredbah gledao je osobito, da se sudi po pravdi svakomu. Karlo se je bavio takodjer rado graditeljstvom, te dade mnogo koješta umětno sagraditi, navlastito u Cahovu, gdě je najradje i boravio, svědočeć time, da živi ponajprije za Němačku.

Nada sve je ljubio Karlo kèrštjansku prosvětu, pa s toga si je stekao neumèrlih zaslugah za věru i ćudorednost svojih narodah. Na sve strane naměštao je biskupe, gradio cèrkve i samostane, te jih obilno darivao. Da poveća sjajnost službe božje, pozva pěvače i svirače iz Italije, te zavede medju Franki novo, lěpše cèrkveno pěvanje. Sam je rado čitao nabožne i poučne knjige, a osobito su mu omilili cèrkveni otci. Latinski je govorio posve dobro, a gèrčki je bar razumio. Pače složio je sam němačku slovnicu i pokupio starinske junačke pěsme. Mnogo je zatim dèržao do učionah, te jih je na sve krajeve po svojih imanjih širio. Jednoć je dèržao sam izpit, na koncu izpita pohvalio je marljive učenike, a pokarao nemarne i ljuto jim se zagrozio, akoprem su nemarni većinom bili dětca odličnih porodicah.

Karlo je bio golema i uzrastna struka, dugoljasta i vedra čela, živih očiuh; radostno je motrio na prijatelja, a strašno na neprijatelja. Osobito je věšto jahao, oružjem vladao i plivao; u lovu je bludio po šumah i borio se s vuci i medvědi. Jako je uměreno jeo i pio. Za odělo se nije mnogo starao, nego se je nosio posve na prostu. Samo za saborah i velikih blagdanah, oděvao se je carski, noseć na glavi zlatnu krunu, oko koje su se caklile dragulje, i k otomu ogèrnuv dug plašt do kolěnah. Mnogo je i rado razgovarao i o svem je umio razgovětno sbo-

Digitized by Google

riti. Bio je umiljat, čedan, prama svakomu ponizan i milostiv. Věru je čėnio duboko u sèrdcu. U cèrkvu je išao jutrom, po pôdne, a kadikad i pred noć. Milostinju je razašiljao na sve krajeve, ponajviše pako siromašnim i nevoljnim kèrštjanom.

God. 72. života popade Karla nemila groznica. Videć, da mu se je primaknuo konac, primi skrušeno svetotajstva; a na to, sabrav još poslėdnje sile, prekèrsti se desnicom, sklopi ruke na pèrsa i reče sitnim glasom: „U ruke tvoje, Gospodine, preporučam dušu svoju!“ Tako preminu Karlo veliki krotko i blaženo u Gospodinu 28. sėčnja god. 814. Još istoga dana spuštan je sėdeć na zlatnu stolcu u grobnicu, u cèrkvi sv. Marije u Cahovu, u podpunoj carskoj odori, s krunom na glavi i mačem u ruci, sa zlatnom evangjelnicom knjigom na kolėnih, jednim komadićem svetoga križa na glavi i zlatnom torbicom oko pasa. Njegova uspomena sačuvala se je još dugo u narodnih pričah i pėsmah i više stolėtjah zatim sėtjao se je svatko, čuvši Karlovo ime, prave vèrline i uzoritosti.

Sveti Ciril i Metod, slavjanski apoštoli. *)

Poslė smèrti Karla velikoga razpade mu se na bèrzo carstvo medju unuke. Uslėd nesloge medju Karlovimi potomci, oteše se malo po malo knezovi, podčinjeni carstvu němačkomu. Izmedju ovih knezovah najznamenitiji su po nas Rastic, knez moravski i Kocel, knez panonski. Rastic steče za naslėdnikah Karla velikoga ne samo slobodu i samostalnost Moravskoj, nego joj takodjer razširi daleko medje. Ogradiv si zatim dèržavu proti vanjskomu nasilju, biaše Rasticu pèrva briga nabožna prosvėta povėrenoga si naroda. U to ime odpremi god. po prilici 962. poklisarstvo na dvor iztočnoga cara Mihalja III. s molbom, da mu pošalje razboritih učiteljah, koji bi krėpili Moravce u spasonosnoj věri Isukèrstovoj. Primiv blagovoljno moravsko poklisarstvo, sabra car Mihalj věće, gdė je do skora odlučeno, da su tomu poslu najprikladnija dva brata Solunjanina, odlična plemena — Konštantin i Metod — koji su si već stekli glasovito ime, obratjajuć Saracene i Kozare na cèrnom moru, a k otomu već od dėtinstva naučili slavjanski govoriti. Konštantin je za ove dobe sėdio na učiteljskoj stolici, predavajuć bogoslovne i

*) Rački Ciril i Metod.

Digitized by Google

mudroslovne nauke u Carigradu toli slavno, da je prozvan mudracem nad mudrace; a Metod je boravio u samostanu kao redovnik. Pozvav car preda se Konštantina, ponudi mu věrověstnički posao u Moravskoj, a Konštantin mu s města odgovori: „Drage volje, samo ako imadu Moravci knjigah u svom materinskom jeziku.“ Doznav pako da neimaju, zazove Konštantin Boga u pomoć, te do mala, buduć uza slavjanski i drugim jezikom věšt, složi nova pismena, iliti tako zvanu „azbuku“ *), a zatim stade prevadjati na slavjanski evangjelje.

Širec nauk Isukèrstov u Kerzonezu, naměrila su se sveta dva brata na někom susědnom otoku na moći sv. Klementa pape, koji je iz Rima prognan tja u ove pokrajine od cara Trajana, te ovdě mučeničkom smèrtju zaglavio život. Uzev na put ove sv. moći, krenu Konštantin i Metod u Moravsku. Putujuć kroz Bugarsku svrate se ka knezu Bogorisu, gdě su mnogo Bugarah pokèrstili, a mnogo od prije kèršteníh u věri utvèrdili. Pripovědaju něki, da je ovom sgodom pokèršten i sam knez, i to da se je dao pokèrstiti, promotriv sliku zadnjega suda, što ju je sv. Metod tako věšto naslikao, da je Bogoris, protèrnuv od straha, rekao: „Zlo i naopako, kada je slika sudnjega dana tako strašna, koli strašan biti će někoć isti sudnji dan!“ Uslěd ove pripověsti viděti je gděkad, na dnu slike svetih apoštolah, sliku sudnjega dana. Spomenuti nam je vendar, da ovoj pripověsti neima sigurna temelja u pověstnici.

Koračiv god. 863. sveta dva věrověstnika u Moravsku, izadje jim, na čelu silnoga puka, knez Rastic, glavom u susret. Prionuv bèrzo uza věrověstnički posao, stadoše sv. bratja narod moravski učiti ponajprije knjigu, uza to pako trěbiti kojekakve krive običaje i uzgajati svetjenstvo. Pošto su trudeć se dan i noć poněšto promakli nabožnu prosvětu, krenu sv. bratja u Rim, na poziv pape Nikole I., vodeć uza se něke darovitije učenike, noseć moći sv. Klementa pape i něke bogoštovne knjige, prevedene na slavjanski. Udariv doljnom Panonijom, svrate se ka knezu Kocelu u Salavaru. Kocel, željan viděti ove svete věrověstnike i učiti slavjanske knjige, težko jih dočeka i s města jim pověri do petdeset učenikah na nauk. Putujuć dalje sv. bratja, sretne jih iznenada žalostna věst, da je preminuo papa Nikola, a iza njega, da je zasio Hadrian II. stolicu sv. Petra. No do mala odlahnu

*) Tako zvanu „ćirilicu“ izumio je kašnje (god. 917.) Klement, učenik sv. Metoda.

Digitized by Google

jim žalost, pošto približav se Rimu, smotre, gdě jim jatomice gèrne u susret rimski narod, — na čelu mu sam Hadrian papa, hoteći što dostojnije dočekati moći svetoga Klementa i našu bratju. Ovom prigodom dogodila su se takodjer něka čudesa. Za několiko danah bude Konštantin od pape redjen u biskupa, dà što više, u nadbiskupa (metropolitu) cěle Moravske; a uslèd toga, zaměniv ime, prozvan Cirilom. Ali eto ti iznenada nove tuge i žalosti po kneza Rastica, po Moravsku, a najviše po brata Metoda! Do mala snadje bolest Cirila, s koje i sbilja preminu u Rimu 14. veljače god. 869., a 42. dobe svoje. — Vrědno je da spomenemo, kako se je Ciril na samèrti oprostio sa životom i ljubljenim si bratom Metodom. Izručujuć věrnomu si bratu započeti věrověstnički posao, ovako mu po prilici stade besěditi: „Evo brate, oba do danas biasmo druzi, tegleći jednu brazdu, ja skončav svoj dan, padam na lěs; ti pako ljubiš goru Olimp (t. j. samostan); ali radi gore nemoj ostaviti svoga posla, kojim se možeš lakše spasiti.“ Zatim, upèrv oči i ruke u nebo, stade moliti: „Gospodine Bože moj, koji si stvorio sve angjeoske redove i bezputne sile, razastro nebo i osnovao zemlju i priveo sva sućtva iz nebitja u bitje, koji svagda poslušaš one, koji tvoju volju tvore i boje se tebe i vèrše tvoje zapovědi: poslušaj molitve moje i věrno ti stado sahrani, komu si bio predstavio mene, nesposobna i nedostojna tvoga roba, izbavi ga od bezbožne i poganske zlobe, huleće tebe, pogubi trojezičnu stranku, umnoži cèrkvu svoju i sakupi svekolike u jednodušje, stvori vèrle ljude jednako misleće u pravoj věri tvojoj i pravom izpovědanju, udahni u sèrdca njihova slova svoga usinjenja; tvoj bo je dar, što si nas nedostojne primio na propovědanje evangjelja tvoga Hrista, trapeće se blagimi děli i tvoreće tebi ugodna. One, koje si meni bio izručio, tebi predajem kao tvoje; štiti je svojom desnicom i pokrij krovom svoga krila, da svikolici hvale i slave ime tvoje, Otca, Sina i Duha svetoga.“ — Poslě smèrti bratove zamoli Metod papu, da mu dopusti sahraniti pokojnikovo tělo u samostanu, gdě su někoć obadva skupa boravila. Papa privoli u pèrvi mah na molbu Metodovu, ali do mala, sletiv ga narod rimski i stožernici, odluči papa, da se Ciril na svaku ruku mora sahraniti u Rimu. Odustav na to od svoje molbe, zamoli Metod papu, da bude Ciril bar sahranjen u cèrkvi sv. Klementa pape, što Hadrian, dakako posve dragovoljno, dopusti.

Digitized by Google

Iza Cirilove smèrti spade sva briga i trud na Metoda. Nezna se upravo, kada je redjen Metod u biskupa; ali se znade, da je na skoro iza smèrti Cirilove stiglo papi pismo od kneza Kocela, gdě ga moli, da mu pošalje Metoda; a uslěd toga pisma, da se je Metod i sbilja vratio iz Rima u Panoniju ka Kocelu s biskupskom časti, oblasti služiti se u bogoštovju slavjanskim jezikom i drugimi povlasticami. A zašto neudari Metod u Moravsku? Zato, što je u ovaj par běsnio rat u Moravskoj.

Nije tomu dugo trajalo vrěme, ali se Metod spremi opet na put u Rim (g. 870.) s molbom od Kocela na papu Hadriana, da uzvisi Metoda na čast nadbiskupsku (metropolitansku) nad cělom Panonijom, Serbijom s ove strane Dunava, Moravskom i někim dělom Koruške. Vrativ se Metod u pověrenu si pokrajinu, zateče sve naokolo uzrujano; pače i na samoga njega skoče iz nenavidnosti mnogi duhovni i světovni velikaši iz susědne Němačke. Povèrh tolikih nevoljah biaše mu se i prijatelju Rasticu iznevěrila sreća, pošto bi ga izdao rodjeni sinovac Svatopluk, njitranski knez.

Uslěd tužbe němačkih velikašah proti Metodu, pošalje naslědnik pape Hadriana, Ivan VIII. biskupa jakinskoga Pavla, da uredi porodivšu se razmiricu medju Metodom i velikaši. Iza povedene u to ime iztrage steče Metod oteto si poštenje natrag, a malo zatim krene prama sěveru u Moravsku, pošto bi se god. 873. i Kocel životom razstao.

Moravci dočekaju radostno već odavna željno izgledana si pastira. Ove dobe biaše se i susědna Češka užje sprijateljila s Moravskom, pa tako dopre rěč sv. věrověstnika i u Česku, kojoj se odazovu slavni češki knez Bořivoj i bogoljubna mu supruga Ludmila — davši se pokèrstiti od sv. Metoda. Do skora prene se zadrěmalo poněšto kèrštjanstvo u Češkoj, poticano uglednim priměrom bogoljubne kneževske obitelji.

Ali niti se ovdě nemogaše smiriti revni pastir Metod. Akoprem već opetovano suzbijeni i osramotjeni neprijatelji, dignu još jedanput tužbu proti njemu i to cèrniju i ljutju nego li ikada prije, potvarajuć ga, ne samo da službu božju obavlja slavjanskim jezikom, uzpèrkos zabrani Ivana VIII., nego pače da širi krivi nauk. Metodu neostade druga, nego morade god. 880. na poziv papin opet u Rim. Papa, sabrav u věće susědne biskupe, dovede Metoda na sud, ali i ovdě opravda se Metod sjajno na očigled cěloga sabora, te bude nevinim proglašen.

Digitized by Google

Vrativ se osvětlana lica iz Rima u Moravsku, poživi sv. Metod još dvě ili tri godine u brigah i napastih kao i prije, a zatim god. 885. unišav dne 6. travnja na cvětnicu u cèrkvu, doda jošte običnom govoru i blagoslovu: „Čuvajte me dětco do tretjega dana.“ „I sbilja preminu tretji dan, pošto bi si učenike otčinski opomenuo, da nežale truda u svetom poslu, ovimi po prilici rěčmi: „Vaša sèrdca neka se neuzdèrmaju nikakvim strahom; neplašite se ljudskoga suda, niti onih, koji mogu tělo umoriti, ali nemogu duše upropastiti. Pače utvèrdjujte druge, da uzčuvaju skladište, koje primismo od apoštolah i svetih otacah, te koje će se od nas zahtévati na dan povratka. Pazite, vladajte se pametno, da svojim bděnjem uzčuvate sèrdca svoja i svoje bratje, jer će vam biti hodati posrěd mrěžah i vèrhunacah gradskih, k vam bo će prići poslě moje smèrti vuci razdiraoci, koji neće prostiti stadu, njim se oprite čvèrsti u věri.“

Za naslědnika si odluči sv. Metod Gorazda, rodom Moravca, no pošto bi mu Svatopluk, primiv kneževsko kormilo u Moravskoj, uzkratio pomoć, morade Gorazd sa svojimi učenici poběći u Bugarsku. S Gorazdom nestade takodjer panonske metropolije. — Uspomena sv. Cirila i Metoda slavi se u Českoj i Moravskoj 9. ožujka, kod nas pako 5. sèrpnja, uslěd papinske dozvole, na molbu jugoslavjanskih biskupah od god. 1863., kada je slavljena svetčano tisućnica sv. věrověstnikah.

Rat s Magjari.

Devetoga stolětja navale od cèrnoga mora Magjari, paleć i robeć na sve strane, u Europu. Magjari su bili za onda posve naliki Hunom, toli glede struka i običajah, koli glede ćudi. Glava jim je bila golema, a vlasi su si strigli, lice žutkasto, nos plosnjat; oči upale i strašne. Klateć se kojekuda, živili su po šatorih, niti nisu marili za ratarstvo, oděvali su se u kožuhe, a hranili se mesom i konjskim mlěkom. Od malih noguh učili su jašiti, nahitavali su se strěljami, te su uměli na jedan mah udariti na neprijatelja, a opet tako iznenada uzmaći. Jatomice prevalili su Magjari više putah zasebice Němačku, ali buduć posve slab junak sědio na němačkom prěstolu, nemogaše jim nitko na kraj stati. Kudgod su domakli, otimali su sve, štogod se je dalo nositi, a k otomu, povezav za vlasi muže, žene i dětcu, vodili su jih na tisuće u roblje.

Digitized by Google

U něke odaberu si Němci za kralja razboritoga, pravednoga i odvažnoga muža, Henrika (vl. 919—936.), vojvodu saksonskoga. Hoteć Henrik nasilju magjarskomu na kraj stati, odkupi od njih mir na deset godinah, a za toga je učio svoje vojnike, kako će boj biti s Magjari. Nadalje dade utvèrdjivati stare gradove i nove tvèrdje zidati. Svaki deveti momak sa sela, morao se je u gradu nastaniti, a drugih osam město njega polje obdělavati. K otomu se je morao tretji dio žitka snositi u gradove, te spraviti u hambare, da se bude imalo odkud živěti, kada navali oskudica ili sila. Da bude što udobnije narodu živěti po gradovih, prenese Henrik sajmove u grad, k otomu naredi oružnička věžbanja; a tim uredjenjem položi temelj gradjanstvu, koje se je odtud tim imenom prozvalo, što je branilo gradove. Do mala procvatoše něki gradovi i obogatiše, od kojih se zatim někoji uzviše do malih dèržavicah, priznavajuć samo cara svojim gospodarom.

Medjutim je izteklo primirje s Magjari; a na to stignu magjarski poklisari, tražeć danak. Ali město danka posla jim Henrik ušiva psa i poruči jim: ako su željni drugoga danka, neka sami dodju po njega. Kao pomamni navale Magjari zatim u Němačku; ali jih dočeka Henrik junački sa svojom vojskom. Na zastavi jim slika sv. praangjela Mihalja, izadju Němci u susret Magjarom do Merseburga (933.), oklopljeni i valjano uredjeni. Ugledav pred sobom posve uredjenu vojsku, nadju se u čudu Magjari, te se otisnu od straha u běg; ali krenuv za njimi u potěru, dade Henrik sve poubijati, koji su mu se protivili, roblje pako s reda na dèrvetje pověšati. Još na bojnom polju klekne Henrik i zahvali Bogu, što mu je oslobodio domovinu toli kèrvoločnih neprijateljah.

Ali nebude dugo slože se poglavice magjarski, da se osvete Němcem za pèrvašnji poraz. Razděliv se na pet četah, udare Magjari u Bavarsku. Pèrkoseć ponosiše se Magjari: da će jim konji prepiti rěke i jezera po Němačkoj, te da jih nemože nikakva nesreća snaći, ako se nesruši nebo, ili nepropadnu u zemlju. Bèrže bolje opléne Magjari pokrajine uzduž Dunava i obsědnu Augsburg, gdě biaše sahranjeno blago cěle okolice. Grad biaše za onda okružen samo slabim i nizkim zidom; ali gradjani, poticani nagovorom i primèrom sv. Ulrika biskupa, suzbiahu odvažno neprijateljsko nasilje, doklam jim nestiže u pomoć Oto I. (vl. 936—973.), sin i naslědnik Henrikov. Upravo

Digitized by Google

biahu Magjari naumili jurišati na grad, ali nuto puče glas, da ide gradjanom vojska u pomoć. Magjari krenu oružje proti vanjskim četam, ali ob noć izmakne Ulrik s někim odělom momakah iz grada, te se sdruži sa kraljevom vojskom, koja ga je težko dočekala. Ulrik naredi danas molitvu i post u němačkom taboru; a sutradan trebalo je zametnuti odlučnu bitku. Dan svane, licem na Lovrenčevo. Poděliv se na osam četah, udare Němci — sve šarajuć stranputicami i šumami — da jih nebi kakogod spetili neprijatelji prije bitke. Smotriv pako Magjari iznenada toli silnu vojsku, pregazi jih množina na konjih preko rěke Leha, te navale kao pomamni odtrag na Pemce i Švabe, sipajuć nemilo strělje. Već stade odtrag uzmicati vojska, ali eto srećom prispi vojvoda Konrad sa svojimi Franki, te udari Magjarom iza ledjah. Na to složi kralj vojsku u red, te sabrav oko sebe vojvode, reče jim: „Neprijatelj je silniji od nas brojem, a mi smo silniji od njega junačtvom. On nam se grozi svojom hrabrosti, a mi se uzdamo u Boga. Tko li imade medju vami, koji bi volio krivobožcem robovati, nego li vitežki poginuti? Ali okanimo se razgovora, gdě nam valja na oružje ići!“ Magjari nekrenu ni s města, kada navale Němci. Stopram iza duge i strašne borbe prorědi se magjarska vojska. Na čopore udare magjarski konjanici, a němačka se kèrv širom toči. Ali uredna němačka vojska oděrža mejdan nad nesložnimi čopori; strah i trepet popade oběstne varvare, koji na to udare kudkoji u běg. Na tisuće plivali su mèrtvaci i utopljenici u Lehu. Čeli neprijateljski tabor osvoje Němci, a svi, koji su zarobljeni od Magjarah, stekoše slobodu. Otisnuv se němačka vojska u potěru, smlavi sve, štogod joj pod ruku dodje. Šaka momakah, što iznese živu glavu iz ove borbe, vrati se u Magjarsku, ali ju nikada više nepovuče osbiljna želja u Němačku.

Medjutim je i kralja Otona mnogo kèrvi stajala ova poběda. Medju mèrtvaci nadju i hrabroga vojvodu Konrada. Pod večer dojezdi kralj pratjen od velikašah na konju u Augsburg, gdě je malo i veliko klicalo od veselja. Po svih cèrkvah céloga kraljestva pěvale su se Bogu na slavu zahvalne pésme. Silno osvojeno zlato i srebro upotrebljeno je na cèrkveno posudje; a kralj Oto steče si počastno ime: otac domovine.

Digitized by Google

Hèrvatska i njezini vladari.

Karlo veliki ustroji na saboru u Reznu (Regensburgu) godine 803. iz osvojenih zemaljah medju jadranskim morem i Dunavom dvě tako zvane markgrofije — iztočnu i južnu. Pod iztočnu spadala je doljna i gornja Panonija; pod južnu Koruška, Istra i Hèrvatska. Knezovi i župani ovih pokrajinah bili su glede nutarnjega upravljanja posve neodvisni od Franakah, jedino moradoše priznavati Franačku svojom zaštitnicom i u to ime platjati joj něki danak.

Doněkle išlo je u ovih pokrajinah sve za rukom, ali odněkle udari sve naopako. Za cara Ljudevita pobožnoga, sina Karla vel., stadoše Němci tlačiti narod hèrvatski, poimence pako poticati proti Hèrvatom koruškoga kneza Kodolaha, a zatim naslědnika mu Balderika. Hèrvati podnesu u dva u tri put tužbu franačkomu caru proti ovomu nasilju, ali badava. Usléd toga nepreosta Hèrvatom druga, nego uzeti u pomoć oružje.

Na čelo hèrvatske vojske stade *Ljudevit*, panonsko-hèrvatski župan, toli pametan koli vitežki junak. Němci nagovore Bornu, župana dalmatinske Hèrvatske, da ustane na oružje proti Ljudevitu; a na to Ljudevit, nemogav odoléti tolikomu nasilju, poběgne u Serbiju, nu pošto niti ovdě nenadje utočišta, uteče u Dalmaciju k Ljutomislu, stricu župana Borne, gdě ga napokon snadje smèrt. — Za naslědnika Ljudevitova, velikoga župana

Tèrpimira popusti sila franačkoga carstva, usléd česa razpade se frijulska markgrofija u četir grofije, a Hèrvatska steče natrag svoju pèrvašnju slobodu i čělokupnost. — Za Tèrpimirom dotěra do časti velikoga župana

Krešimir I., o kom nam pripověda pověstnica, da je sretno odbio bugarskoga kneza Borisa, koji je po Tèrpimirovoj smèrti udario na Hèrvatsku, hoteć ju skučiti pod žezlo bugarsko. — Za Krešimirova naslědnika, župana

Miroslava spominje pověstnica u Hèrvatskoj gradjanski rat, u kom uza silne ostale gradjane zaglavi i sam veliki župan Miroslav; a za njim prisvoji si nasilno županski čast slavohlepni ban

Pribunja, za kojega je moć hèrvatske dèržave znatno popustila, usléd nutarnje nesloge medju narodom i velikaši. — Za Pribunjom preuze kormilo hèrvatske dèržave (oko 865. god.)

Digitized by Google

Domagoj, razborit vladar, koji, videć da nije kadar sam odoléti sili neprijateljskoj, sklopi prijateljstvo sa iztočnim carom Vasilijem. Iza Domagoja poprime mu vladu sinovi; ali doskora uz pripomoć istoga cara Vasilija, preote jim vlast potomak Tèrpimirov,

Sedeslav (877.), koji je uz prijateljstvo cara Vasilija slavno i sretno vladao dvě tri godine, nego zatim ga smakne uslěd domaće urote, naslědnik mu

Branimir, za koga su se zaratili Hèrvati sa Mlětčani, koji su udarili pomorskom silom na hèrvatsko primorje. Uslěd ovoga rata bude mlětačka vojska nemilo potučena i sam mlětački dužd izgubi glavu. Branimir odpremi poklisara u Rim k papi Ivanu VIII. u znak sinovske odanosti prama stolici sv. Petra. Papa primi otčinskom radoštju Branimirova poklisara, licem na spasovo, te se u cèrkvi sv. Petra pomoli Bogu za sreću kneza Branimira i naroda hèrvatskoga. Papa Ivan preda poklisaru na povratku list na Branimira, gdě ga umiljato hvali i otčinski světuje. Iza Branimira dodje na kneževski stolac mladji sin Tèrpimirov,

Mutimir, (oko god. 892.), koji nemareć za ničje pokroviteljstvo, prozva se: miloštju božjom knez hèrvatski. Za Mutimira dotěrala je Hèrvatska već do tolike jakosti, da su i susědni knezovi, — poimence sèrbski — u Hèrvatskoj utočište tražili. Nego poput drugih dèržavah ove dobe neprostiše ljuti Magjari niti Hèrvatskoj, osobito pako opléniše predéle oko Kupe i Zagreba. Za naslědnika Mutimirova,

Tomislava, dèržan je god. 925. cèrkveni sabor u Splětu. Za Tomislava zametnuo se je rat medju Hèrvati i Simeunom, bugarskim kraljem. No prispěv s prolětja god. 927. bugarska vojska u Hèrvatsku, bude nemilo potučena; na što se Bugarska i Hèrvatska pomire. Tomislavu biaše naslědnik

Krešimir II. — veći, za koga je Hèrvatska na toliko procvala, da mu se je sin i naslědnik Dèržislav proglasiti mogao kraljem (god. 990.).

Dèržislav pèrvi kralj hèrvatski (990—1000).

Primiv kraljevski naslov pobrini se Dèržislav ponajprije: da si steče u susědstvu gděgod sigurna i věrna prijatelja. S toga nastupiv kraljestvo, odasla poklisarstvo u Carigrad, moleć iz-

Digitized by Google

točne careve Vasilija i Konstantina, da se s njime sprijatelje, te da mu u pomoć priskoče, ako bi koji stranjski neprijatelj na njega udario. Pověstnica spominje za Dèržislavova kraljevanja rat sa Mlětčani radi primorja i domaću bunu radi naslědstva. — Kralj Dèržislav umre god. 1000. a iza njega sěde na hèrvatski kraljevski prěstol starji mu brat

Krešimir III. (1000—1035).

O Krešimiru III. pripovědaju starinski spomenici, da se je zaratio sa Mlětčani, hoteć jim natrag oteti gradove i otoke, što su jih si za vladanja Dèržislavova silom prisvojili od Hèrvatah. Nego Krešimiru biaše u ovom ratu loša sreća, pošto mu bude vojska nemilo potučena god. 1018. kod Zadra. Sin Krešimira III. kralj

Stěpan I. (1035—1050).

Mladićem živio je Stěpan u Mlětačkoj, pošto je duždu Petru Urseolu u zalog (ili štono vele za taoca) dan, da neće više Hèrvati udarati na dalmatinske gradove. Za kralja Stěpana I. udarili su Saraceni (Turci) na obale dalmatinske, no Hèrvati, priskočiv bratji si u pomoć, odbiju junački dušmane. — Silno blago, što si ga je natekao Stěpan, dopalo je ponajviše cèrkvam. Kralj

Petar Krešimir IV. Veliki (1050—1074),

sin Stěpana I., stekao si je glasovito ime medju hèrvatskimi kraljevi. Oslobodiv Hèrvati za Stěpana, kako gore spomenusmo, Dalmatince od nasilja Saracenah, stekoše si veliku privèrženost u Dalmaciji; uslěd česa nagovori Petar Dalmatince, da stresav mlětački jaram, dragovoljno pristanu uz Hèrvate. To se i sbude, te god. 1050. doda Krešimir k svojemu običnomu naslovu kralja hèrvatskoga još: kralj dalmatinski. — Krešimir, neimajuć rodjene dětce, odabra si za naslědnika sinovca Stěpana, ali pošto bi i sinovcu preoteo kraljestvo něki S l a v i š a, složi se hèrvatsko plemstvo i biskupi, te si odaberu za kralja bivšega bana

Dimitra Zvonimira (1075—1087).

Svi hèrvatski vladari prije Zvonimira oslanjali su se što više što manje na iztočno-rimsko carstvo; ali Zvonimir, videć

Digitized by Google

u jednu ruku mlitavost iztočnih carevah, u drugu pako iskreno i razborito dèržanje rimske stolice glede narodnih i vladarskih pravah, primi dragovoljno kraljevske znakove, što mu jih ponudi glasoviti toga vremena naslědnik sv. Petra — papa Gèrgur VII. — God. 1076. stignu poklisari Gèrgura VII. sa stožernikom Gebizoniom na čelu u Hèrvatsku (vidi sliku s preda na čelu) te okruniv u splětskoj basilici sv. Petra u ime pape, Zvonimira kraljevskom krunom, predadu mu uza krunu takodjer kraljevski stěg, mač i žezlo.

Obratno obveza se Zvonimir svetoj rimskoj stolici, da će joj posvema biti věran, da će se skèrbiti za desetine i cèrkveno blago, da će siromake, udove i sirotčad štititi, da će se opirati tèrgovini s ljudmi itd. — Povèrh toga ponudi Zvonimir dragovoljno papi svake godine na uzkèrs na dar 200 dukatah.

Kakova je sreća u Hèrvatskoj cvala za Zvonimira, o tom nam lěpo piše něka starinska knjiga, spominjuć: da je one dobe bila vesela sva zemlja, buduć puna i urešena svakim dobrom, a gradovi da su bili puni srebra i zlata. Niti se je bojao siromah, da će ga oglobiti bogat, niti nejak, da će ga potlačiti jak, niti sluga, da će mu krivo učiniti gospodar, jerbo je kralj sve štitio. Kaogod što sam nije ništa nepravedna uživao, tako niti drugim nije dao uživati.

Uza ostale zapadne vladare pozva papa Gèrgur VII. takodjer Zvonimira, da udariv s križarskom vojskom u svetu zemlju, pomogne ju oteti nemilim Turkom. Zvonimir pristane dragovoljno na ovaj poziv, ali iznevěriv mu se něki župan Veselin, pobuni radi toga narod, tobož da ga hoće Zvonimir da razstavi s kućom i rodbinom. Uslěd ove nesreće nepreosta Zvonimiru druga, nego se sinovski potužiti papi, što mu nemogaše zadovoljiti otčinskoj želji. — Koli pobožan biaše takodjer Zvonimir uza svoju razboritost, svědoče mnoge cèrkve i samostani, što jih je za svoga kraljevanja sagradio. Iza Zvonimirove smèrti predadu hèrvatski velikaši i biskupi, u zao čas, na saboru u Šibeniku (god. 1089.), kraljevsku krunu Krešimirovu sinovcu

Stěpanu II. (1087—1090).

Stěpan II. biaše odhranjen u samostanu, te nedišuć ratobornim duhom, kao što bi dolikovalo tadašnjim okolnostim, nebiaše kadar suzbijati slavohlepnih požudah pojedinih velikašah,

Digitized by Google

koji se pričeše otimati za krunu. S toga ostadoše mu takodjer inače plemenite naměre većinom bezuspěšne, a umèrv (god. 1090.) neostavi iza sebe nikakve znamenitije uspomene do lěpo sagradjenih cèrkavah i samostanah. Tinjajući za života Stěpanova oganj razdora medju velikaši, planu po njegovoj smèrti nemilo i do mala skonča hèrvatsku samostalnost.

Nutarnje uredjenje hèrvatske dèržave.

Za narodnih vladarah bila je Hèrvatska osnovana na obiteljskom temelju. Zemlja je bila svojina dèržavno-narodna. Kašnje doba poklonio je kralj uz privoljenje naroda gděkojim porodicam poveće preděle, a odtud se je razvilo narodno vlastelinstvo. Medju vlastelinstvom odlikovalo se je osobito dvanaest porodicah, od kojih su birani narodni velikaši.

Na čelu narodne vlade bio je kralj. Usljed običnoga prava naslědstva baštinio je po smèrti kraljevoj sin mu kraljevski přestol. Kada bi pako izumèrla kraljevska porodica, birali bi biskupi i velikaši na novo kralja. Kraljevski dvor bio je veoma sjajno uredjen sa posebnim dvorskim osobljem duhovnim i světovnim. Kraljevi su navadno stolovali u Biogradu, u Ninu i Bihaču u Dalmaciji. Za kraljem išli su bani, kojih je pèrvih vremenah bilo sedam na broju, naime: ban hèrvatski (u užjem smislu), zatim ban bosanski, slavonski, požežki, podramski, srěmski i bělo-hèrvatski. — Do banah išli su župani, koji su upravljali župami. Župe biahu poveći preděli, na koje biaše razdělena kraljevina. Medju župani odlikovao se je veliki župan. Bani i župani birani su iz posebnih porodicah. Županom biaše dužnost pratiti kralja na vojsku, a kod kuće suditi narodu. Za rata spominju se takodjer vojvode. Županom biahu podčinjeni podžupani i satnici. Satnikom odgovaraju današnji veliki sudci.

Dèržavni su poslovi razpravljani na saboru. Sabor je dèržan kadikad u cèrkvi, a kadikad pod vedrim nebom. Na saboru je zastupano plemstvo, vlastelinstvo, gradjanstvo i puk. Napose spadalo je na sabor birati kralja, kad bi izumèrla kraljevska porodica, birati bane i župane, zatim rěšavati pitanja o ratu i miru itd. Uza sabore, gdě se je sticao sav narod, spominje se takodjer kraljevsko věće, gdě su razpravljane

Digitized by Google

kojekakve parbe; a zatim županijske, gradske i občinske skupštine, gdě su razpravljani poslovi, tičući se samo pojedinih županijah, gradovah i občinah.

Križarske vojne.

Petar Amienski i papa Urban II. u Klermontu.

Zemlja i města, gdě se je Sin božji — Isukrst — rodio, gdě je svoj nauk propovědao te za spasenje naše umro, treba da su u istinu svakomu kèrštjaninu sveta, draga i mila. S toga su već prastare dobe putovali pobožni hodočastnici tamo, željni obaći preděle, što jih je někoć obilazio Spasitelj, zastèrt čověčjom puti. Pošto bi pako car Konštantin i pobožna mu mati, sv. Jelena, ove preděle ukrasili i nad svetim grobom krasnu cèrkvu sazidali, stadoše jatomice gèrnuti hodočastnici sa svih krajevah světa, a radostno jih i gostoljubivo dočikahu redovnici po samostanih u svetoj zemlji. No tim veći popade strah kèrštjane u Europi, pošto krivověrci Arapi osvojiše Jerusolim. Pa ipak biaše kèrštjanom za Arapah prosto dèržati službu božju bez vanjske svetčanosti, sveti grob obilaziti, te jim je rědko tko štogod na žao učinio. Usuprot tomu vrate se god. 1076. hodočastnici s velikom tugom kući; buduć da su za toga osvojili svetu zemlju Seldčuki (Turci), a uslèd toga nagèrdili i izmèrcvarili do zla Boga kèrštjane, neštedeć niti iste cèrkve ni svetjenikah. Hodočastnici moradoše nemilo platjati, hoteći samo koračiti u Jerusolim, a na tisuće su ginuli na pragu Jerusolima od glada i golote.

Vendar nikomu se nije toli ljuto ganula sèrdca ova tuga i nevolja, koli pustinjaku i svetjeniku Petru iz Amiena, grada u Francuzkoj. Uzev pismo od patriarka jerusolimskoga, a k otomu otajstvenom sanjom potaknut, udari Petar u Rim, k papi Urbanu II., te mu uzhitjenim govorom izpripověda tuge i nevolje, što su snašle majku svih cèrkvah u svetoj zemlji. Čudom se čudeć, sasluša Urban gorljivoga pustinjaka, pohvali mu revnost i obeća podporu. »Idi sinko,“ reče mu, „putuj od sela do sela, od grada do grada, pripovědaj, što si vidio i čuo u svetoj zemlji, ugrij hladna sèrdca. Spasitelj ti blagoslovio trud, a drugo je moja briga!“ Na to uzjašiv Petar na mulu,

Digitized by Google

bos i gologlav, ogèrnuv sivo redovničko ruho, pripasav si uže oko golih bedrih, dèržeć križ u ruki, poteci propovědajuć po ulicah, po kèrstoputjih i cèrkvah (god. 1094—1096.) širom po Italiji i Francuzkoj; a sav narod kèrštjanski, zanešen njegovim govorom, udari u plač i skoči na oružje.

Iza ove priprave sazva Urban god. 1095. cèrkveni sabor u Klermont u Francuzkoj. Sabra se 213, što nadbiskupah što biskupah, a osim njih množina svetjenikah i pravověrnikah. Sred sbora, na uzvišenu prěstolu pod vedrim nebom, sěde papa, okružen stožernici, a uzanj pustinjak Petar. Sada stade Petar toli gorljivo govoriti o nevolji kèrštjanah u svetoj zemlji, da se je puk razplakao od žalosti, te na glas počeo naricati. Zatim ustade papa sa stolca i stade ovako besěditi: „Neću, da vam tarem gorke suze, nego plačimo i nadalje draga bratjo! Ali zlo i naopako po nas kukavice, ako nebudemo ništa drugo imali do pustih suzah, ako budemo i nadalje mirno gledati mogli, da nam bezbožnjaci gaze baštinu božju, da nam grabežljivci otimaju onu zemlju, što ju pravedno svetom zovemo; onaj grob, odkuda je poběditelj smèrti uzkèrsnuo; onu planinu mira, s koje je on u nebo uzišao; one svete zidove, srěd kojih je dèržan sabor apoštolski i gdě je tekla kèrv mučenička. Sa Siona je zaorila rěč Gospodnja. Nuder dakle vi potoci, što izvirete odtud, vratite se natrag k svomu vrutku! Jeda li je od potrebe, da si uzbudi Bog druge vojnike nad nas? Zar ćete dati, da vam otmu drugi čast, vojujuć pod njegovom zastavom? Nipošto, ustajte od lěnosti! Na noge, hrabri vitezovi! Tamo, tamo, gdě sunce izlazi, treba se pravedno osvetiti za nepravedne uvrede. Hèrlite na bojno polje u Palestinu proti neprijatelju imena kèrštjanskoga! Proti njemu uprite oružje, kao što ga upirate sveudilj proti sebi! Na noge! put je kratak, trud malen, — a kruna neuhvela.“

To i drugo koješta izgovori vèrhovni pastir; a pošto bi do kraja dotěrao, zaori odasvuda glas: „Božja je volja! božja volja!“ Na to pristupi više biskupah, nemalo svi svetjenici i světovnjaci, nudeć se dragovoljno na vojsku. Jedan izmedju stožernikah izmoli izpověd grěhah, na město hodočastnikah ničice poleglih; a Urban jim poděli odrěšenje. Na to prikopča si svaki cèrven križ na desno rame, u znak sklopljenoga kèrštjanskoga saveza; a odtud su takodjer ovi vojnici prozvani križari ili križarska vojna. Veselo vratjahu se hodočastnici kući, sprema-

Digitized by Google

juć se na svetu vojsku. Posvuda propovědahu biskupi o križu, te doskora poče se kèrštjanski narod po svih krajevih živahno micati. — Ni bogat ni siromah, ni mlad ni star, ni mužko ni žensko, nehtěde zaostati za ovim golemim podhvatom.

Osvojenje Jerusolima pod Gotfridom Bouilonskim.

Za zime godine 1095., a stranom i slědećega lěta spremali su se knezovi i vitezovi na svakojake ruke na vojsku. Stopram druge polovine lèta sabrala se je vojska.

Na čelu vojske biahu Boemund, knez Tarentinski i glasoviti mu sinovac Tankred; Robert, vojvoda normanski; grof Rajmund Toulúski i mnogi drugi. Nego je ipak sve nadkrilio viteštvom i pobožnoštju Gotfrid, vojvoda lotarinžki, prozvan od grada svoga plemena Bouilonski. Upravo je bio u cvětu svoje dobe, lěpa, krěpka uzrasta, k otomu svakomu mio i prijazan. Na oružju i vitežkom junačtvu nebiaše mu para, pa zato su i dèrhtali pred njim dušmani na vojski. S njim se upute na vojsku i bratja mu Eustak i Balduin.

Koncem travnja 1096. sastadoše se pojedini odděli vojske, udariv različitim pravcem, na medji neprijateljske zemlje. Biaše svega 100,000 konjanikah, 300,000 pěšakah; a uzev k otomu u račun svetjenike, žene i dětcu, skoro pol miliuna dušah. Nego je manjkala vojski sloga, jer nebiaše nijedan primio vèrhovnog zapovědničtva, a medju pojedinimi vojvodami zalegle su se svadje. Naproti bili su i Seldčuki toli hrabri, koli lukavi; uslěd česa trebalo je križarom oružjem otimati sve pedanj po pedanj zemlje, da uzmognu napèrvo koracati, a naokolo ležalo je golo polje, te je morala kukavna vojska putujuć nemilo gladovati. Povèrh toga pripeče po onih toplih predělih silna žestina, te navali cělo jato kojekakvih pošlicah na kukavnu momčad. Sila vojske skapa pod težkim oružjem, a množina se pomami od žestine. Dan na dan ginula je vojska na stotine, a za sedam měsecih nije ostalo više od 2000 živih konjah. U malo nezaglavi isti stožer vojske, plemeniti Gotfrid Bouilonski. Povedši se za glasom někoga hodočastnika, koji si ga je u pomoć zvao, naměri se Gotfrid u šumi na strašna medvěda, pred kojim je hodočastnik uzmicao. Čim bi pako zvěr vojvodu smotrila, otisnu se za njim u potěru, te mu toli nemilo rani konja,

Digitized by Google

da se je junak, sjašiv s konja, morao stojeć na noguh golim mačem braniti. Zinuv skoči zvěr na Gotfrida — on promaši, a ona mu se prednjima šapama uzpne na ramena. Gotfrid popadne medvěda lěvicom, a junačkom desnicom zatěra mu mač do dna u ralje, tako sgodno, da se je hripajuć po zemlji pružio. U toj opasnoj borbi dopao je i sam Gotfrid ranah, odkud mu je sada kèrv točila. Pošto bi udario vikati oslobodjeni hodočastnik, doleti odasvuda vojska u pomoć; a zatim ugledav iznemogla i kèrvava vojvodu, udari u tugu i plač, te ga na nosilih prenese u tabor. Do vojvode ležao je mèrtav medvěd, koliki je dug i širok.

Najgorja udari nevolja, pošto bude kèrštjanska vojska u osvojenoj Antiokiji od nebrojenih neprijateljskih četah obkoljena. No složno navaliv iz grada, potuče kèrštjanska vojska Turke, te osvoji neprijateljski tabor sa svimi spravami i dragocěnostmi.

Knezom Antiokijskim bude izabran Boemund, koji je s jednim dělom vojske ovdě ostao; pošto je već prije Gotfridov brat Balduin, pritekav s drugim dělom vojske preko Eufrata u Edesu, tamošnjim kèrštjanom u pomoć, knezom postao. Usléd toga sišla je opet na manje križarska vojska; ali je ipak nemogaše nitko uzstaviti, pošto bi krenula preko Tirusa, Sidona, Akoa, morske luke Joppe, prema svetomu gradu, radi kojega je upravo u ovu zemlju udarila. Tankred pohèrli sa sto vitezovah u Betlehem. Klicajuć od radosti, izadju jim kèrštjanski žitelji u susret, te jih vode, da jim pokažu sveto město, gdě je Sin božji ugledao světlo světa. Svakolika ostala vojska nestisnu cěle noći oka, nego čim bi sutradan pukla zora, leti bèrže bolje napred, — a svaki i najslabiji misli, da može u ovaj par letěti kao na krilih. Napokon dočepaše se i zadnjega brežuljka — i nuto evo ti se stere sveti grad na očigled svim. Od čuda ukoče jim se oči i glava, a do mala udare svikoliki u plač. Neznajuć što da počmu od pustoga veselja, popadaju vojnici ničice, te uzmu ljubiti zemlju. Dignuv se zatim, krenu gologlavi, pěvajuć svete pěsme, u Jerusolim.

Akoprem je Jerusolim već od naravi dobro utvèrdjen bio i 40,000 momakah posadne vojske imao, ipak pričmu križari samo sa 35,000 momakah i bez ikakvih spravah, s města jurišati. Opet se poněšto uzbudi u njih pèrvašnji duh, te se počme oriti nanovo, pred zidinah Jerusolimskih, isto tako vatreno, kao što prije četir godine na poljanah Klermontskih, stara lozinka:

Digitized by Google

»Božja je volja!« Zanešeni od svete nade, zaborave svi do jednoga na težku bědu i nevolju. Do mala pričme vojsku opet nemila žedja daviti, a vrućina nastade toli žestoka: da su se gděkoji u zemlju zavukli, te si vlažnu ledinu na pèrsa metali. Drugi su dopuzali blizu grada, te ljubeć pobožno svete zidove, izpustili od nemoći dušu. Srećom naměre se križari u někoj šumici, několiko miljah daleko od grada, na dèrvetje, od česa su mogli dvě tri kule sagraditi, što su jih zatim na kolicih doturali do gradskih zidinah. Pošto bi se spremili, narede izpověd i pričest, a zatim prohod oko grada. Obsědnuti Turci u gradu, udare na to u směh, uslěd česa uzavriju još više križari. Sutradan, 14. sèrpnja, udare križari složno na juriš, ali badava. Muhamedanci hitahu jim kamenje i pânje na glavu, sipahu gorući sumpor i ulje, a k otomu smetahu silu njihovih strěljah kojekakvim pletivom, što su ga po zidovih pověšali. Drugi dan, čim bi zora pukla, udare križari još žeštje; no za sedam urah ljutoga boja, pričmu već uzmicati kèršťjani, kad al eto ti ukaže jim se něki junački vitez sa Maslinovca, upiruć štitom na grad. Gotfrid Bouilonski pusti sa kule svoje most na zidine gradske, te skoči pèrvi preko zida u grad — 15. sèrpnja 1099. po podne u 3 ure, u petak. Drugi se povedu za njim, otvore vrata na sve strane i Jerusolim bude osvojen. Poput gladnih lavah raztèrkaju se križari po ulicah i po kućah, te pomoriv gděgod su se na koga naměrili, neštedeć ni staro ni mlado, ni mužko ni žensko, oskvèrnuše si gadno pobědu. U někom mečetu, gdě se je skrilo do svojih 10,000 Saracenah, gazili su vojnici do gležnja po kèrvi ubijenih.

Nego Gotfrid Bouilonski nepristade nikada uz ove nemile strahote. Ogèrnuv hodočastničko ruho, pohiti bosonog sa još trojicom vitezovah k svetom grobu, te se stade sèrdačno Bogu moliti. Na to, siti neprijateljske kèrvi, svuku napokon i križari kèrvavo oružje, podju skrušeni na mučište spasiteljevo, oplaču grěhe, obećaju, da će se poboljšati, te stanu pregledati, od rane zore do mèrkle noći, sveta města. Zatim bude jednoglasno izabran Gotfrid kraljem, ali odbije od sebe kraljevsku čast govoreć: »Sramota bi bila, da se ja dadem ovdě zlatnom krunom kruniti, gdě je moj Spasitelj krunjen tèrnovom!« Uslěd toga bude Gotfrid prozvan samo: zaštitnikom svetoga groba.

Digitized by Google

Fridrik I. Hohenštaufovac.

Sred Švabske diže se samotno, ali veličanstveno bèrdo — Hohenštaufen — navěštajuć sve do danas sjajnost svoga někadanjega plemena. Odovud su někoć lozu vukli silni carevi, koji su nemalo 120 godinah zapovědali nad němačkimi pokrajinami, pače i daleko izvan Němačke.

Najglasovitiji ipak izmedju Hohenštaufovacah, ili švabskih carevah, biaše Fridrik I. — Fridrik biaše uznosita duha, hrabre kičme, odlučne i stalne volje, a silovite ćudi. Oblićja i struka biaše lěpa, prijazna, no dostojanstvena dèržanja, te uzeo ga odkud ti drago motriti, rekao bi, da mu je sudjeno kraljevati. Taliani prozvaše Fridrika, što mu je bila cèrvenkasta brada, barbarosom (t. j. cèrvene brade). Fridrik (vl. 1052—1190) biaše jedan izmedju najslavnijih vladarah srednjega věka, niti je bilo ikoga, koji bi tolikom silom žezlo vodio, kao što on. U Paviji dade se Fridrik lombardezkim kraljem kruniti, a u Rimu carem. Dvě godine kašnje udari po drugi put s vojskom u Italiju, te ukroti ponositi grad Milan, što se je usudio nogama gaziti carsku odluku. Pošto bi se nanovo za několiko godinah buna digla u Milanu, osvoji ga Fridrik iza žestoke borbe, te konačno ga dade do zemlje utamaniti, a razvaline solju posuti (god. 1062). Medjutim pričmu njegovi naměstnici nemilo tlačiti talianske gradove, pače ni sam Fridrik nehtěde uzpèrkos priznati zakonitoga pape Aleksandra III. Uslěd toga pèrkosa slože se talianski velikaši proti Fridriku, te on siromah, uza svu svoju junačku silu, bude hametom potučen i pomiri se s papom. Vrativ se kući iz Italije, ukroti nemilo odmetnutoga Henrika Lava, vojvodu bavarskoga i saksonskoga; a odtuda su se uzdèrhtali pred njim svi podčinjeni mu vladari (vazali).

Za toga je opet god. 1187. osvojio sultan Saladin Jerusolim, pošto se je zalegla nesloga medju kèrštjani. Došav Fridriku do ušijuh ovaj žalostni glas, odluči, akoprem mu biaše 67 godinah, zaglaviti svoja junačka děla posebnom križarskom vojnom. S toga udari s vojskom od 150,000 momakah preko Magjarske i gèrčke carevine u iztok. Nevěrni Gèrci izkvariše mu ceste, a k otomu otrovaše melju i vino. Ali car Fridrik prevali ipak puteve, te dotěra do Carigrada. Na to ponude mu Gèrci brodove i hranu. Sedam danah je trebalo, dok se je prevezla carska vojska u malu Aziju. Sada je mirno i bèrzo pu-

Digitized by Google

Fridrik Barbarosa u bitki kod Ikoniuma.

Digitized by Google

tovala vojska dalje; ali domala zadju križari u puste predèle, gdě nebiaše ni hrane ni vode, te kada nebiaše druga, moradoše konjsko meso jesti i konjsku kèrv piti. Povèrh toga pričeše jih napastovati dan i noć turski konjanici. Hodočastnikom nebiaše mira ni pokoja zasebice šest tjednah. Nemogav za toga nikada oružja sa sebe skinuti, naměre se iznenada na tursku vojsku od 200,000 momakah. Jedini Fridrik neklonu duhom. Progovoriv malo, no jezgrovito, poticao si je vojnike na hrabrost. Na to prime svi svetu pričest, a zatim, uzdajući se u Boga, komu su na slavu u boj pošli, udare tako silno na Turke, da jih je deset tisućah mèrtvih palo; a ostali su kudkoji poběgli. Nebude dugo, stane Fridrik jurišati na Ikonium (današnji Koniah), u kom je bilo 60,000 momakah posadne vojske. Svi se neprijatelji predadoše, a tim je prokèrčen put do Sirije. Ali tko će se domisliti věčnim odlukam božjim? Prelazeć uzkim mostićem preko rěke Salefa, zapovědi Fridrik momčadi, da prepliva preko rěke, te preveć nedangubi. Někoji uzmu odgovarati cara, da neide lahkoumno u vodu, gdě nezna kakve je bèrzine; ali badava, — svoje glave kao i uvěk — otisnu se kralj na konju u vodu. Na to se sklope valovi oko njega, a on, iznevěriv mu se snaga, akoprem mu je još sveudilj u grudih kucalo junačko sèrdce, — nemogaše odoléti sili bèrze vode; te kada bi mu junaci pritekli u pomoć i na kopno ga izněli, biaše mèrtav. — Tko li će nam sada opisati smetnju, žalost i nevolju, što je nastala medju križari, gledajuć mèrtva toli silna cara, vojvodu i ljubljena si otca?! Svi do jednoga upirahu oči u Fridrika, kao ozebli u sunce. Odrediv svetčani sprovod, odpratiše dragocěnoga si pokojnika, ljuto cvileć, u Tirus.

Križari i sbilja neosvojiše nikada dalje Jerusolima, akoprem su Francuzi i Englezi više putah slali vojsku u svetu zemlju. Iza Fridrikove smèrti pošla je sreća kèrštjanah u iztoku natražke; Edesa i Antiokija pala je još prije Jerusolima Muhamedancem u šake; a god. 1291. oteše Turci kèrštjanom zadnju tvèrdju u Palestini, Ako ili Ptolomais (danas Akre), uslěd nemila boja, u kom je poginulo preko 50,000 ljudih.

Digitized by Google

Konac srednjega věka.

Konradinova smèrt.

Naslědnici Fridrika I. bili su jako posleni vladari, samo su kadišto bili preveć strogi i prenapeti. Za njih je Italija s veće strane podčinjena Němačkoj, a poimence Napulj i Sicilija pripadne joj ženitbom. Ali upravo ove stečevine upropastiše porodicu Hohenštaufovacah. Pošto bi se poslědnji potomak Hohenštaufovacah — malodobni Konradin — popeo na prěstolje svojih dědovah, osvoji Karlo Anjou (Anžu) brat kralja francuzkoga, Napulj i Siciliju oružjem. Nego Karlo nametnu težki porez na narod, k otomu počeše mu vojnici nemilo udarati na sicilianske žitelje; a uslěd toga nasilja počeše mnogi gradjani čeznuti za Hohenštaufovci, te pozvaše 16 godišnjega Konradina, da dodje po svoju bogatu baštinu. Konradin, odrastav samotno na imanjih svojih u Švabskoj, dade se, uzpèrkos prigovoru matere svoje, više s junačtva, nego li s razboritosti, od talijanskih poklisarah nagovoriti. Sa svojim prijateljem, Fridrikom badenskim i někom četom věrnih němačkih vitezovah, krene Konradin u Italiju. Putujući pridruži jim se još mnogo slědbenikah po Italiji.

Rimljani uvedu Konradina slavodobitno u grad; a do mala udari Konradin silnom vojskom kod Skurkole u južnoj Italiji na protivnika si — Karla Anjoù-a. U boju posluži Konradinu s početka sreća, te se neprijatelji otisnu u běg. Nego pošav u potěru za neprijateljem Konradin, poremeti mu se red u vojski, te mu se momčad prerano pojagmi za plěnom; k otomu pobacaše mnogi sa sebe oklope i oružje, da odpočinu od težkoga napora i žestine. U tili čas navali neprijatelj iz zasědah na Němce; — na što, prepadnuv se iznenada, neznadoše kud ni kamo. Komu se je dalo izmaći živu, izmaknu; a samo jih se několicina stane braniti. Konradin poběže sa svojim prijateljem Fridrikom, pošto bi se něko vrěme vitežki borili, na more, hoteći brodom prevaliti u Siciliju. Ali jih spoznadoše brodari, a něki jih nezahvalni izdajica predade Karlu Anjouskom. Ovaj odluči jim se kèrvavo osvetiti; no vendar hoteć po što po to pravo imati, sazva Karlo Anjouski sud, da jih obodvojicu proglasi krivci smèrti. No do mala skoči sa stolca něki pravedni sudac i reče: »Konradin nije ništa zla učinio, što je došao

Digitized by Google

s vojskom tražiti oteto si otčinsko kraljestvo; — a sužnje pomilovati, uči nas božji i ljudski zakon.“ Svi pristanu jednoglasno uz ovoga odvažnoga sudca, do někoga kukavca; a to biaše kèrvoloku dosta, te osudi Konradina — ni kriva ni dužna — na smèrt.

Pošto bi Konradinu, igrajuć se škaka, stigla ova nemila věst, stade se sa svojimi drugovi mirno i pokojno pripravljati na smèrt. Izpovědiv se, dovedu jih 29. listopada 1268. na stratište pred gradska vrata u Napulju, gdě jih je već čekao kèrvnik zasukanih rukavah. Na to pročita onaj nepravedni sudac světini na glas smèrtnu osudu. Saslušav pako, uzruja se prisutna světina; ali vendar nitko se neusudi od straha javno proti nepravdi ustati, do grofa Roberta iz Flandrije, rodjenoga kraljeva zeta, — toli krasna, koli plemenita junaka. Razjaren nad groznom nepravdom, popade Robert nepravednoga sudca govoreć: „Kako smiješ kukavico, toli odlična viteza, ni kriva ni dužna, na smèrt osuditi?“ — U isti čas tèrgnuv vitez mač, sgodi tako nemilo sudca, da je na pô mèrtav na zemlju pao. Kralj pregorì gnjev, gledeć gdě francuzki vitezovi Robertu daju pravo, ali neproměni odluke! Na to zamoli Konradin, da mu dopuste dvě tri rěči progovoriti, prije smèrti, a zatim reče: „Pred Bogom sam zaslužio, da poginem radi svojih grěhah, ali ovdě sam nepravedno osudjen. Pitam vas, věrni moji, sve s reda, za koje su se moji dědovi otčinski brinuli; pitam vas vladari i glavari na ovoj zemlji, kažite mi: da li je onaj krivac smèrti, koji brani svoje i svojih narodah pravo? Pa sve da sam i kriv ja, zašto da ginu — nikomu ni krivi ni dužni — oni, koji su věrno uza me uztrajali do smèrti?“ — Na ove rěči uzkipi sèrdcę slušaocem, ali vendar nitko nediže bune. Kralj pako stajaše mramorkom, nemareć niti za pleme, niti za mladost, niti za lěpotu osudjenikah. Konačno baci Konradin sa stratišta rukavicu, da ju tkògod predade kralju aragonskomu Petru, u znak, da mu Konradin ostavlja sva prava na Apuliju i Siciliju. Vitez Henrik, stolnik Valdburžki, dignuv rukavicu, izpuni Konradinu poslědnju želju.

Prije nego li će poginuti Konradin, videć da se pod nipošto neće osloboditi smèrti, zagèrli si věrne prijatelje, a naročito Fridrika badenskoga; zatim pako, svukav gornju haljinu, diže ruke u vis, te upèrv oči na nebo stade ovako moliti: „Isukèrste, gospodaru svih stvorovah, kralju slave! Ako me nemože

Digitized by Google

mimoići ova čaša, preporučam ti dušu svoju!“ Na to klekne, pa do mala digne se opet i reče: „Majko, mila majko, koli gorko ćeš nĕgdĕ cviliti za menom!“ To izustiv, pade mu mèrtva glava. Videć Fridrik austrijski, gdĕ mu je prijatelj izgubio glavu, stade od goleme žalosti tako gorko naricati, da je malo i veliko udarilo u plač. Ali se i on mentova glave.

Hèrvati pod vladom kraljevah Arpadovacah.

Svratimo li sada pozornost na Hèrvatsku, zateći ćemo ju u velikom metežu poslĕ smèrti Stĕpana II. Umèrv naime Stĕpan bez odvětka, stanu se domaći velikaši nemilo otimati za kraljevski prěstol. Ove dobe biahu se već i susědni Magjari ponĕšto pripitomili u Europi, pače i posebno kraljestvo utemeljili. Pèrvi magjarski kralj bio je sveti Stĕpan, sin vojvode Gejze, — potomak nĕkadanjega vojvode Arpada. Za Stĕpana, hèrvatskoga kralja, kraljevao je u Magjarskoj sv. Ladislav, četvèrti naslĕdnik sv. Stĕpana. Sestra svetoga Ladislava, imenom Lĕpa, bila je udata za pokojnim Dimitrom Zvonimirom, Hèrvatskim kraljem, te po smèrti muževoj vratila se je k bratu Ladislavu u Magjarsku. Nezna se pravo, je li Zvonimirova udova nagovorila svetoga Ladislava ili su ga nagovorili nĕki hèrvatski velikaši, da si u ovom metežu prisvoji hèrvatsku krunu. Bilo kako mu drago, sv. Ladislav udari god. 1091. s vojskom preko Drave u Hèrvatsku. Tudĕ priznadoše s města posavski Hèrvati Ladislava kraljem hèrvatskim; slèdeće pako godine utemelji sv. Ladislav biskupiju zagrebačku. Nego do mala morade sv. Ladislav voditi vojsku natrag kući, pošto su divji Kumani provalili u Magjarsku plĕneć s reda sela i gradove. Na povratku pověri sv. Ladislav hèrvatsku kraljevinu sinovcu si Almi.

Do mala, pošto se je vratio u Magjarsku sv. Ladislav, skoče Hèrvati na oružje i protěraju kneza Almu; ali se na to pričmu tèrgati domaći velikaši za prěstol kao i prije. Za toga i umre sv. Ladislav, a naslĕdniku mu **Kolomanu** dodje u dobri čas nesloga medju hèrvatskimi velikaši, te sabrav bèrže bolje vojsku, udari u Hèrvatsku tja do Biograda na moru, gdĕ su

Digitized by Google

obično stolovali hèrvatski kraljevi. U nevolji slože se Hèrvati, te udariv na Kolomana, protěraju ga s vojskom natrag preko Drave; ali do mala sabra Koloman silniju vojsku, nego li u pèrvi kraj, te navali god. 1102. po drugi put u Hèrvatsku. Sluteć pako, da se i Hèrvati spremaju, da ga silnije dočekaju, nego li prije, ponudi jim se Koloman dobrovoljno za kralja; a povèrh toga pripusti jim, da sami sastave uvěte, pod kojimi će mu ustupiti hèrvatski prěstol. Uslěd toga izaberu Hèrvati od svojih 12 plemenah po jednoga župana i odpreme jih u Križevce, gdě je boravio Koloman; te tudě bude utanačen ugovor i Koloman krunjen zatim hèrvatskim kraljem u Biogradu god. 1103., — pošto bi prisegao na očigled biskupah, velikašah i naroda, da će braniti neodvisnost hèrvatske kraljevine i sva njezina prava. — Izza krunisanja imao je Koloman još poněšto posla, dok si je upokorio něke dalmatinske gradove, a poimence Zadar, gdě ga nehtědoše gradjani kraljem priznati; ali do mala bio je obće priznan i ljubljen. Koloman i potomci mu stolovahu u Magjarskoj, poimence u stolnom Biogradu; a Hèrvatskoj biahu sveudilj na čelu b a n i, što kraljevskih, što inih odličnih porodicah.

Koloman umre, a za njim sěde na prěstol trinajestgodišnji mu sin *Stèpan II.;* za njim dodje na prěstol *Bela II. slěpi;* za tim *Gejza II.* Ovu trojicu napominjemo samo mimogred. Sin Gejzin

Stěpan III. imao je mnogo nevolje tèrpiti od tadanjega iztočno-rimskoga cara Manuela, koga je vukla lakoma želja, da osvoji magjarsko kraljestvo. Pod izlikom, da je tobož pravo, da dopadne magjarska kruna Stěpanu, sinu (a ne Stěpanu unuku) kralja Bele, ili Ladislavu, pošalje Manuel Magjarom zapověd, da si jednoga od ove dvojice posade na kraljevski prěstol. Magjari s početka slabo mariše za ovu zapověd; ali do mala, zagroziv jim se ljuto Mamuel, izaberu si i sbilja Ladislava kraljem, město Stěpana III. — Ladislav umre do skora, a Magjari izaberu opet, od straha pred Manuelom, Stěpana sina Bele. Stěpan bojeć se, da mu se neizmakne kakogod prěstol, zamoli Manuela, da mu pošalje něšto vojske i sbilja dodje u Magjarsku s vojskom Aleksij Kontoštefan, vojvoda Manuelov. Nego uslěd toga zaměri se Magjarom Stěpan, sin Bele, te nemalo jednodušno pristane narod uza Stěpana III. pravoga kralja. Zametnuv se na to rat medju ova dva takmaca, uhvati Stěpan III. sina

Digitized by Google

Bele, ali mu s města i prosti, pošto bi mu se zakleo, da neće više proti njem vojevati. Nedav se, uzpèrkos svemu tomu, Manuelu mirovati, udari zatim u Dalmaciju, te posla iz Biograda poklisare k Stěpanu III. tražeć od njega, da ustupi Dalmaciju Beli, sinu protěranoga Stěpana. Nemogav na to pristati Stěpan, zarati se na novo sa Manuelom i tako se je vodio rat medju Manuelom i Stěpanom III., kraljem magjarskim, punih deset godinah, ljuto doduše, ali napokon sretno po Stěpana, pošto mu sveudilj na ruku biahu věrni Hèrvati. — Poslě smèrti Stěpana III. dodje na prěstol i Bela, pod imenom *Bela III.* Za kraljevanja Bele III. umre mu zaštitnik, iztočno-rimski car Manuel, a na to otme Bela dalmatinske gradove, (god. 1180) koji su za ovih ratovah došli što pod iztočno-rimsku (gèrčku), što pod Mlětačku oblast. U ovom ratu odlikovalo se je osobito pleme Frankopanah, kojemu je takodjer za uzdarje pripala županija Modruška.

Mirko, sin Bele III., ratovao je skoro cělo vrěme svoga kraljevanja sa mladjim si bratom Andrijom, koji mu je naumio silom oteti krunu. Sbilja ote Andrija Mirku Hèrvatsku, Dalmaciju i něke susědne zemlje; ali sveudilj još nezadovoljan Andrija, odluči starjemu si bratu oteti isti prěstol. Nu sada iznevěri se Andriji sreća, pošto ga brat Mirko svlada, te mu jedva, na molbu pape Inocenca III. dopusti, da se vrati u Hèrvatsku i Dalmaciju. — Isti papa Inocenc nagovarao je u dva u tri put Andriju, da povede poput drugih europejskih knezovah križarsku vojnu u svetu zemlju; ali Andrija, sabrav vojsku, tobož da udari u svetu zemlju, krene oružje na novo proti bratu Mirku, nu bude ne samo pobědjen od Mirka, nego upravo uhvatjen i u grad Kneginac kod Varaždina zatvoren.

Prije smèrti pusti Mirko brata si Andriju na slobodu; a pošto bi zatim Mirko i sin mu Ladislav bèrzo jedan za drugim pomèrli, dodje na prěstol

Andrija *II.* (1207—1235). Nastupiv kraljestvo, poče se već u něke Andrija spremati na križarsku vojnu, kao što je prije u dva u tri put obećao papi Inocencu III. No prije, nego li bi krenuo u svetu zemlju, neznajuć što ga čeka na toli opasnu putu, proglasi sina Belu naslědnikom si i dade ga kruniti. Hèrvatsku pako i Dalmaciju pověri Pontiju de cruce, glavaru tako zvanih templarah (redovnikah). Andrija udari u svetu zemlju na Zagreb i Splět, gdě mu se ukèrca vojska u brodove. Za godinu danah pako vrati se Andrija kući, neopraviv ništa. Tom

Digitized by Google

prigodom donio je Andrija iz svete zemlje jedno mladenče (t. j. děte jedno od one dětce, što jih je Irud umorio želeć Spasitelja smaknuti, kada se je rodio), što se do danas čuva u pèrvostolnoj cèrkvi u Zagrebu. Za putovanja Andrijina zaleže se buna u Magjarskoj, pače isti sin Bela, nagovoren od velikašah, ustade proti otcu na oružje, te jedva pomiri papa Honorij otca sa sinom. Uslěd ovoga pomirenja postade Bela knezom i vojvodom cěle Slavonije (t. j. slavjanskih zemaljah: Hèrvatske, Slavonije i Dalmacije). Za dvě godine izgubi Bela Slavoniju; a dobi ju mladji brat mu Koloman. — Glasovita sv. Elizabeta, kneginja turinžka, bila je kći kralja Andrije II. — Uzpev se po smèrti otčevoj na přestol god. 1235.

Bela IV. zaměri se odmah s početka, u zao čas po se i cělu kraljevinu, sa domaćimi velikaši. Otca mu naime Andriju běše sletili velikaši, da jim potvèrdi stečene zemlje i kojekakve povlastice, što Andrija i sbilja učini, izdav tako zvanu zlatnu pečatnicu (bulu). Bela, videć, gdě uslěd ove povelje velikaši dan na dan preotimaju mah nad kraljevskom oblasti, poče jim pomalo otimati povlastice.

Upravo u ovo doba stignu od iztoka nemili glasovi, da se primiču divji Tatari ili Mongoli iz Azije, — poput někadanjih Hunah i Obrah. Što će kuda li će sada Bela? Kod kuće u zavadi sa velikaši, a u susědnih zemljah nigdě sigurna prijatelja. Sakupiv dakle bèrže bolje něšto vojske kod kuće, poruči si bratu Kolomanu, vojvodi Slavonije, da mu se žuri u pomoć. Složiv se čete kralja Bele i brata mu Kolomana, izadju u susret Tatarom, kojim biaše glavni vodja silni Batu-kan, prama sěvero-iztoku Magjarske i tudě se utabore u pustari Mohijskoj — uzduž rěke Šajove. Iznenada predje něki ruski běgunac od tatarske strane u magjarski tabor, nòseć kralju Beli tužne glase, da će Tatari još istu noć udariti na njega. Tako se i sbude, ali dočekav jih odvažno Koloman sa svojom junačkom četom, suzbi neprijateljsko nasilje. Na to u zao čas udari kraljeva vojska u veselje i razkošje; te kada se prene iza sna u zoru, vidi, da je obkoljena (nalik na podkovu) od Tatarah. Koloman biaše doduše s někimi prijatelji uza hèrvatske čete sproveo cělu noć pod oružjem i na noguh, te sada zametnuo po drugi put boj; ali bivši sam na smèrt ranjen, nemogaše odoléti sili divjih neprijateljah. U šajovskoj bitki stekoše si slavno ime, junački se boreć, něki hèrvatski velikaši, od kojih spominjemo: De-

Digitized by Google

trika, sina Miholova; Nikolu, župana Dubičkoga; Dioniza Vialka, bana hèrvatskoga; Filu, predstojnika čazmanskoga kaptola; Filipa Bebeka, kneza; Jerneja Kneginečkoga, velikoga župana varaždinskoga.

Bela, sluteć, da će uslěd tatarske navale u veliku nepriliku pasti, biaše odmah s početka odpremio kraljicu Mariju sa sinom si Stěpanom, komu stopram biaše dvě godine, ka knezu Fridriku ratobornomu, u susědnu Austriju. Uslěd nesretne pako šajovske bitke uteče i sam Bela k Fridriku. Ali do mala osvědoči se Bela, da se je naměrio na loša prijatelja; pa zato, smisliv sve misli u jednu, krene preko Magjarske u Hèrvatsku, gdě je někoć kao vojvoda Slavonije sproveo vesele dane svoje mladosti. Prispěv u Hèrvatsku, nastani se Bela u Zagrebu; a odovud razasla na sve susědne kraljeve poklisare, zazivajuć jih u pomoć proti obćemu neprijatelju kèrštjanstva. Tadanji papa Gèrgur IX. razuměv iz pisma, što mu ga donese od kralja Bele vacovski biskup, Stěpan Vanča, kolika pogibelj prěti od Tatarah kèrštjanstvu, razplaka se nad nemilom sudbinom Magjarah, te těšeć otčinski kralja Belu, razpisa na sve biskupe križarsku vojnu proti Tatarom.

Nuder vratimo se sada za koji čas na pustaru Mohijsku, u pohode viteškomu Kolomanu sa hèrvatskom četom. — Dopadnuv ljutih ranah, skrenu Koloman u susědnu šumicu, da odpočine malko od silnoga napora, pošto divji Tatari nemogahu za njim u potěru s konji u šumu. Odovud krene Koloman pravac u Hèrvatsku; te dospěv napole mèrtav u Čazmu, umre, nemogav prebolěti ljutih ranah i bude sahranjen u tamošnjoj cèrkvi sv. Dominika. Věrni pratioci podignu pokojnomu Kolomanu krasan spomenik. Udova Kolomanova stupi poslě njegove smèrti u red koludricah sv. Klare.

Medjutim se je Bela dogovarao sa hèrvatskimi velikaši u Zagrebu: kako bi mogao sabrati što silniju vojsku proti nemilom dušmanu. Licem na božić predju Tatari preko Dunava, te harajuć i plěneć na sve strane, prodru što iz Ugarske pod Batukanom, što iz doljne Slavonije pod Kajdanom u Hèrvatsku. Bela, znajuć, da bi mu uzalud bilo opirati se tatarskomu nasilju, odpremi s města kraljicu Mariju sa dětcom si, a malo zatim krene i sam s vojskom, pratjen od mnogih velikašah u Primorje. Kraljica se s početka směsti u grad Kliš; no kašnje pošto bi i kralj stigao, skloni se cěla kraljevska porodica u

Digitized by Google

grad Trogir. Prodèrv u Hèrvatsku, naměre se Tatari na Čazmu, gdě su sahranjene bile kosti pokojnoga Kolomana. Razoriv Kolomanov spomenik i raznesav mu kosti na sablje, udare Tatari u Zagreb. U Zagrebu razore stolnu cèrkvu i poubijaju grozovito silne gradjane; a zatim nastave svoje kèrvoločno putovanje, iduć za kraljem u potěru. Sluteć Bela svoju pogibelj na kopnu, preseli se s porodicom na susědni otok Buju. Stigav Kajdan na medju Dalmacije, dade ubijati roblje, što ga je zarobio putujuć; a zatim udari na Splět. Splětjani sgèrnu od straha u cèrkve, te plačuć i jadikujuć, pričeštjivahu se na smèrt. Zatim udari Kajdan na tvèrdjavu Kliš, misleć, da je kralj unutra. Klišani medjutim braniše se tako junački i složno, da je Kajdan uzalud pogubio silnu vojsku. Odovud krene Kajdan proti gradu Trogiru, začuv valjda, da je u gradu kralj. Bela se biaše medjutim s porodicom otisnuo dalje u more, odlučiv, ako bi mu još veća pogibelj zaprětila, sasvim na sinje more poběći. Dotěrav medjutim Kajdan do Trogira, osvědoči se do mala, da će na konjih slabo što opraviti, pa zato pozove gradjane, tobož od milosti, da mu se dragovoljno predadu. Odaslav glasonošu, poruči gradjanom hèrvatski: „Govori vam Kajdan, vojvoda nepobědjene vojske, da nebranite ljudih ni kralja tudje kèrvi, nego predajte neprijatelje nam u šake, pa ćete izběći osveti, niti nećete badava poginuti.“ Nedobiv nikakva odgovora na ove rěči, a videć, da nemože grada osvojiti, krene Kajdan natrag. Ovdě je vrědno spomenuti, da je u Trogiru zapovědao u ovo doba župan Stěpko Šubić, praděd junaka Nikole, o kom ćemo kašnje pripovědati. — Što li je tako iznenada sklonulo Kajdana na povratak? Pověstničari slute, da je Kajdanu došlo u glavu, da je kralj Bela morao na ladjah prevesti se na sěverne otoke, te usléd toga, da je Kajdan, stigav mu oštra zapověd od vèrhovnoga zapovědnika Batu-kana: da uhvati kralja živa ili mèrtva, udario za kraljem u potěru sa dva kraja, — morem i kopnom — medju Ninom, Senjom i Rèkom.

I doista odasla Kajdan jedan dio vojske za kraljem u potěru na more. Kralj Bela oplakujuć svoju nevolju u toli opasnoj nepriliki, pisao je kašnje, da je poput Rakele, matere Benjaminove, oplakivao si mile i drage. Tatari dotěraju već blizu otoka, na kom je cvilio nesretni kralj sa svojom porodicom; — kad al eto u dobri čas donese mu Bog u pomoć Hèrvate sa susědnih otokah, na čelu jim junački žitelji otoka i grada Paga. Tudě

Digitized by Google

se zametne na očigled kralja kèrvavi boj. Naši Primorci, věšti brodarstvu, k otomu oduševljeni za svoga kralja, natěraju divje čopore u běg; a zatim, otisnuv se za njimi u potěru, podaviše jih nemalo do jednoga u moru. Na to preseli se kralj Bela na otok Pag, gdě ga malo i veliko radostno dočeka; a malo zatim ponude mu uza Pažane i mnogi susědni velikaši novacah, čim bi mogao platjati vojnike. Bèrže bolje sabra Bela raztèrkane kojekuda po Primorju čete, a zatim zametnu se na kopnu kèrvavi doduše, ali odlučni boj. Uslěd ovoga boja budu Tatari hametom potučeni, te udare u běg preko vode Kèrke i Brešca u Bosnu. Mukom mimoišav ostale hèrvatske junake, koje smo većinom napomenuli pripovědajuć o boju na Šajovi, spominjemo ovdě samo kneza Aleksandra od plemena Abe; zatim Kresa, Kupišu i Raka, koji su, došav iz ravnoga Srěma u pomoć kralju, spasili mu život i zastavu.

Uslěd ove bitke oslobodi se kralj Bela, a s njim cěla naša domovina i Magjarska straha od Tatarah. Bela vrati se god. 1242. na Zagreb u Magjarsku; pošto bi što na polazku iz Dalmacije, što pako putem, odlikovao i kraljevski nadario věrne si gradove i pojedine junake.

Akoprem se neda sigurno opreděliti město, gdě su odlučno svladani Tatari, to se ipak, uslěd narodnih pričah, uzima jelensko polje, koje se odtud prozvalo grobničko polje.

God. 1246. dade si kralj Bela IV. kruniti sina Stěpana i proglasi ga vojvodom cěle Slavonije; a sebi prisvoji još naslov: kralja slavonskoga. Kašnje vodio je Bela rat s Otokarom českim, koji je od zapada (god. 1248.) nasèrtao u Hèrvatsku; a zatim u dva u tri puta rat s Mlětčani radi Zadra. Rat s Otokarom nastavi sin Bele IV.

Stěpan IV. (1270—1272), o kom radi kratkoga kraljevanja, neznade pověstnica ništa kazati, što bi bilo vrědno spomenuti. Stěpan, pomiriv se s Otokarom, umre; a za njim dodje na kraljevski prěstol sin mu: *Ladislav III.* (1272—1290), koji je mirno kraljevao, izuzam něke razměrice u Dalmaciji i něku opetovanu navalu Otokara u Hèrvatsku, koju su i sada Hèrvati složno suzbili. Ladislav pogine, ubijen u svom šatoru, a za njim predje kraljevska kruna na Andriju III. unuka Andrije II., koga si je Ladislav, neimajuć mužkoga potomka, još za života odabrao naslědnikom.

Digitized by Google

Andrija III. (1290—1301). — Stupiv Andrija na prěstol magjarski, zaleže se nemila buna u Magjarskoj i Hèrvatskoj. Něki velikaši raztrubiše u svět: da Andrija nije pravi potomak Arpadova koléna, pa zato izabraše drugoga protukralja, tvèrdeć: da je brat kralja Ladislava. Andrija svlada někako sretno ovoga protivnika; ali do mala stiže glas Andriji III., da je sestra pokojnoga kralja Ladislava u Siciliji uz privoljenje pape Nikole IV. imenovala sina si *Karla Martela* magjarskim kraljem. — Karlo Martel prispě i sbilja u Dalmaciju, tražeć, da ga i Hèrvati priznadu kraljem; ali zavěriv se prije Andriji III. nehtědoše Hèrvati poštenja gaziti, uslěd česa vrate se poklisari Karla Martela kući, neopraviv ništa. — Na to zametne se nesloga medju hèrvatskimi velikaši, pošto jedni pristanu uz Andriju, a drugi uz Karla Martela. Andrija dodje (god. 1291.) glavom u Zagreb, ali mu ipak nepodje za rukom odvratiti narodne velikaše, koji su pristali uz Karla Martela; pače i po smèrti Karla Martela nedopade hèrvatska kruna Andriji III., nego dopade po želji papinoj *Karlu Robertu*, potomku Karla Martela (1300). Za ovih borbah spominju se izmedju hèrvatskih velikašah često zagrebački biskupi, zatim bani Güssingovci i Gardun gospodar grada Medvedgrada. — Andrija III. umre god. 1301. otrovan; a s njim izumre takodjer cělo pleme Arpadovacah.

Rudolf Habsburžki.

Za toga se dakako i drugdě po světu mnogo koješta sbilo. Nego po nas je dvostruko važno upoznati se s onim plemenom, koje se ovo doba razvilo bujno u Němačkoj: pèrvo, jerbo je to pleme slědećih stolětjah dotěralo i sbilja do silne moći; a drugo, jerbo ćemo do mala pripovědati, da je i naš narod stupio dragovoljno pod okrilje ovoga plemena, te pod njim i dan danas razvija svoju svestranu snagu.

Iza Konradinove nemile smèrti nastade po Němačku kukavna doba, pošto ostade carstvo bez glave, te je pravda i pravica spala na to: da je „kvačio, tko je jači bio;“ kao što veli naš narod. Jedva u něke sakupe se němački vladari u Frankfurtu, da si izaberu kralja. Sakupiv se oči na oči, slože se u tom: da jim treba izabrati jaka, mudra; ali ne opet oběstna kralja. Tako po božjoj volji izpade izbor sretno po Němačku.

Digitized by Google

Uz Aarau, u Švajcarskoj, vide se na jednom brěžuljku ostanci grada Habsburga, na daleko i široko. Odovud vuku lozu habsburžki grofovi, koji su povèrh toga imali dobarah u Elsasu i Švabskoj. Najglasovitiji ipak medju habsburžkimi grofovi, biaše druge polovice 13. věka, Rudolf. Pa upravo njega izaberu si němački knezovi kraljem (1272); buduć, kao što o njem reče nadbiskup kolinski, biaše Rudolf „štovatelj cèrkve, prijatelj pravde, muž pun razboritosti i pobožnosti, ljubljen od Boga i ljudih.“

Koli pobožne ćudi biaše grof Rudolf, svědoči nam slědeći dogadjaj iz njegova života. Iduć jednom u lov, otisnu se Rudolf na konju u potěru za divjom kozom, koja mu se nikako nedade ustrěljiti. Iznenada dodje Rudolfu do ušijuh zveka zvončića sa strane; te pogledav, smotri svetjenika sa presvetim otajstvom, gdě se odvažno žuri k bolestniku. Grof Rudolf ustavi s města konja, te odkriv i prignuv glavu, pokloni se sa svojom družbom svetotajstvu. Sred pustoga polja pako tekao je potočić, koji je upravo u ovaj par izza kiše nabreknuo i bèrv odnio, koja je vodila preko njega. Svetjenik, videć, da mu nije dangubiti, stade se bèrže bolje izuvati, odlučiv bosonog potočić pregaziti. Smotriv pako Rudolf, gdě se svetjenik izuva, sjaši — ni pet ni šest — s konja, te privedši ga k svetjeniku, predade mu u' ruke sjajne uzde, da na konju prevali potočić i nedangubi sa svetom poputbinom. Na to uzjašiv Rudolf konja svoga momka, nastavi lov. Sutradan dovede svetjenik na uzdi Rudolfu natrag konja, hvaleć mu na toli plemenitoj uslugi. Ali našav se Rudolf u čudu, što mu svetjenik vratja konja, odgovori mu vitežki: „Bože sačuvaj, da ja ikada više uzjašim konja, iduć po lovu i vojski, na kojem je jašio moj stvoritelj! Zato, ako upravo tebi netreba toga konja; a ono neka bude odsele gdě mu drago na službu Bogu. Ja sam bo ga onomu darovao, koji je meni darovao život, čast i sve zemaljsko blago.“ Na to uze svetjenik blagoslivljati Rudolfa, govoreć: „Bog vas višnji proslavio, vitežki grofe, kao što ste vi njega danas proslavili! Bože daj, donělo vam vaših šest kćerih, šest kraljevskih krunah u kuću, a pleme vam se slavilo do věka!“ — Kada su se kašnje dogovorili němački velikaši, da si izaberu kralja, uputi se i ovaj svetjenik u Frankfurt, gdě se je sabralo izborno věće, te pripovědajuć ovaj dogadjaj, svi ga vitezovi slušahu tronutim sèrdcem i valjda je upravo ovaj dogadjaj mnogo pripomogao, što je Rudolf izabran kraljem.

Digitized by Google

Rudolf Habsburški.

Digitized by Google

Rudolfu stigne glas, da je izabran kraljem, upravo kada je obsèo bio grad Basel. Čudom se začudiv Rudolf, pomiri se s města s gradjani, te pohiti u Cahov, da bude krunjen. Dajuć knezovom imanja u leno, nedoteče mu jedno žezlo; a on, — ni pet ni šest — nego pograbiv propelo sa žèrtvenika, pruži ga knezu i reče: „Ovo propelo, koje je svět odkupilo, moći će valjda služiti město žezla.“ Svim udari u oči, što se je Rudolf u ovoj nepriliki tako iznenada i pametno dosětio.

Pèrva briga biaše Rudolfu umiriti uzrujani narod u pokrajinah němačkoga kraljestva. Zatim ustade na oružje proti oběstnomu Otokaru, českomu kralju, koji mu je pèrkosio, gděgod je mogao. Otokar se utabori s lěve strane Dunava, misleć, da mu se ovdě netreba nikoga bojati. Ali iznenada sagradi Rudolf most preko Dunava i prevali Dunav s vojskom. Na to, došav Otokar u golemu nepriliku s vojskom, stade moliti Rudolfa za oproštenje, te ne samo da morade po tadanjem običaju klečati pred kraljem, nego mu takodjer odpustiti osvojenu Austriju. Ali do mala nagovori ohola mu gospoja Otokara, pošto bi se kraljevski knezovi kući vratili, da skoči na novo na oružje proti Rudolfu. Na Marhovskom polju, několiko miljah daleko od Beča, dodje do kèrvave bitke, u kojoj odèrža Rudolf mejdan, akoprem u malo nije sam glave izgubio. Otokar naime biaše podmitio několga gorostasnoga Poljaka, da gleda po što po to kralja života mentovati. Poljak i sbilja dohvati se někako kriomice Rudolfa, udari kao pomaman na njega i ubi pod njim konja. Rudolf bio bi u istinu izgubio glavu, da se nije sačuvao štitom, da ga konj nesgazi. Napokon otev se někako Rudolf izpod konja, borio se je sam s Poljaci, dok mu nestiže pomoć. Tako oslobodi Bog čestitoga cara Rudolfa od neprijateljskoga nasilja. Medjutim prodje Otokar naopako u ovoj bitki. Boreć se poput běsna lava, dopade napokon ljutih ranah, konj ga sbaci, te usléd toga ostade mèrtav. Smiriv se borba, naměri se Rudolfova momčad na onoga Poljaka (koji htěde Rudolfa smaknuti), živa doduše, ali nemilo izranjena i nagèrdjena. Upitav, nebi li kukavicu do smèrti ubili, odgovori jim Rudolf: „Bože sačuvaj, kvar bi bio, da pogine toli odvažan vitez.“ Na to dade ga Rudolf brižljivo lěčiti, te pošto bi ozdravio, odpremi ga u njegov zavičaj. Sinovom Otokarovim dade Rudolf u leno njihovo otčinsko kraljestvo, Austriju pako dade u leno svojim rodjenim sinovom;

Digitized by Google

a tim je utemeljio moć Habsburžke porodice, koje potomci sve do danas sěde na prěstolju austrijanskoga carstva.

Sada podje brižljivi car Rudolf u potěru za silnimi razbojnici, koji su koje gdě po Němačkoj harali susědne krajeve. Glavom je svagdě dělio pravdu, a zato su ga prozvali: živim zakonom. Svakomu, bio koga mu drago roda, biaše slobodno potužiti se u oči caru. Jednoć nedade straža někomu prostomu seljaku pred cara; ali ju Rudolf ljuto ukori, rekav: „Pustite ga preda me! Zar sam za to odabran carem, da me krijete?“ Akoprem je Rudolf sědio na najvišjem prěstolu u Europi, ipak nebiaše na njem ni traga kakovoj oholosti ili oběsti, — on biaše posve uljudan i krotak kao i prije. Kada bi mu tkogod rekao, da je preveć dobar, odgovorio bi Rudolf: „Kajao sam se već više putah, što sam preveć strog bio; ali nikada se neću kajati, što sam koga pomilovao.“

Osědiv Rudolf, te poćutiv, da će ga na skoro smèrt stignuti, krenu na put u Špajer, gdě su sahranjivani pèrvašnji carevi, te šaleć se reče: da ide u pohode svojim predšastnikom. Doputovav do Gemersheima, umre 15. sèrpnja (god. 1291) 74. godine života. Sahranjen je u Špajeru. Za života bio je Rudolf uvěk sretan; a sreću stekao si je od Boga dětinjim pouzdanjem i krěpostnim životom. Njegovo poštenje biaše dugo vremena kašnje poslovicom u narodu.

Hèrvati za vrěme kraljevah iz Anžouvske i drugih kućah.

Karlo Robert Anžou (1301—1342). Postav Karlo Robert hèrvatskim kraljem, slutio je, da će ga po smèrti Andrije III. izabrati i Magjari kraljem. Ali tomu nebude tako, nego veći dio magjarskih velikašah ponudi krunu českomu kralju Većeslavu, te kada bi ju Većeslav (otac) odbio, ponude ju njegovu sinu Većeslavu III. — Uslěd toga zametnu se ljuta borba medju ovima dvima protivnicima i njihovimi slědbenici. Karlo Rob. tražio je, da njega priznadu Magjari kraljem; a Većeslav da njega priznadu Hèrvati. S Robertove strane stajao je papa, němački car Albrecht, red cèrkovnjakah i několiko još odličnih

Digitized by Google

hèrvatskih porodicah; s Većeslavove pako biskup zagrebački Mihalj i nèkoliko plemićah. Odtud se izleže u Hèrvatskoj gradjanski rat medju privèrženici Karla Roberta i Većeslava III. Sred Zagreba, na potoku Medvešćaku, preko kojega je vodio dèrveni mostić, dodje do kèrvave borbe medju ovima dvima strankama, u kojoj izginu silno ljudstvo, tako, da je odtud ovaj dèrveni most prozvan k è r v a v i m m o s t o m, koje mu je ime do danas ostalo. Privèrženici Većeslava III. odvrate se malo po malo sasvim od njega, te on morade natrag u Česku k otcu, ali uzput ponese i magjarsku krunu sobom. Sada bi mislio, da će ipak priznati Magjari našega Karla Roberta svojim kraljem; ali ni tomu nebi tako, nego Većeslav preda krunu *Otonu*, vojvodi bavarskomu, te jedva u nèke po smèrti Otonovoj (god. 1309.) pristade Magjarska uza Karla Roberta i okruni ga u stolnom Biogradu krunom sv. Stěpana. — Robert umre (god. 1342.), ostaviv po smèrti ugodnu uspomenu. Za njim dodje na prěstol sin mu

Ljudevit I. (1342—1382), koji zametnu boj sa nèkimi hèrvatskimi plemići, što nehtědoše uz njega pristati. Zatim je vojevao Ljudevit u dva put proti Mlětčanom, hoteć jim oteti Zadar. I sbilja u pèrvi kraj ne samo da jim ote Ljudevit Zadar, nego osvoji cělu Dalmaciju, pače zabrani Mlètčanom nositi naslov: vojvode dalmatinskoga. Ali u drugi kraj, pošto bi Ljudevit Genovezom u pomoć pritekao proti Mlětčanom, oteše mu se nanovo Mlětčani.

Poslě smèrti Ljudevita I. (1382) primi za nèko vrěme, pod palatinom Nikolom Gara, vladu udova mu Elizabeta i kći Marija, pošto neimade Ljudevit mužkoga potomka. Nego Hèrvati, odlučiv novoga si kralja izabrati, odpreme poklisare u Napulj, na čelu jim Pavao Horvat, biskup zagrebački i brat mu ban Ivaniša, da ponude krunu rodjaku pokojnoga kralja Ljudevita, — *Karlu Dračkomu.*

Karlo Drački (1385—1386) stignuv u Zagreb stade mirno kraljevati nad hèrvatskim narodom. Ali eto mu dan na dan magjarskih susědah u pohode, nudeć mu i magjarsku vladu, koja je medjutim došla u ruke Elizabeti, — udovi pokojnoga kralja Ljudevita. Napokon skloni se i sbilja Karlo Drački, te krenuv s vojskom u Magjarsku, bude okrunjen magjarskim kraljem; ali zlo i naopako po se i po Hèrvatsku, pošto plati životom magjarsku krunu — ubijen nemilom rukom Blaža For-

Digitized by Google

gača, privèrženika kraljice Elizabete. — Uslěd ovoga nevěrstva navěste hèrvatski velikaši Magjarom rat. Nikola Gara (Gorjan), savětnik Elizabetin, nagovori kraljice, da se upute u Hèrvatsku, nebi li jim kakogod za rukom pošlo umiriti razjareni narod. Ali udariv medjutim gore pomenuti velikaši s vojskom u Magjarsku, naměre se u Gorjanih (u Slavoniji blizu Djakova) na palatina, obadvě kraljice i pratnju jim. Ovdě, zarobiv sve do jednoga, bude palatinu Nikoli Gorjanu i ubojici Forgaču na očigled kraljice Elizabete i Marije odsěčena glava; a zatim njih obadvě silom odvedene u roblje, te ponajprije u gradu Ivaniću zatvorene, odtud pako preseljene u Kalnik i konačno u Novigrad u Dalmaciju, gdě je pol godine kašnje Elizabeta zadavljena.

Čuvši **Sigmund,** sin cara Karla IV., zaručnik Elizabetine kćeri Marije, kralj magjarski, da su mu punica i zaručnica tolike nevolje dopale, udari jim s vojskom iz Magjarske u pomoć; ali došav do Koprivnice, sluteć opasnost, vrati se natrag neopraviv ništa. Do mala ponudi se Sigmund hèrvatskim velikašem, da ga izaberu kraljem i sbilja něki pristadoše uza njega, nadajuć se kakovu odlikovanju ili nagradi. Osloniv se na svoje privèrženike, krene Sigmund s vojskom iz Banata u Hèrvatsku, ali u bèrzo smisliv se, vrati se opet natrag. Medjutim pako udari Ivan Frankopan, privèrženik Sigmundov, na Novigrad, gdě je bila zarobljena Marija, te oslobodiv ju, odpremi ju pratnjom u Zagreb i izruči Sigmundu. Sada su se stali nemilo tèrgati medjusobno domaći velikaši, kako su već dèržali Sigmundovu stranu ili su mu se protivili. Za ovih domaćih borbah zarobi Stěpan Kanižki, privèrženik Sigmundov, hèrvatskoga plemića Ivana Korpada i preda ga u šake Sigmundu. Na što dade Sigmund toli pomenutoga Korpada, koli druge još hèrvatske plemiće raztèrgati na konjskih repovih. — Uslěd ovih okrutnih činah nepopusti ipak sila hèrvatskih plemićah, nego uzavrije još više. Ban *Ivaniša,* vodeć uza se sve po izbor junake, uteče u Dalmaciju i tudě stade se dogovarati sa bosanskim kraljem Tvèrdkom I., kako da se što ljutje osveti Sigmundu. Tvèrdko udariv s vojskom iz Bosne na Dalmaciju, osvoji (g. 1388.) dalmatinske gradove sve do jednoga. Po smèrti Tvèrdka I. otimahu se za otčinski prěstol sinovi mu Dabiša i Tvèrdkošur. Dabiša utekne se Sigmundu pod okrilje; a Hèrvati podupirahu Tvèrdkošura proti starijemu bratu i Sigmundu. God. 1389. pade sèrb-

Digitized by Google

sko carstvo uslěd nesretnoga boja na Kosovu polju pod turski jaram; a Turci pod sultanom *Bajazetom* provale u Bosnu i susědne pokrajine, doklam se nenaměre na hèrvatsku vojsku, od koje budu pod zapovědnikom Gojkom Mèrnjavićem ljuto suzbijeni. — Za toga rata odpremi Sigmund Nikolu Gorjana (sina palatinova) s vojskom u Hèrvatsku, misleć, da mu je upravo sada došla sgoda, skučiti Hèrvatsku pod Magjarsku. Ali i sada iznevěri ga sreća, pošto ga Hèrvati junački dočekaju, te akoprem bi Nikola, zarobiv hrabroga viteza bana Ivanišu, dao ga nemilo pogubiti poput pèrvašnjih hèrvatskih junakah, ipak prodje ovaj rat bez ikakova daljega uspěha. Kašnje povede još jednoć Nikola Gorjan vojsku u Dalmaciju, a za njim udari Sigmund glavom u Hèrvatsku i Slavoniju; ali i sada biaše Sigmundu uzalud trud.

Da se jednoć dokine ova kukavna doba, slože se već u něke hèrvatski velikaši i ponude krunu *Ladislavu Napuljskomu*, sinu pokojnoga kralja Karla Dračkoga (god. 1494.), na što i papa Bonifac II. dragovoljno pristane. Ali Ladislav zazirao se je hèrvatskoga prěstola, sětjajuć se grozne smèrti svoga otca. Da je Ladislav bio Sigmundu tèrn u oku, netreba nam niti napominjati. S toga je gledao Sigmund po što po to, da mu otme krunu. Hoteć kakogod papu na svoju stranu dobiti, povede Sigmund križarsku vojnu proti Turkom; ali jedva iznese živu glavu, pošto bude (1396) kod Nikopolja u Vlaškoj tako nemilo potučen, da je morao poběći na Dunav na ladju, te bludeć po cèrnom, srědozemnom i jadranskom moru, jedva u něke izkèrcao se u Dubrovniku.

Ladislav Napuljski (1403—1409), akoprem izabran kraljem hèrvatskim, usudi se samo na několiko měsecih doći u Hèrvatsku. Hèrvati ga veselo dočekaju u Zadru. Vrativ se zatim Ladislav u Napulj, udari Hèrvoja, vojvoda splětski i ban hèrvatski, na bosanskoga kralja Ostoića, te svladav ga, pridruži Bosnu Hèrvatskoj. Ostoić, lišen prěstola, uteče k Sigmundu, koji ga težko dočeka. Na to naumi Sigmund prijateljski dogovarati se sa Hèrvati; s toga sazvav sabor u Budimu, pozove i Hèrvate. Sbilja steče Sigmund uslěd toga više privèrženikah u Hèrvatskoj, nego li je ikada prije imao. Odtud pako zaleže se rat u Hèrvatskoj medju privèrženici Ladislava i Sigmunda. — U zao čas po se prodade Ladislav Mlětačkoj Zadar i něke dalmatinske otoke bez ičijega privoljenja, jer se tim zaměri i onomu

Digitized by Google

plemstvu hèrvatskomu, kojega je sveudilj věrno branilo proti neprijateljskim navalam. — Stopram sada dodje red na *Sigmunda*, da bude izabran hèrvatskim kraljem (1409—1437). Mlětčani htědoše sklonuti novoga kralja, da potvèrdi prodaju Dalmacije; ali Sigmund, obećav Hèrvatom, da neće dirati u njihovu svojinu, nehtěde privoljiti na mlětačke ponude. Po Sigmundovoj smèrti izaberu uz Magjare i Hèrvati (1437) *Albrechta* vojvodu austrijanskoga, zeta Sigmundova, kraljem. U to doba udare Turci na Magjarsku; Albrecht pako, pošav jim u susret, umre od pošasti; a žena mu Elizabeta, ostade trudna iza njega. — Po smèrti Albrechtovoj ponude hèrvatski velikaši krunu **Vladislavu** (1440—1444.) poljskomu kralju. Do mala pako zaleže se nesloga u Hèrvatskoj, pošto pokuša Albrechtova udova uz pripomoć Fridrika IV. cara němačkoga, někih hèrvatskih velikašah i bratje si Fridrika i Ulrika, celjskih grofovah, sinu si Ladislavu steći krunu magjarsku i hèrvatsku. No papa izravna ovu neslogu, odlučiv, da ostane Vladislav i nadalje kraljem.

God. 1442. udare Turci nemilo u Sedmogradsku (Erdelj), ali tudě, naměriv se srećom na vitežkoga junaka — Sibinjanina Janka (Janka Hunjada), budu potučeni. Do mala pako navale Turci i na Hèrvatsku, nego i ovdě dočeka jih kod Biograda vitez Ivan Talovac i potuče tako ljuto, da je 17.000 Turakah mèrtvih palo. — Uzpèrkos svemu tomu nedade se Turkom mirovati, nego navaljivahu sveudilj, žedni kèrštjanske kèrvi, na Magjarsku i Hèrvatsku. S toga razpiše papa Eugen IV. križarsku vojnu proti Turkom; a zatim, na čelu križarske vojne, u kojoj biaše takodjer Francuzah i Němacah, udari Vladislav za turskom vojskom u potěru. Nego dotěrav Vladislav s vojskom blizu cèrnoga mora, izadje mu u susret turski car Amurat i potuče tako nemilo križarsku vojnu, da je uza nebrojene vojnike i sam Vladislav mèrtav pao. — Složno izaberu si na to Hèrvati i Magjari kraljem sina Albrechtova Ladislava. Nemogav se pako pogoditi sa skèrbnikom Ladislavovim Fridrikom, pověre Magjari kraljevsku vlast Sibinjaninu Janku; a Hèrvatskom upravljahu bani. Pohtěv mu se medjutim i nad Hèrvatskom gospodovati, udari Janko (god. 1446) s vojskom u Hèrvatsku, ali neopravi skoro ništa. Kada bi zatim opet udarili Turci, pošalju Hèrvati Magjarom dragovoljno vojsku u pomoć. Na Kosovu polju pobije se naša i magjarska vojska s Turci, u

Digitized by Google

kojoj uza ostale junake poginu naš ban Sekula (netjak Sibinjanina Janka); a Sibinjanin Janko, ljuto ranjen, jedva živ ostade.

Tada već u něke dodje na prěstol *Ladislav IV.* (1453 do 1457.) — Upravo ove godine (1453) pao je Carigrad (stolica iztočno-rimskih carevah počam od Konštantina Velikoga) u turske ruke. Strah i trepet obuze na to cělo kèrštjanstvo u Europi. Srećom ustade vitežki franjevac Ivan Kapistran, te poče poput někadanjega Petra Amiensa na sve krajeve buditi kèrštjanske vitezove, da sklope križarsku vojnu. Medjutim osvojiv Sèrbiju, dotěra turski car Muhamed II. (god. 1456) do Biograda. Ovdě ga dočekaju, na čelu križarske vojne Sibinjanin Janko i Ivan Kapistran. Izza žestoke borbe padnu 24 tisuće mèrtvih Turakah. Muhamed II. krene natrag; ali neprodje dugo, umori kuga Sibinjanina Janka i Ivana Kapistrana. — Janko ostavi dva nejaka sina, Ladislava i Matiju.

Umèrv kralj Ladislav bez dětce, zaleže se opet nesloga medju Hèrvati i Magjari radi prěstola. Magjari izaberu si kraljem Matiju, sina Sibinjanina Janka, Hèrvati pako *Fridrika I V.* (1459—1465.) němačkoga cara. Davši se Matiji na žao, što ga neizabraše Hèrvati kraljem; udari s vojskom na Fridrika, ali badava. Zaklev se pako Muhamed turski car, da će — ostao propao — provaliti u Dalmaciju, a odtud u Němačku, udari na hèrvatski grad Jajce. Hèrvati pozovu Matiju u pomoć, ali se ljuto prevare, pošto Matija, město na Turke, udari na Hèrvate. Videć Hèrvati, da nije druga, krenu oružje proti Matiji; uslěd česa pade grad Jajce u turske šake, ali i Matija uzmače natrag u Magjarsku.

Na to poče **Matija**, prozvan **Korvin** (1465—1490) prijateljski ugovarati sa Hèrvati i bude izabran našim kraljem. God. 1471. udare Turci na Hèrvatsku plěneć na sve strane, te prodru tja do Zagreba, a za toga se je Matija otimao za česku krunu, poslě smèrti češkoga kralja Poděbrada, svoga rodjaka. Slědeće godine dotěraju Turci do Kranjske. Sklopiv primirje krene Matija proti Turkom i osvoji turski grad Šabac (1475). — Matija umre god. 1490. pošto je cělo vrěme svoga kraljevanja vodio rat što s Turci, što sa susědnimi pokrajinami. Poslě njegove smèrti zametnu se nesloga radi prěstola, jer něki htědoše uzvisiti na prěstol Vladislava, sina poljskoga kralja Kažimira, drugi Maksimilijana, nadvojvodu austrijanskoga, tretji napokon Ivana Korvina, sina Matijina. Hèrvati pristanu uz sina

Digitized by Google

Matijina Ivana Korvina, Magjari uz Vladislava. Sumnjajuć o vĕrnosti Hèrvatah, pokloni se Ivan Korvin dragovoljno magjarskomu kralju Vladislavu i priznade ga hèrvatskim kraljem; nego uslĕd toga zaměri se takodjer hèrvatskom narodu. — Kašnje izaberu si Hèrvati kraljem *Maksimilijana*, nadvojvodu austrijanskoga. Ali ni Maksimilijan nije mnogo više mario za hèrvatski narod od Ivana Korvina; uslĕd toga, smisliv se Hèrvati konačno, izaberu si kraljem magjarskoga kralja

Vladislava II. (1492—1516). Za kraljevanja Vladislava II. zavade se domaći velikaši medjusobno, budući da něki htědoše, da i nadalje ostane Maksimilijan kraljem; a drugi težko dočekaše, da ga se rĕše. Uslĕd mèržnje na Vladislava iznevěriše se někoji velikaši istoj domovini, te pustiše Turke u Hèrvatsku. Vladislava II. nagovore zatim papa i Mlĕtčani, da udari na Turke s vojskom, obećav mu novčanu pripomoć, te god. 1504. udari ban Ivan Korvin proti Turkom, koji su upravo osvojili grad Jajce. Korvinova vojska potuče nemilo Turke kod Jajca; a pošto bi zatim krenuli Turci u Slavoniju, dočeka jih i ovdě hèrvatska vojska i svlada po drugi put. Još nam je napomenuti junačku borbu s Turci za kralja Vladislava II. pod banom Petrom Berislavićem, vesprimskim biskupom, na dubičkom polju (god. 1513), gdě je nemalo cěla turska vojska izginula. Vladislav umre god. 1516.; a za njim zasĕde na prěstol desetgodišnji mu sin

Ljudevit II. (1516—1526). Ljudevit se odmah s početka ljuto zaměri našemu narodu, pošto (god. 1519.) sklopi primirje s Turci, uslĕd kojega nesmědoše Turci doduše u Magjarsku navaljivati; ali jim biaše prosto udarati u Hèrvatsku. Klonuv duhom od straha pred Turčinom, odluče Hèrvati predati se; ali jih do skora ohrabri slavni ban Petar Berislavić, utekav se pod okrilje tadanjega pape Lava X. — Nepočasiv ni časa, navale Turci na Dalmaciju (god. 1520.) i obsědnu Kliš, nego svladani uzmakoše; zatim udare na Knin, osvoje ga i prodru na drežničko polje. Ban Berislavić, akoprem bolestan i iznemogao, podje iz Otočca u susret turskoj vojski. Kod Korenice zametnu se ljuta borba; — sam viteški ban sruši se s konja, a na to, sletiv se kèrvoločna Turad, ubije ga do smèrti — 20. svibnja. U dobri čas priteku Bihačani u pomoć našoj vojski i tako suzbi vojska složno Turke, akoprem je i naših junakah mnogo mèrtvih palo. Bana Berislavića sahrani vojska u Bihaču; a slavno

Digitized by Google

mu se ime spominje i dan danas u narodnih pěsmah. Isto doba udarila je turska vojska pod carem Sulejmanom Velikim na savski Biograd, te osvojiv po izdajstvu Sèrbaljah ovaj grad, plěnila je nemilo tamošnje preděle oko Zemuna, Mitrovice i Šabca; a zatim je prodèrla u Hèrvatsku do Kupe. — God. 1522. dokonča se trogodišnje primirje, sklopljeno medju Ljudevitom i Turci. S městа ustanu sada Turci na oružje proti Magjarom, Ljudevit sazove sabor; ali Hèrvati biahu se za toga već sprijateljili s austrijanskim nadvojvodom Ferdinandom i od njega pomoć dobili proti Turčinu, koju su jim uzkratili Magjari. Hèrvati uz pripomoć Ferdinanda protěraju někako Turke iz Dalmacije; a pošto bi zatim Turci provalili u Hèrvatsku, te stali harati preděle oko Ozlja i Jastrebarske, budu i odovud suzbijeni. God. 1525. udare Turci nonovo na grad Jajce i ovdě jih hametom potuče, boreć se zasebice tri dana i tri noći, vitez Kèrsto Frankopan.

Slušajmo, kako je nemilo platila Magjarska svoju nevěrnost. — God. 1526. krene Sulejman sa 200 tisućah turske vojske u Magjarsku. U tolikoj nevolji pozove Ljudevit magjarsko plemstvo, da priskoči u pomoć domovini; ali malo mu se tko odazva. Sabrav 25 tisućah, morade napokon Ljudevit, kada nebiaše druga, čekati četiri put jačju tursku vojsku. Kod Muhača, na ravnici uzduž Dunava, dodje 25. kolovoza do nemile borbe. Silni kèrštjanski junaci padoše mèrtvi; pače i sam kralj Ljudevit, otisnuv se u běg, ugreznu u někakvu jarugu s konjem i pogeinu nemilo. — Uslěd ove pobědе otvori se Sulejmanu širom put u Magjarsku.

Najvažniji izumi srednjega věka.

Srednjega je věka koješta izumljeno, što znamenito zaseča toli u družtveno odnošenje čověčanstva, koli u znanosti. Mi ćemo ovdě samo ponajglavnije izume napomenuti.

1. **Sěvernica.** Brodarstvo starih narodah biaše stegnuto samo na obale; pošto se nitko neusudi sasvim otisnuti na sinje more, neimajuć sigurna kažiputa. Brodari neimadjahu se ploveć ničesa drugoga dèržati do sunca i zvězdah; ali noćom otimalo jim se je sunce, a maglom i mećavom zvězde. Komu li bi došlo u glavu, da je moći komadićem cèrna željeza sigurnije pogoditi pravac na moru, nego li ikakvim kažiputom? Pà ipak

Digitized by Google

je tako; — jer prevukav magnetom dva tri put prostu iglu, gledaj čuda! u isti mah, čim pustiš iz ruke iglu, upirati će silom jedan bèrk igle prama sèveru. Uslèd toga pako moći je očevidno opredèliti sve krajeve svèta — bio dan ili noć, bilo vedro ili oblačno. Neznade se ipak sve do danas kazati, tko je pèrvi na to došao. Něki tvèrde, da je Flavio Gioja, drugi da je Giri, rodom iz Amalfija u Napuljskoj, početkom četèrnajstoga stolètja; opet drugi vele, da su ljudi došli na to već dvanajstoga stolètja. Vendar toliko se znade za sigurno, da su se Kitajci već od prije upoznali sa sèvernicom; a Arapi su pèrvi sèvernicom plovili po sredozemnom moru. Ova magnetom prevučena igla, nasadi se na bèrk kakvagod željezna prutića, te se dade micati po volji simo tamo. Noseć uza se sèvernicu, otisnuše se brodari po volji na sve krajeve svèta; a uslèd toga naměriše se na nepoznate zemlje i udariše sa novimi narodi u tèrgovinu. — Zašto li je ovaj stroj prozvan „sèvernicom?“ —

2. **Puščani prah.** — Kaogod što je sèvernica krenula tèrgovinom, tako je puščani prah krenuo vojskom. Kitajci dèrže, da su oni već od pamtivèka izumili puščani prah, ili bar da su zanj znali prije 16 stotinah godinah. Takodjer Arapi u Španjolskoj pucali su često prahom na veselje; odtuda se pako može uzeti, da su Arapi kakav trag sèvernici i puščanom prahu sobom doněli s iztoka. Dvanajstoga stolètja raztipali su ljudi puščanim prahom kamenje po bèrdinah. Bar se neda tajiti, da su Europejci prije 1350. god. puščanim prahom pucali; ali odtuda nipošto neslèdi, da su i vojnici na vojski već onda pucali prahom. Stopram oko polovine četèrnajstoga stolètja spominje se na vojski puščani prah; a ljudi dèrže, da je na ovu misao pèrvi došao franciškan u Freiburgu badenskom, Bertold Schwarz. Vele, da je Bertold jednoć stucao u mužaru sumpora, ugljenja i solitra, te pokrio mužar kamenom. Na jedan mah dodje od někud iskra u mužar, — směsa prasne, a kamen udari silno u vis. Zapanjen od čuda i straha, gledaše Bertold ovaj prizor. Zatim stane nanovo tucati sumpor, ugljenje i solitar; ali eto ti istoga prizora kao u pèrvi kraj. Na to razglasiv Bertold što je izumio, stade povèrh toga kazivati, od kakove bi ovaj izum mogao biti koristi vojski, rušeć bedeme, mostove i gradske zidine. Uslèd toga pričmu ljudi praviti cèvi, nalik na mužare, koje su takodjer prozvane mužari. Malo po malo pretvoriše se ove cèvi u topove. Topove su punili s početka kamenjem, a kašnje željeznim

Digitized by Google

zèrnjem. Godine 1387. izadjoše i puške. Kremenje, kojim su palili puške, zvalo se je slavjanski flins; a odtud je došla němačka rěč: Flinte (puška). Da se uzmogne vojnik puškom braniti takodjer poput kopja, utvèrdili su na vèrhu puške sa strane željezne šiljke, koji su prozvani bajonetami, od grada Bayone u Francuzkoj, gdě su iznadjeni.

Ali s početka nehtěde se nikomu na vojsku s ovimi strojevi. Vojnici dèržahu, da se nepristoji čestitu junaku ovakovim lukavim oružjem vojevati. Osobito vitezovi nemogahu se nikako sprijateljiti s ovim paklenim izumom, kako su ga kèrstili. Jer uzalud jim sada snaga i okretnost, uzalud krasno oružje i oklopi; pošto jih biaše kadra kakvagod kukavica iz daleka obaliti na zemlju! Nego do mala nebiaše druga, — silovitim vitezovom biaše položiti kopje i mačeve, naměriv se na proste pěšake s topovi i puškami. Odsele pričeše vladari najimati vojnike za platju. Borbe nebiahu već tako kèrvave, niti je vladar proti vladaru toliku mèržnju gojio, kao prije, gdě je čověk na čověka išao. Vojnička sreća nije se odsele ravnala po tom, gdě ima više i jačjih momakah, nego po razboritosti vojvodah. Vojna umětnost prodje u znanost, kojoj treba mnogo nauka i izkustva. U toliko je puščani prah uzdèrmao ljudsku pamet, akoprem nitko s pèrvine niti sanjao nije o tih poslědicah.

3. **Knjigotisak.** Izmedju svih izumah najlěpši je i ujedno najvažniji knjigotisak. Prije nije bilo drugih knjigah osim pisanih. Ponajviše su redovnici po samostanih prepisivali stare knjige; pa sbilja, svakomu se mora na čudo dati, kako su daleko dotěrali redovnici lěpo pišuć. Pismena s početka knjige ili kojega odsěka, lěpo su šareno izvezena, pače kadšto zlatom prelivena, te sličicami nakitjena. Takovu pisaru trebalo je dakako mnogo vremenà i silne marljivosti; a usled toga stojali su skupo ovakovi rukopisi. Jedno jedino sv. pismo došlo je do 500 stotinjakah. Zato je i rědko tko drugi knjige kupovao osim velikašah i bogatarah. Najveća nevolja biaše u učioni, gdě su samo dva tri učenika knjige imala; pa zato nemogaše mladež niti učiti mnogo, pošto si je samo ono mogla prisvojiti, što je čula iz ustih učitelja.

Prije od knjigotiska izašla je, početkom 14. stolětja, na světlo rezarija, t. j. umětnost rezati u kov i dèrvo kojekakve spodobe. Ljudi počeše naime u dèrvene ploče rezati kojekakve slike svetacah; a zatim, namazav slike bojami, pretiskati jih na

Digitized by Google

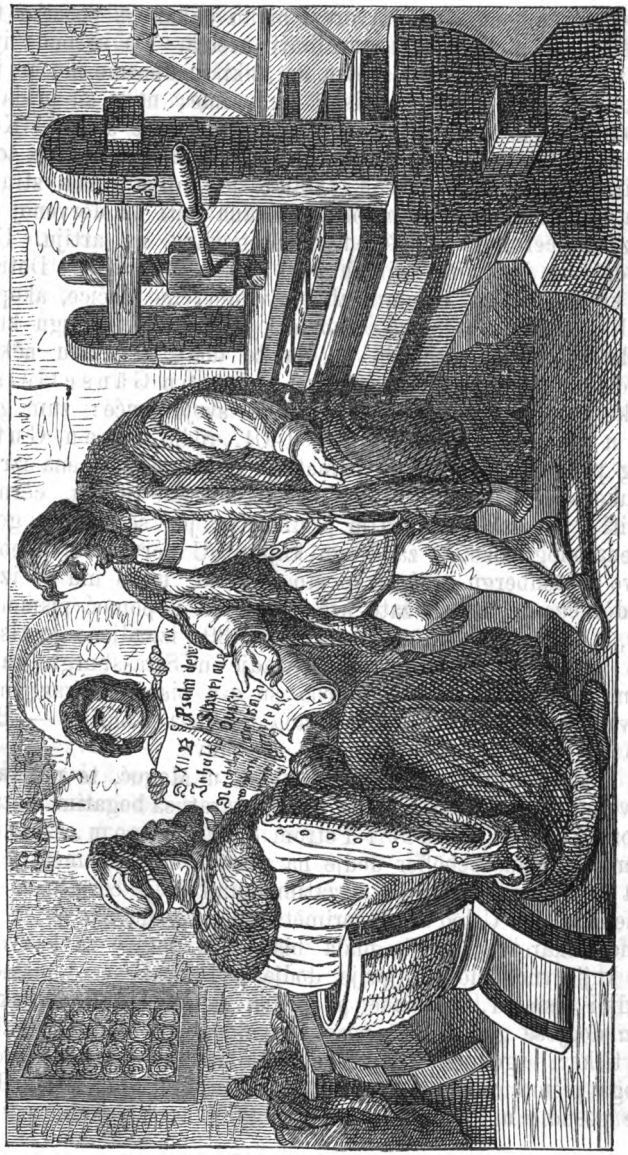

Gutenberg.

Digitized by Google

artiju i pergamenu. Ovi dèrvorezi biahu dakako s početka tako neumětni, da je bilo jedva razabrati svetca. Da se bude ipak, kako tako, razabrati dao svetac na sliki, podpisano mu je ime. Do mala nebiaše dosta podpisati samo ime, nego su pridavani cěli odlomci iz svetoga pisma; a napokon cěle strane. Komu se je dakle htělo imati tiskanu knjigu, morao je upravo toliko dati izrezati dèrvenih pločah, koliko je knjiga imala stranah. Svaka strana morala je najprije urezana biti na dèrvenoj pločici, zatim cèrnilom omaštjena i pretiskana na artiju. Uslěd toga dalo se je i više knjigah iste struke napraviti. Dotiskav pako knjigu, biahu sasvim uzalud ove dèrvene pločice, akoprem su toliko truda i vremena trebale; jer za svaku drugu knjigu trebalo je drugih pločicah. — Na to dodje u glavu někomu němačkomu plemiću u Strassburgu, — Ivanu Gänsefleisch, vitežke porodice Sorgenloch, od svoje kuće: zum guten Berg u Moguću, gdě se je god. 1401. rodio, Ivan Gutenberg prozvanu, — da je pametnije pojedina pismena izrezati od bukova dèrveta, zatim jih koncem u redke složiti, cèrnilom ocèrniti, pa onda na artiju pretiskati; jer se takova gotova pismena mogu uzeti i za drugu knjigu. U pèrvi kraj neposluži upravo Gutenbergu sreća, kao što je želio, jerbo mu se izmèrviše dèrvena pismena; zato uze drugi put u pomoć pismena od olova, a tretji put od kositra. God. 1439. iznadjeno je tiskalo. Nego uzpèrkos svoj revnosti neizadje u Strassburgu valjano tiskana knjiga na světlo. Jerbo su ova pismena pravljena od bukova dèrveta, zato su i prozvana pismena němački — Buchstabe; a odtud dolaze i slovenske — bukve.

Godine 1445. vrati se Gutenberg u Moguć, te potěra dalje svoju umětnost. Ovdě stade se dogovarati sa bogatim zlatarom Ivanom Fust ili Faust i Petrom Schöfferom, župnikom u Gemersheimu. Schöffer dodje na misao, da je pametnije pismena lěvati, nego rezati; a zatim izumi bolje cèrnilo od gara i lanena ulja. Uslěd ovih primětakah napredovalo je bèrzo i znatno tiskarstvo; te do mala biaše sve gotovo za kakvo poveće književno dělo. Najprije dodje pod tisak sveto pismo latinskimi pismeni, te biaše po prilici godine 1456. dotiskano; zatim dodjoše god. 1457. pěsni Davidove, na kojih su zabilježeni tiskari i godina. Na skoro dodje red na němačke prěvode svetoga pisma, kojih je bilo već prije Luthera 20 na broju. Faust biaše posudio u to ime Gutenbergu 2000 stotinjakah, pa kada

Digitized by Google

mu jih nemogaše Gutènberg s města vratiti, tuži ga Faust i dobije na sudu Gutenbergove sve sprave u ime odštete. Gutenberg morade na to tužnim licem motriti, kako si drugi njegovim izumom teku nepravedno blago.

Ugledav pèrvu tiskanu knjigu, dade se svemu narodu na čudo, jer dèržeć tisak za rukopis, nemogahu dokučiti, kako je moguće, na jedan mah tako bèrzo i tako jednako napisati toliko listovah, da nigdě neima ni najmanje razlike. Někim dodje pače coprarija u glavu. Umětnost je tiskarska vendar ostala tajnom do god. 1362., kada je Moguć, uslěd svadje izmedju dva susědna kneza, osvojen i oplěnjen; a Faustova tvornica razorena i premetana. Faustovi pomoćnici, koji su dosele poput robovah pod ključem radili, da se kakogod neodade umětnost, kojom si je stekao Faust bogatstvo, — razidju se na sve krajeve po Němačkoj i utemelje tiskarne. Već koncem 15. stolětja razgranilo se je tiskarstvo po svih europejskih pokrajinah, a navlastito po Italiji, gdě je staro redovničko pismo, — odkuda je izašlo sadanje němačko pismo, — pretvoreno u prostije i ukusnije, tako zvano latinsko pismo i drugo koješta u tiskarstvu popravljeno. Faust umre god. 1466. u Parizu od kuge; a dvě godine kašnje umre i Gutenberg u Moguću.

Tiskarstvo je otvorilo vrata prosvěti i duševnom napredku na sve strane. Štogod je ikomu golema i krasna na pamet došlo, dalo se je tiskarstvom bèrzo priobćiti svemukolikomu světu. Ako je prije nestao komu rukopis, nestala je obično i cěla knjiga; a sada može nestati — stotina otisakah, pa će ipak ostati sačuvana knjiga. Pošto je izumljeno tiskarstvo, može se čověk i kod kuće dosta naučiti, ako i nesluša u dvoranah učitelje, niti se nezatèrpa knjigami u samostankih knjižarah. No kaogod što sunce, těrajuć svojom toplinom koristno sěmenje iz zemlje, těra gděšto i kukolj; tako se je takodjer iz tiskarstva uza mnogo dobra, izleglo i dosta zla na světu.

Pošto je Faust preoteo Gutenbergu tiskarnu, nije nitko niti mario za Gutenberga. — Godine pako 1837. dignut je Gutenbergu dragocěni spomenik u njegovu rodnom městu Moguću, te ujedno zaključeno, da mu se uspomena slavi svake godine.

Ovdě nam je odmah pridodati, kako se je tiskarstvo razplodilo po našoj zemlji. — Pèrvi, koji je od našega naroda počeo tiskati knjige, biaše Andrija Paltašić. Po prilici 20 godinah, od kada je Gutenberg izumio tisak, utemeljio je An-

Digitized by Google

drija Paltašić tiskarnu u Mlětcih. Uz Andriju Paltašića pristade Bonin Boninis, Dubrovčanin, koji je god. 1480. otvorio sam za sebe tiskarnu u Veroni, zatim se preselio u Brešiu, a odtud u Lijon, te god 1491. vratio natrag u Brešiu.

God. 1483. tiskan je u Mlětcih glagoljskimi pismeni pèrvi misal (misna knjiga) u našem jeziku; a deset godinah kašnje uze Makario, redovnik, Cèrnogorac, u cetinjskom samostanu tiskati knjige ćirilskimi pismeni. God. 1507. pozva arcidjakon senjski, Silvestar Bedričić, iz Mlětakah svoga zemljaka tiskara Gèrgura Senjanina, da se směsti u svom rodnom městu i otvori tiskarnu. Ovdě izadje na světlo iste godine knjiga prevedena iz latinskog, a glagoljskimi pismeni tiskana pod naslovom: „Naručnik plebanušev.“ Uz ovu tiskao je Gèrgur Senjanin i druge něke knjige. Pèrvu stalnu slavjansku tiskarnu otvorio je u Mlětcih god. 1519. slavni Božidar Vuković, koji je bio mlětački plemić, a vukao je lozu od Vuka, glasovitoga velmože sèrbskoga. Božidar je preselio kašnje svojom tiskarnom u Hercegovinu; ali se do mala natrag vratio u Mlětke, buduć ga turska sila smetala u poslu. Božidaru biaše na ruku u tiskarskom poslu osobito Pahomije Cèrnogorac, zatim bratja Juraj i Todor Ljubovići, a uza njih něki Teodosio i Gjenadio. — Tragom svoga vrědnoga otca Božidara povede se sin Vinko Vuković, kojemu je glavna briga bila, da si tiskarnu od otca stečenu što bolje uredi, te si rodu što više koristi.

Napomenuti nam je još glasovitu tiskarnu u Mileševu, samostanu u Hercegovini, koju je utemeljio něki redovnik Mardazio, gdě je više slavjanskih knjigah 16. stolětja tiskano. Ove dobe spominju se još jugoslavjanski tiskari Damjan i Milan, zatim Dimitrija logotet, unuk Božidara Vukovića i njegovi učenici Opar i Petar.

Ure. Takodjer ure, koje nemalo toliko zasěcaju u život čověčji i znanosti, koliko i pèrvašnja tri izuma, spadaju u srednji věk, te su novijega věka samo konačno usavèršene. Odmah na pèrvi mah viděti je, da sunčane ure nipošto nisu kadre zadovoljiti svomu odredjenju, pošto samo ob dan i kada je vedro pokazuju těčaj vremena; pa zato su ljudi već zarana mislili, kako bi se dale sunčane ure zaměniti vodenimi, koje bi tekućom vodom pokazivale različitu dobu vremena. Poslě rodjenja Isukèrstova uzimaše gděšto město vode suhi pěsak, što je sva-

Digitized by Google

kako nèšto probitačnije bilo. Ali koncem srednjega věka zamete se malo po malo trag ovim neizvěstnim měrilom vremena, pošto na světlo dodjoše ure sa kolesci, koja su se uslěd pritege ili elastičnih perah vèrtila. Ure sa kolesci došle su na světlo koncem desetog stolětja. — Glasoviti Gerbert Auvergnenski (Overnunski), kasnije papa pod imenom Silvester II., izumio je pèrvi ovakovu uru, samo nije udarala. Tko li je pèrvu izmislio uru, koja je udarala, nezna se; ali jedva, da je koja udarala prije godine 1300. U Němačkoj se misli, da su najprije u Augsburgu izašle ure, koje su udarale. Nego svim uram je manjkalo njihalo sveudilj do 17. stolětja, kada su ga izumili glasoviti Florentinac Galilei i Holandez Huygens. Usuprot bilo je na svèršetku srednjega věka umětnih žepnih urah. U tom poslu ide slava Němca Petra Hele, koji je oko godine 1509. bio urar u Nürnbergu. Hele je pèrvi sgotovio několiko žepnih urah, koje su šaljivo nazivane: „nürnberžka jajašca," što su bile s početka dosta proste i nesgodne. Do mala pako savèršen je i vanjski oblik žepnih urah, tako, da su urari nudili već posve ukusnih i malenih na prodaju.

Nova doba.

Odkritje Amerike.

Od pamtivěka putovali su ljudi u Indiju, željni blaga i mirodijah. Srednjega věka vozili su tèrgovci iz Indije robu dalekim i težkim putem na prednju Aziju i sredozemno more; s toga razbijali su si mnogi glavu, kako bi se moglo neprekidnim pravcem po moru doći u Indiju. Najviše pako imadoše tim glavobolje Portugizi, koji su za onda bili najglasovitiji mornari na světu. Dotěrav zapadnom obalom Afrike nemalo do jednačitelja, uslobodi se glasoviti Portugiz Bartol Diaz još dalje prama jugu sve do kraja Afrike. Brodeć uzduž obale, koliko mu se je dalo od bure, naměri se napokon na něki otok, na kom dade usaditi sv. križ i prozva odtud otok santa cruz. Družba na brodu udari na to u tugu i žalost, uslěd česa morade Bartol natrag okrenuti, akoprem je već prevalio bio južni kraj Afrike. Vrativ se natrag odbi ga bura prama iztoku i ovdě

Digitized by Google

se naměri na kraj Afrike. Ovaj kraj Afrike nazva Bartol predbrežjem bure, radi silne bure, koja tamo duše. Pošto bi pako portugijskomu kralju ova věst do ušijuh došla, reče kralj od radosti: „Nipošto; nego ćemo ga zvati: predbrežjem dobroga uhv'anja; jerbo se možemo uhvati, da ćemo naći put u Indiju.

Prije pako, nego li bi se naměrio Diaz na predbrežje dobroga uhvanja, došla je někomu brodaru misao u glavu, da potraži put u Indiju preko atlantičkoga mora, — budući da je zemlja okrugla, te s toga, ploveć atlantičkim morem, da je morati udariti na iztočnu obalu Azije. Ovaj brodar zvao se je Krištof Kolumbus, sin někoga suknara iz Genove. Već četèrnajste godine života otišao je Krištof u mornare; a zatim je služio različitim dèržavam na sredozemnom moru. Nemiri u Genovi sklonili su Kolumbusa, da se preseli u Lizabon, a odovud je putovao u Guineu, Španiju, Englezku i po otocih zapadnoga mora. Putujuć nagledao se je i naučio se je koješta Kolumbus; s toga uze sravnjivati medjusobno pojedine pokrajine, zemljovide risati i zemaljske krugle praviti. Opaziv, da izza jaka větra sa zapada, morski valovi bacaju na obalu azorskih otokah kojekakve sprave, jelovinu, tèrstiku i umětno rezano dèrvetje, dodje mu u glavu, da sigurno na zapadu mora nedaleko biti něka napučena zemlja.

Odlučiv potražiti tu zemlju, priobći Kolumbus najprije svoju odluku rodnomu si gradu Genovi i umoli ujedno gradjane, da mu posude několiko brodovah; ali ga odbi grad kao kakva větrogonju. Zatim pozva u pomoć Mlětčane, Francuze, Engleze i Portugize, ali sve uzalud. Na to udariv u Španjolsku, stade ugovarati sa kraljem Ferdinandom i kraljicom Izabelom, te jedva u něke, poslě sedam godinah (1492), nadje podporu.

Godine 1492. primi Kolumbus sa svojom momčadi 2. kolovoza svetotajstva, zazva Boga u pomoć i sve svetce, te se otisnu na tri broda, na kojih je bilo 90 do 120 ljudih, iz male luke Palos, blizu Kadixa, u sinje more. Na kanarskih otocih nagrabi vode; a zatim ode pokojno dalje morem, kojim nitko do njega nije plovio. Kukavna mu momčad udari dèrhtati, nevideć nigdě ništa oko sebe do neba nad glavom i vode pod nogama. U dobri čas duhnu iztočni větar, te jim poput strělje plovljahu brodovi prama zapadu. „Tko zna, kako smo daleko od kanarskih otokah?“ pitahu brodari sveudilj jedan drugoga.

Digitized by Google

Kolumbus jim govoraše, těšeć jih: „Svojih sto miljah“; akoprem su već 1. listopada prevalili 660 miljah ili 1320 urah hoda. Kolumbus je sve točno znao, buduć dan noć na krovu uza sprave svoje stražio, sve i nesětno, što je smotrio na putu u svoj zapisnik bilježio, te samo kadikad se na kratko smirio. Dan na dan nestajalo je mornarom nade, a zlovolja jim je rasla. Na jedan mah ugledaju pred sobom zeleno polje, ali — primakav se bliže, vide jadni, da nije ništa drugo, nego samo zeleno bilje, što se je na moru prihvatilo, te prekrilo morsko povèršje. Opet za několiko danah ukažu jim se gděšto ptice, te se poraduju misleći, da mora biti blizu kopno. Ali malo po malo nestade pticah, nigdě traga kopnu, brodovi plove neprestrano prama zapadu. Sada skoče svi na Kolumbusa, pače něki pograbe ga, da ga bace u more, ako nekrene s města u Španjolsku natrag. Kolumbus pregori mirno bunu svoje družbe, uvěravajuć jih, da je sigurno blizu kopno; a posve pokojno njegovo obličje potvèrdi mu rěči. Hoteć si družbu posve smiriti, obeća jim Kolumbus, da će se svakako kući vratiti, ako za tri dana nedoplove do kopna.

Sutradan udari već kalamir o dno, a do mala pomoli se umětno rezana palica, něka travka i grana s cèrvenimi jagodami; povèrh toga ukaza se gděkoja ptica s kopna. Uslěd toga věrovao je svaki, da je blizu kraj. Sunce zapadne, ništa se nevidi; ali Kolumbus dade složiti jadra, da nebi kakogod na greben nagazili. Oko pol noći pomoli se iz daleka světlo, koje se je simo tamo ljuljalo i eto ti sa koša od jedrila glasa: „Kopno! kopno!“ — Biaše licem 12. listopada 1492. Na to stanu topovi gruvati na veselje sa brodovah, svi se brodari ogèrle veselo, te kleknuv, moljahu Kolumbusa za oproštenje. Zatim sadju u kapelicu na brodu i zapěvaju: Tebe Boga hvalimo. Čim se pomolila zora, ugledaju brodari zelen otok, razsvětljen traci jutarnjega sunca. Uza glasbu i trepteće zastave priveslaše brodari k obali; Kolumbus izkèrca se pèrvi, dèržeć u lěvici španjolsku zastavu, u desnici pako goli mač. Zatim padši ničice, uze ljubiti zemlju i suzami ju natapati; a na to usadi križ i zastavu u zemlju i tako zauze otok. Medjutim slete se odasvuda domaći žitelji na čudo, buduć nikada dosele neviděli takovih ljudih, niti takovih brodovah. Domaći žitelji bili su skoro do kože goli, bakrene boje i namazani. Gděkojim je bilo u nosu i ušijuh zlatnoga lištja. Pitajuć jih znaci, odgovore domaći žitelji, da

Digitized by Google

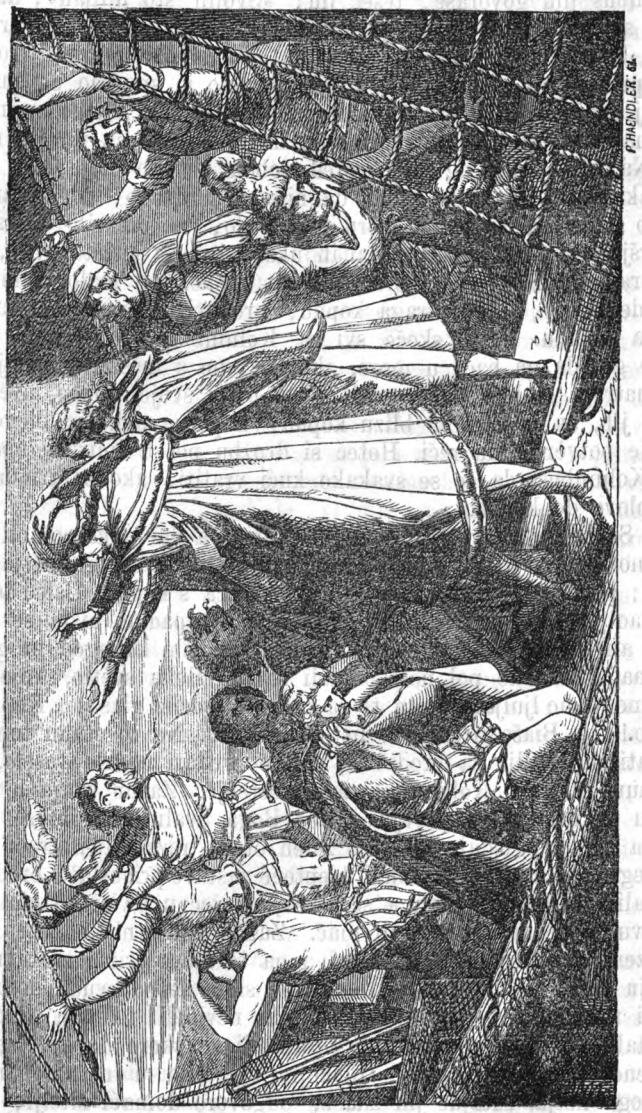

Kolumbus odkrije novu zemlju.

Digitized by Google

jim se zove otok Guanahani; ali Kolumbus ga okèrsti San Salvador t. j. sveti spasitelj, na zahvalnost, što je smèrti oslobodjen. Već sutradan odplovi Kolumbus dalje i naměri se na Kubu, otok veoma plodan, ali nigdě traga kakovu usěvu; — do golih, pustih žiteljah, koji su upirali rukama prama zapadu, kada su jih pitali Španjolci: imade li gdě blizu zlata. Povedši se za ovim živim kažiputom, naměri se Kolumbus na glasoviti otok Hayti. Hayti je i sbilja bio pun zlata; a njim su vladali glavari, zvani kaziki. Španjolci ponudiše divljakom staklenih koraljah; a za to jim dadoše divljaci zlata za dragu volju. Licem na božić nasěde Španjolcem jedan brod na prud; ali se ipak oslobodiše momci i sva roba.

Sada naumih Kolumbus natrag u Europu krenuti, da donese kralju veseli glas o svom sretnom putovanju. Samo jedan brod ostade Kolumbusu, pošto mu je drugi stradao kod Hayti; a tretji někako kradomice odplovio. Na molbu divljakah ostavi Kolumbus 30 momakah, da jih brane od nemilih gusarah. Prije nego li će se krenuti, dade Kolumbus na očigled divljakah věžbati svoju momčad i top opaliti na brod, koji je nasěo, da vide tobož divljaci, kako su jaki Španjolci na oružju. Dèrhtjuć od straha, gledali su divljaci i čudili se, kako može top na zemlji ostati, pa ipak probiti brod na moru. Padši na to ničice, klanjahu se divljaci Španjolcem, dèržeć jih, da su morali s neba na zemlju doći, kada umiju gromom i ognjem zapovědati.

Pošto bi zatim Kolumbus od platnicah nasěloga broda sagradio gradić, krene kući. Put mu biaše s početka povoljan; ali potěrav od azorskih otokah, pratila ga je nemila bura. Njemu se samu činjaše, da se neće moći osloboditi pogibelji; zato opisav na pergameni u kratko svoje putovanje, složi pismo u mali badnjić i baci ga u more, nebi li kadgod badnjić dospěo gděgod na europejsku obalu, te se Europejci nanj naměrili. — Jedva u' něke smiri se i bura, te Kolumbus prispije 25. ožujka 1493. — uza gruvanje topovah i prasak pušakah, uza glas svih zvonah i klicanje nebrojenoga naroda — u Palos u luku. Izkèrcav se na kopno, uputi se Kolumbus najprije pravac u susědni samostan, hvaleć Višnjemu na sretnu i čudnovatu povratku; a zatim krenu u kraljevski dvor u Barcelonu. Iduć u kraljevski dvor, vodio je uza se inostranske životinje, silno zlato i drago kamenje; a povèrh toga dvanajst oružanih Indijanacah (tako su zvali još za onda ove divljake, buduć Španjolci

Digitized by Google

mislili, da je Kolumbus došao iz iztočne Indije). Odasvuda vèrvio je narod po ulicah, a klicanju nebiaše kraja ni konca. Otci i matere, dižuć na rukuh dětcu u vis, govorahu: „Gle, ovo ti je Kolumbus!“ Kolumbus dodje na prag kraljevskoga dvora, krila na vratih prěstolne dvorane otvore mu se širom, a Ferdinand i Izabela, ugledav Kolumbusa, podignu se s prěstola i ponude mu, da sědne do njih, pošto bi Kolumbus po običaju pred njih kleknuo.

Još u tri puta plovio je Kolumbus u novu zemlju, koju je i sam dèržao iztočnom Indijom. Uslěd ovoga putovanja odkrio je više kojekakvih otokah, a napokon i pravo kopno novoga zemaljskoga preděla. Ali naopako budu Kolumbusu nagradjene zasluge, neprijatelji ga ozlobiše, te iz nenavidnosti raztrubiše u svět, da je pogibelan čověk; uslěd česa bude Kolumbus okovan i u Španjolsku odpremljen. Ovdě je dakako na světlo iznešena njegova nedužnost, Ferdinand i Izabela dadu ga od srama rěšiti okovah, te Kolumbus dodje u milost kod njih, kao što je i prije bio. Nego kod toga je i ostalo. — Mnogim dvoranikom dodje sada u glavu, da je svatko mogao odkriti novu zemlju. Napokon razstavi Kolumbusa neharna smèrt sa nevoljami. Iznemogao od tuge, od bolesti i siromaštva, — preminu Kolumbus 60. godine života u Valadolidu (1506), predav se u svetu božju volju. Na samèrti je očitovao Kolumbus, da bi rad s okovi pokopan bio. — Niti mu nedadoše protivnici, da se nova zemlja po njegovu imenu prozove; nego je prozvana „Amerika“, po někom florentinskom plemiću, Amerigu Vespucci, koji je još gděkoje preděle odkrio i konačnu cělu zemlju opisao.

Několiko godinah zatim (god. 1499.) naměre se Portugizi, ploveć novim putem oko Afrike, na iztočnu Indiju. Kašnje, oko polovine 17. stolětja, odkriše Nizozemci kopno Australije, prozvav ga novom Holandijom. Izza toga odkri napokon Englez Cook (poginuo u Ovaibi 14. veljače 1779) 18. stolětja, putujuć tri put oko světa, silne otoke, što pripadaju Australiji.

Cèrkvcno razkolničtvo. Martin Luther.

Tečajem vremena zalegle su se medju članovi cèrkve, — akoprem je sama cèrkva sveudilj čista i neoskvèrnuta — uz-

Digitized by Google

pèrkos njezinu božanskomu temelju i sustavu, gděkoje zlorabe. Ove zlorabe vendar nisu se ticale božanskoga nauka, niti svetotajstvah, niti žèrtve, niti cèrkvenog, od Isukèrsta uredjenog sustava, nego su se ticale žitja ljudih u cèrkvi, koje dakako može udariti sada na bolje, sada na gorje. Cèrkva, koju sveudilj ravna Duh sveti, gledala je neprestano, osobito na obćih saborih, što revnije doskočiti zlorabam; a povèrh toga je budio Bog svete ljude, koji su, pošto su sami sebe manah rěšili, gorljivom svojom rěčitoštju lěčili mane drugih članovah cèrkve. Upravo tako su koncem 15. i početkom 16. stolětja gledali cèrkveni sabori u Kostnicu 1414—1418, u Baselu 1431, u Ferari i Fiorenci 1439, u Lateranu u Rimu 1510, — što uspěšnije doskočiti zlorabam, što su se zalegle koncem srednjega věka, i popraviti cèrkvene članove. Kamo sreće, da je ostao koncem srednjega vèka, kakav pravi gorljivac poput svetoga Bernarda, te — budući sam věran sin svete cèrkve, uzor poniznosti, krotkosti i pokornosti — tèrgnuo izza sna neznanstva, razkošja i nebrige pape, biskupe, kraljeve i velikaše! — Tako se nam čini, ali Bogu se běše drugčije svidělo. — Budi da je zlo već odviše preotelo mah, budi s koga drugoga uzroka, pripusti Bog, da něki članovi odpadnu od cèrkve. Ustade jedan čověk, koji bi bio mogao svojimi odličnimi darovi ovoga kukavnoga vremena mnogo pripomoći cèrkvi, da je prije sebe ukrotio, nego li je uzeo druge krotiti. — Taj čověk biaše augustinovac Martin Luther. Martin Luther skoči gorljivo proti zlorabam u cèrkvi, stade popravljati, krotiti; ali nepopravi niti neukroti nikoga, nego se najprije odcěpi sam od cèrkve; a do mala nadje takodjer mnogo privèrženikah.

Martin Luther rodio se je 10. studen. god. 1483. u Eislebenu. Roditelji mu biahu siromašni, ali inače pošteni i ozbiljni ljudi. Prionuv Martin svojski uz nauke, dade ga otac najprije u Magdeburg i Eisenach, da uči gimnaziju; a zatim ga odpremi na sveučilište u Erfurt. Uslěd želje roditeljah imao bi Martin učiti pravoslovne nauke; ali na jednoć — udariv mu, kako se pripověda, prijatelja do njega grom, — zavětova se Martin, da ide u samostan. Težko da bi ikomu manje dolikovao samostanski život, nego li Martinu; pa ipak, uzpèrkos otčevoj volji, ode Martin u augustinovce. Za tri godine postade Luther učiteljem na novo utemeljenom sveučilištu u Witten-

Digitized by Google

bergu; ali se je do skora ljuto kajao, što je nerazborito odlučio u samostan ići.

Upravo ovo doba razpisa papa Lav X. podpuni odpust svakomu pravověrniku, koji što pripomogne, da se dogradi cèrkva svetoga Petra u Rimu. Akoprem ova odluka biaše dobra i spasonosna, našlo se je ipak gděkojih učiteljah, koji su poněšto odstupili od nauka cèrkve, proglašujuć odpust. Na to složi Luther (1517) 95 kratkih članakah ob odpustu, odpremi ove članke dotičnomu si nadbiskupu; a zatim, nečekajuć na odgovor, pribije iste članke na cèrkvena vrata, stadè jih javno s propověd-daonice braniti i dadè tiskati. Već u ovih člancih, a još više razjaren uslěd prigovorah katolikah, poče Luther koješta krivo učiti. Papa opomenu, po svom poklisaru u Augsburgu, ljubezno Luthera, da se odrekne svojih bludnjah; — Luther obeća, ali do malo, videć, gdě se dan na dan kupe oko njega slědbenici i gdě ga brane velikaši, izvèrnu ćud i priče oběstno svoje bludnje širiti. Godine 1520. izda Luther list „na kèrštjansko plemstvo Němačke;“ a u tom listu traži, da se skonča cèrkveni sustav, da se otmu cèrkvam dobra, da se ukinu cèrkveni blagdani i mise za pokojne. Do malo zabaci svetotajstvo potvèrdjenja, poslědnjeg pomazanja, svetoga reda i ženitbe. Tim je Luther odlučno odpao od cèrkve. Lav X. proglasi bulom 41 Lutherov članak krivim, dade mu još 60 danah, da se promisli; a konačno, pošto bi ovaj rok uzalud prošao, izobći ga iz cèrkve. Da je Luther kojom srećom poslušao papu, dala bi se cěla smutnja još popraviti; ali Luther ostade svoje glave kao i prije; pače odsele priče kao pomaman běsniti proti cèrkvi. God. 1520. sabra Luther 10. prosinca svoje privèrženike pred Wittenberžka vrata, sažga papinsku bulu i cèrkveni zakonik govoreć: „Vi ste razžalili svetca božjega, zato vas razžalio i proždro věčni oganj!“

Pošto se je, uslěd krivověrstva Lutherova, na sve strane pričeo narod buniti, odluči Karlo V. — nedavno izabran němačkim carem — sazvati sabor u Worms (1521), pa i Luthera na sabor pozvati. Zapovědiv mu sabor, da opozove svoje bludnje, dodje Luther u nepriliku, te zamoli, da mu dopuste vremena, da se promisli. Sabor doduše pristade na Lutherovu molbu; ali mu ujedno prigovori, što se nije prije promislio. Sutradan stade se Luther na saboru kojekako izgovarati; ali konačno reče: da nemože opozvati svojih bludnjah, doklegod ga tko ne-

Digitized by Google

pobije svetim pismom. Ali tko će Lutheru na kraj stati svetim pismom, kada Luther neda nikomu pravo, tko drugčije razlaže sv. pismo, nego li po njegovoj ćudi? — dà, što više — po volji zabacuje cěle knjige svetoga pisma, kao n. p. list sv. Jakoba apoštola, o kom je pospèrdno rekao, da je list od slame, što ovaj list uči, da nije dosta čověku samo gola věra, nego da mu treba za spasenje takodjer dobrih dělah. Rekav: da se niti odluci obćega cèrkvenoga sabora neće pokoriti, bude Luther odpravljen; a zatim u prognanstvo osudjen. Nego Luther se je slabo starao s prognanstva, pošto se za njega zauze izbornik-knez saksonski. Sprovedši na to cělu godinu danah u samotnu gradu Wartburgu na bèrdu, stade Luther, javno propovědajuć, nanovo širiti svoj nauk, — što mu je tim lakše od ruke išlo, pošto si je u pomoć uzeo trostruku požudu čověčjega sèrdca, koja je upravo ove dobe zanesla mnoge duše. Ukinuv cèrkvene zapovědi, te pustiv svakomu po volji živěti; ostaviv obćinam: po volji propovědnike si izabirati i kadgod jim se svidi, službe jih lišiti; poděliv pravo vladarom, samostanska si imanja i cèrkvene zaklade prisvojiti; proglasiv ništetnimi redovničke zavěte; pozvav samostance i koludrice, da se idu ženiti i udavati; — kako čudo, da se je mnogo ljudih svakoga stališa i zvanja oko njega sletilo? Što je Luther učio, to je i svojim primèrom potvèrdio, koliko mu se je dalo; usléd toga oženi se, uzev někadanju koludricu, Katarinu Bore.

Ove dobe izlegao se nemili seljački rat u Němačkoj, u kom je poginulo do sto tisućah ljudih. Nauk Lutherov o slobodi izvèrnuše seljaci po svojoj ćudi, želeći se rěšiti težkoga poreza i tlake; te pošto bi jim velikaši uzkratili traženu polakšicu, slete se seljaci odasvuda, stanu paliti gradove i samostane, plěniti i moriti, na štogod bi se naměrili. S početka je Luther i sam zagovarao seljake i dragom si jih bratjom nazivao; ali pošto bi seljaci bunu digli, izvèrnu Luther naopako, te uze poticati velikaše, da smlave seljake kao pomamne pse. Pa niti nije velikašem trebalo mnogo truda, svladati neumětne seljake i bunu dokinuti; akoprem je i za ovoga rata mnogo proliveno ljudske krvi. Odsele je Luther najviše gledao, kako će velikaše na svoju ruku dobiti; s toga je što više onim velikašem po ćudi radio, koji su uz njega pristali. Usléd toga preotimalo je mah razkolničtvo dan na dan; a Němačka je bila polje, na kom su se neprestano, što javno što otajno, borile dvě neprija-

Digitized by Google

teljske čete, trošeć uzalud ponajbolje domorodne sile. Kolovodja Martin Luther nedoživi konca ovoga meteža. Odavna već turoban i boreć se sam sobom, snadje ga izza tri tjedna u Eislebenu (1546) smèrt.

Hèrvati uzvise dom habsburžki na prěstol.

Odonud, što smo gore napomenuli o nadvojvodi Ferdinandu i njegovoj privèrženosti prama našem narodu, dalo se je lahko slutiti, da će po svoj prilici naš narod do pèrve sgode pristati uz Ferdinanda. Tako se i sbude. — Zaglaviv u muhačkoj borbi kralj Ljudevit II., izaberu si Magjari kraljem Ivana Zapolju, vojvodu sedmogradskoga; Hèrvatom pako nudiše se svi susědni vladari; nego uzalud, do jedinoga Ferdinanda. Godine 1527. licem na mlado lěto, sabere se naš narod, plemići i velikaši, u Cetinj (danas u vojničkoj krajini), te tudě uza silno veselje bude izabran austrijanski nadvojvoda **Ferdinand** hèrvatskim kraljem, — prisegav prije, da će sve domaće zakone i običaje štititi, niti ikada u ičemu koji povrěditi.

Tridesetgodišnji rat (1618—1648).

Uslěd cèrkvenoga razkolničtva buknuo je u Němačkoj dugotrajni, nemili rat, s koga je Němačka do mala sasvim propala. Povod ovomu ratu biaše slědeći:

Carskom pečatnicom bude dozvoljeno protestantskim stališem (t. j. plemstvu i slobodnim gradovom) u Českoj po svojih predělih graditi cèrkve i učione svoje věre. Protestanti (Lutherani) pako posegnuše dalje, nego jim biaše dozvoljeno. Podložnici, protestantske věre, nadbiskupa pražkoga i opata braunavskoga, sagrade samovoljno u gradiću Klostergrabu i Braunavi cèrkve. Na to stigne zapověd od carskoga dvora, da se poruši cèrkva u Klostergrabu, da se silom zatvori cèrkva u Braunavi, a nemirni gradjani da se pohvataju. U ovoj carskoj zapovědi napominje se naročito, da je dozvoljeno protestantskim stališem samo po svojih predělih cèrkve graditi; a nipošto protestantskim podložnikom katoličkih stališah. Uslěd toga uzavriju protestanti, te stanu vikati na cara Matiju, potvarati ga, da jim je okèr-

Digitized by Google

nuo slobodu; a napokon mu pošalju pismeno gorku tužbu. Car jim odgovori oštro na ovu tužbu, a na to skoče na oružje odaslanici protestantah, te provaliv silom u carski dvor u Pragu, bace kroz prozor dva carska věćnika, (dèržeć, da su oni sastavili carski odgovor), skupa sa tajnikom, — 80 stopah dolě u dvorski vèrt. Srećom nedogodi se nijednomu ništa i akoprem bi za njimi pucali, izmakoše činovnici bez opasnih ranah. Uslěd ove nemile uvrede carskih službenikah, pojavi se na sve strane buna, koja je već odavna tinjala. Da jim što sigurnije za rukom podje buna, slože se buntovnici s drugimi protestantskimi vladari. Protestantskim stališem u Českoj htělo se rata, po što po to, — i oni zametnuše nemili tridesetgodišnji rat (1618).

Do mala umre Matija, a za njim dodje na prěstol odlučni Ferdinand II. (vl. 1619—1637). Buntovnici, provaliv iz Češke, poplave Moravsku i Austriju, obsědnu Beč i česko oružje poče zveketati po carskom dvoru u Beču. Nego Ferdinand neklonu duhom, uzdajuć se u Boga i pravdu, pa sbilja stiže mu iznenada u pomoć jedna pukovnija. Složiv se s katoličkimi vladari, podje Ferdinand u potěru za odmetnici i njihovimi privèrženici. Na bělom bèrdu kod Praga dodje do ljuta boja; Česi budu hametom potučeni i prisiljeni pokoriti se Ferdinandu. Činilo se je, da je već konac svadji; ali nuto něki pustolovi prenesu samovoljno borbu u Němačku; na što, uměšav se nepozvani gost, Kristijan IV. (vl. 1588—1648), kralj danski, u němačke poslove, sklopi savez sa němačkimi protestanti, Englezi, Nizozemci i Francuzi, proti Ferdinandu. Neimajuć odkuda snažnu vojsku dići na oružje, ponudi se Ferdinandu Albrecht Waldstein, obično zvan Wallenstein, muž osobite pameti, ali ujedno pun odurna slavohlepja, da će o svom trošku sabrati vojsku, ako ga car imenuje vèrhovnim vojvodom i nuto za několiko měsecih sabra se silna vojska, koja je do mala svladala Kristijanove saveznike. — Pače i Kristijana potuče kod Luttera (u Braunschweigu) bavarski grof Tilly, na što se Kristijan smiri.

Ali do skora provali u Němačku novi neprijatelj. Oběstni Gustav Adolf, kralj švedski, dodje iznenada (1630), pod izlikom, da ide u pomoć němačkim protestantom, sa 15 tisućah po izbor momakah na otok Rügu, zatim prokèrči si oružjem put do grada Magdeburga, koji se je od postanka odlikovao mèržnjom proti caru, te i sada, uzpèrkos caru, pozvao šved-

Digitized by Google

skoga kralja, da se u njem směsti s vojskom i oružjem. Tilly, odlučiv preséći put Švedom, pokuša osvojiti Magdeburg prije, nego li bi Švedi prispěli. Pozvav u dva u tri put uzalud Magdeburžane, da se predadu, udari Tilly jurišem na grad. Braneć se Magdeburžani sa svojimi švedskimi kolovodjami kao pomamni, udari Tilly-eva vojska, ogorčena, sa svih stranah u grad. Još većma razjari se Tilly-eva momčad, kada bi Magdeburžani odasvuda sa prozorah udarali, te vojnikom nepreosta druga, nego sve ulicu po ulicu otimati od gradjanah. Uzalud biaše sada Tilly-u moliti i zapovědati, da se momčad okani boja i pléna,

Tilly.

uzalud gasiti ljuti oganj, što je buknuo, pošto se je upalio puščani prah, te istim poběditeljem oteo svu korist, buduć izgorio cěli grad. Malo zatim predade se i Lipsko. Nego odsele predje sreća ka Gustavu Adolfu, pošto Tilly, očekivajuć pomoć, morade silom boj zametnuti, prije, nego li bi mu pomoć stigla. S města udari sada Gustav Adolf sréd Němačke do Rajne, a

Digitized by Google

odovud do Bavarske, gdě si žestokom borbom kod Rajna prokèrči put preko Leha. U ovoj borbi ranjen je sam Tilly na smèrt, no ipak biaše kadar odrediti još, da se vojska krene natrag u Ingolstadt; a ovaj grad da se što čvèršte utvèrdi proti Švedom. Ovdě umre (30. travnja 1632) ovaj pobožni junak, koji je 36 bojevah sretno bio; a ime mu se žalibože nepravedno sve do něke godine ružilo. Cara popade uslěd ovoga glasa golema tuga i strah, da nebi neprijatelj tja do Beča prodro. S toga obrati se car na Wallensteina, koji je prije, radi silnoga plěna po prijateljskih i neprijateljskih predělih, odpušten. Do mala skoči Wallenstein nanovo na oružje, te potěra Gustava Adolfa iz Bavarske. Ova dva protivnika sukobe se kod Nürnberga; ali ostadoše više tjednih, nikud ni kamo s města iz tabora. Udariv napokon Švedi silom na Wallensteinov tabor, neoprave ništa. Nego kod Lützena zametne se nemili boj, u kom pade sam kralj (16. stud. g. 1632) mèrtav. Sada prihvati kancelar Oxenstierna švedske i protestantske poslove. Medjutim nemogavši se pogoditi protestantski generali, bio bi mogao Wallenstein svojom mudroštju svladati neprijateljske čete; ali upravo naopako udari sada Wallenstein, te dogovarajuć se sramotno sa Švedi i Francuzi, bude iznenada bez znanja i proti carevoj volji, ubijen kao izdajica u Egeru. Rat je trajao zatim još 14 godinah, što sretno što nesretno, osobito pošto su Francuzi ne samo novce nego i vojsku pričeli odpremati u kukavnu Němačku.

Napokon, željan gděgod je tko, mira, sklopi se i sbilja god. 1648. mir u Münsteru i Osnabrücku, koji se prozva westfalski mir. U pogledu vère bude zaključeno, da se pèrvašnji ugovori ponove, t. j. da se katolikom i protestantom dade jednaka sloboda vère i ujedno odredjeno, da jim ostanu sve cèrkve i cèrkvena imanja, što su jim pripadala počam od god. 1624. Švedom usuprot pripadnu golema imanja u Němačkoj, město i glas na saboru i uzpèrkos toli silnom plěnu, radi koga se sve do danas zaziru Němci Švedah, dopadnu Švedom još svojih 6—7 miliunah stotinjakah vojne odštete. Francuzi stekoše uza silne gradove po Němačkoj takodjer krasni Elsass, koji je sa Lotaringijom sve do danas u francuzkih rukuh, — cvileć nad kukavštinom někadanjih vremenah. Němačku pogledav na okolo, hvatala je svakoga groza. Sela i gradovi ležahu na tisuće u prahu i pepelu, a kukavni su se žitelji tepli od nemila do nedraga. Polje je ležalo širom neobradjeno, tèrgovini i obèrtu za-

Digitized by Google

metnu se trag. Divje se zvěradi nakoti bez broja po pustarah, pače stade se zvěrad skitati po istih gradovih. Žitelji izginuše skoro napole; pošasti, glad i nevolja udariše na one, koji su se izmakli izpod mača. Povèrh toga je i narod podivljao, stradav uslèd strašnoga rata i ljute oskudice; a vère mu je, poštenja i naobraženosti, do mala sasvim u sèrdcu nestalo.

Inače s vremenom zaraste i najljutja rana; ali poslèdice ovoga rata biahu tako dugotrajne i nemile, da se Němačka sve do danas — imade pako tomu već svojih 200 godinah — oporavila nije.

Borba Hèrvatah proti Turkom do obsade Beča.

Kaogod što se je dalo unapréd slutiti, da će si Hèrvati izabrati kraljem Ferdinanda, tako se je dalo takodjer slutiti, da će novi hèrvatski kralj biti tèrn u oku susědnim hèrvatskim neprijateljem, — poimence pako Magjarom i Turkom. Ivan Zapolja, dignuv oružje proti Ferdinandu, zadao je ujedno i Hèrvatskoj ljutih ranah, sročiv se s Turci, te potičuć neslogu medju hèrvatskimi velikaši. God. 1527. svlada Ferdinand srećom Zapolju i bude okrunjen magjarskim kraljem; a zatim predje množina Zapoljinih privèrženikah k Ferdinandu. Uslèd česa hoteć se Zapolja osvetiti protivnikom, pozove si u pomoć prijatelja, — turskoga cara Sulejmana. Udariv Sulejman u Magjarsku, te krenuv proti Austriji, naměri se na malu tvèrdju Kiseg (Güns), koju je branio vitez hèrvatski — Nikola Jurišić — samo sa 700 momakah. Pa nuto za čudo, odoli ova junačka šaka ljudih divjim turskim navalam cěli měsec danah. Bojeć se Ferdinand, da će Turčin udariti na Beč, spremao se je, da ga junački dočeka, ali za čudo krenu Sulejman s vojskom u Štajersku; a odovud se vrati na Maribor, Varaždin itd. u Biograd, zarobiv uz put do 30 tisućah kèrštjanah. Ferdinand sklopi god. 1534. mir sa Sulejmanom; ali badava, kada su Turci i nadalje plěnili po naših krajevih; pače god. 1536. provali Mehmed-paša u Slavoniju, te osvoji Osěk i Požegu. Hoteć Ferdinand jednoć na kraj stati turskom nasilju, pošalje god. 1537. dvě vojske proti Turčinu, jednoj biaše na čelu Petar Krušić, a drugoj Ivan Kacianer. Ove dvě vojske krenu preko Virovitice, da otmu Turkom Osěk; ali nestav jim

Digitized by Google

hrane, vrate se natrag. Nesrećom sastignu Turci naše na povratku, Kacianer izdade vojsku, a naših pade do 20 tisućah mèrtvih. Iste godine kušao je Krušić oteti Turkom grad Kliš, ali uza silne druge junake, poginu i sam Krušić. Do mala navali opet jedan dio Turakah na Dalmaciju, a drugi na Hèrvatsku, rušeć, paleć i plěneć sve s reda.

Odsele desetak godinah se je rědko kada boj bio sa Turčinom bez vitežkoga junaka hèrvatskoga, grofa Nikole Šubića Zrinjskoga, pa ćemo zato ovdě u kratko napomenuti sgode i nesgode iz života ovoga junaka, koga slavi pověstnica poput gèrčkoga junaka Leonide. Porodica Šubićah vuče lozu s otoka Kèrka. Spomenusmo, kako se je odlikovao za tatarskoga rata praděd našega Nikole, župan Stěpko Šubić. Obitelj Šubićah zvala se prije od grada Ostrovice, a Gjuro IV. Šubić prozva se od grada Zrinja-Zrinjanin (Zrinjski). Otcu bana Nikole bilo je takodjer ime Nikola, a materi Jelena, koja je bila kći glasovitoga bana Ivana Karlovića. Nikola se rodio godine 1507., a imao je dva brata i tri sestre, pa uslěd toga došao je u rod s mnogimi domaćimi odličnimi porodicami. Jedan mu je brat poginuo u muhačkoj borbi, a drugi se junački odlikovao za obsade grada Jajca. Za domaćih razprah izmedju Ferdinanda i Zapolje, pristade Nikola uz Ferdinanda. God. 1529., kadno udari na Ferdinanda turski car Sulejman, odlikovao se je vitez Nikola tako junački, da mu je car Karlo V., rodjak Ferdinanda, poklonio konja od mejdana i zlatnu ogèrljicu. Izdajicu Kacianera dade Nikola u Kostajnici pogubiti, buduć Kacianer k njemu poběgao i nagovarao ga na izdajstvo.

God. 1540. umre doduše vojvoda Ivan Zapolja; ali uzpèrkos njegovoj smèrti udari turski car Sulejman u Magjarsku, hoteć ju osvojiti u ime Sigmunda, nejakoga sina Ivana Zapolje. Papa Pavao III. pošalje Ferdinandu u pomoć vojvodu Vitelija sa 3000 momakah. Kod Budima pobije se Ferdinandova vojska s Turci, ali po svoj prilici propala bi Ferdinandova vojska, da joj nedodje u dobri čas vitežki Nikola u pomoć sa 400 hèrvatskih konjanikah. Turci, okrenuv ledja, otisnu se u běg, ali jih zahvate još jednoć naši junački kod Pešte i živo pobiju. Izza ove junačke poběde bude Nikola Zrinjski od Ferdinanda imenovan hèrvatskim banom; kad al eto ti god. 1543. nemilih Turakah opet u Magjarsku. U Magjarskoj izadje ban Nikola Zrinjski uza ine hèrvatske junake Turkom u susret na zomljon-

Digitized by Google

sko polje. U ovoj bitki pogine do 3000 Turakah. — God. 1544. provale Turci u Hèrvatsku, — na čelu jim Uleman, bosanski paša — te zauzev izdajstvom Veliku i Moslavinu, udare u Zagorje. Čuvši ove tužne glase u Magjarskoj, skoči ban Nikola na junačke noge i pohiti u pomoć domovini. Ovdě se složi Nikola sa slovenskim vojvodom Wildensteinom, te dočekaju Turke kod Konšćine. U bitki kod Konšćine iznevěri se našemu junaku Nikoli bojna sreća. U pèrvi kraj dèržaše se hrabro naša vojska; ali do mala, stignuv Turkom u pomoć Malko-paša, popadne našince nemili strah i tako se naša vojska raztèrka kojekuda po šumah. Ban Nikola jedva iznese živu glavu, pošto mu Turci ràne konja i napokon do smèrti ubiju. Ipak nepočiniše Turci izza ove bitke nikakva zuluma po naših krajevih, nego se mirno vrate preko Dubice u Banju Luku.

God. 1547. sklopi Ferdinand mir sa Sulejmanom; ali uzpèrkos tomu udarali su Turci po više putah u Hèrvatsku, robeć na sve strane. Kolovodja Turakah biaše opet paša Uleman, nego i sada mu doskoči ban Nikola, dočekav ga s Lukom Sekeljem (Sekulom) kod Varaždinskih Toplicah i tako nemilo potukav, da je jedva živ utekao. God. 1556. provali Sulejman iznova u Magjarsku; a zatim dade zapověd Ali-paši, da osvoji tvèrdju Siget. Ali-paša boravio je badava tri měseca pod Sigetom, pošto nemogaše ništa opraviti proti našim junakom, kojim na čelu biahu ban Nikola, Ivan Lenković i Marko Stančić. Hoteć se Hèrvatom osvetiti, udare Turci preko Save u zagrebačku okolicu, plěneć nemilo, gděgod bi se na što naměrili. Pa što biaše još gore, predade něki Lustthaler, Ljubljanac, Turkom Kostajnicu za 2000 dukatah Na što predje s vojskom u Hèrvatsku Ferhat-paša, naslědnik Ali-paše i stane plěniti preděle izmedju Ivanića i Zagreba. U dobri čas stignu s vojskom našincem u pomoć Lenković i Ivan Alapić, te potuku hametom tursku vojsku kod sv. Jelene u dolnjoj Zelini.

Něšto za Ferdinanda I., a još više za unuka mu Rudolfa I. naselilo se je mnogo našega naroda iz Turske u carsku zemlju pod imenom „uskokah". Odtuda se je razvila današnja vojnička krajina.

Ferdinand umre 25. sèrpnja 1564, a za njim dodje na prèstol sin mu *Maksimilijan II.* (1564—1567). Za krunisanja Maksimilijana u Požunu pade junaku banu Nikoli odlična čast u dio: nositi pred kraljem zlatnu jabuku, a sin mu je Gjuro

Digitized by Google

nosio stěg dalmatinski. Dvě godine zatim dodje vitezu Nikoli doba, da rěši najodličniju zadaću junačkoga i domorodnoga svoga života. God. 1566. udari turski car Sulejman po šesti put glavom u Magjarsku, pošto bi mu štitjenik Sigmund Zapolja, navaljiv na careve zemlje, ljuto suzbijen od carskoga vojvode Lazara Švendija. Junaku Nikoli biaše još pokojni Ferdinand pověrio grad Siget, da ga brani. Čuvši Nikola, da je car Sulejman Mehmed-pašu napred odaslao, da razvidi okolicu, posla mu u susret drugove si: Alapića, Papratovića i něke druge. Ovi junaci, nagaziv na Turke kod Šikloša, potuku jih tako nemilo, da je sam Mehmed-paša glavu izgubio, a sin mu zarobljen.

Doznav Sulejman za ovaj dogadjaj, zakle se svojim svetcem Muhamedom i cělim koranom, da će se kad mu drago osvetiti za ovaj gubitak. I sbilja stigne na skoro Sulejman, na čelu svojih dvě sto tisućah vojske, pod bedeme sigetske. U gradu biahu jedva 3000 momakah, a ni odkuda jim nade kakvoj pomoći. U tolikoj nevolji, sabrav Nikola věrne si junake oko sebe, stade jim ovako po prilici besěditi: „Junaci! evo rata, evo ljuta boja. Neosvanu nam dušmanin iznenada, jer ga odavna svi izgledasmo. Borimo se za domovinu, slobodu i život! Ako božjom pomoćju odèržimo tvèrdju od propasti, sve smo izbavili: blago, čast i svoju slavu, obranili smo žene, dětcu i roditelje od robstva. Junaci! kucnuo je čas, da si osvětlamo lice i sačuvamo junačko ime. Svemožni Bog, koji nas je u tolikih nesgodah branio, neće nam jamačno niti sada uztegnuti pomoćnice ruke. Nije dovoljno, da slušate samo moje rěči, nego si i mene za izgled uzmite. Jošte vam zapovědam, ako bi možda ja kojom nesrećom počeo raditi o predaji, da me nipošto neslušate. Ako li ja poginem, ili budem zarobljen, neka vam bude zapovědnikom Kašpar Alapić, moj sestrić.“

Zapovědnikom turske vojske biaše Ali-portug. Turci nepočase časa, nego stanu nemilo jurišati tvèrdju 9. kolovoza. Našinci su jim odgovarali upravo junački. Izza višednevne ljute borbe pade Ali-portug od taneta mèrtav, a za njim preuze zapovědničtvo nad turskom vojskom něki Sejtedin. — Videć Sulejman, da mu ide posao naopako, pozva s lěpa bana Nikolu, da se preda, obećav mu, da će ga imenovati vezirom nad svimi slavjanskimi pokrajinami, a uz to da će mu dati Hèrvatsku za baštinu. Nikola odgovori Sulejmanu pèrkosito na ovu ponudu.

Digitized by Google

Zatim udare Turci 29. kolovoza svom silom na juriš; ali badava. Na to ponudi Sulejman tisuću dukatah onomu, tko mu donese Nikolinu glavu, pa i to bude uzalud. Tako je sveudilj boj bezuspěšno trajao do rujna, kadano stadoše Turci kao pomamni lagume kopati, nemareć ni malo, što su mèrtvi padali poput snoplja. Konačno na malu gospu (8. rujna), videć Nikola, da mu se neda nipošto dalje odoljeti Turkom, odluči junački poginuti za kralja i domovinu. Nataknuv na glavu nakitjeni kalpak s perjanicom, uzev uza se gradske ključeve i stotinu carskih dukatah, a u desnicu skupocěnu otčevu sablju, uputi se Nikola medju izabrane svoje junake. Ovako svetčano oděven stupi medju nje i stade jim besěditi: „Junaci! kakogoder sam se ja vam zakleo, a vi meni, tako vas i sad opominjem, da odbaciv svaku bezsramnu misao ili naměru, te sětiv se někadanje slave, svojim dužnostim, što bolje možemo, zadovoljimo. Nuto nepreostaje nam drugo do světla oružja i nepotlačena bojnoga duha; zato sèrnimo posrěd golih mačevah i vitih kopjah, te posvědočimo, da smo se tako slavno s ovim světom razstali, kao što smo pošteno i junački živěli. — Za mnom junaci, kao što ste i dosele; grozio nam se dušmanin verigami, tamnicom, kolcem ili věšali koliko mu drago, — nebojte se! Naša slava neće pomèrčati dok bude světa i věka!“ —

Zazvav u tri puta ime Isusovo, otvori Nikola na to širom gradska vrata, te udari medju Turke; ali nepočasi dugo, probi mu grozno neprijateljsko tane junačka pèrsa. Valjajuć se junak u kèrvi, neizpusti sablje iz desnice, nego mašuć oko sebe, sěkao je Turke, koje bi dohvatio; a uza to poticao si junake besědom na boj. — Napokon shvativ ga po drugi i tretji put tursko tane, izpusti junačku dušu. Videć mèrtva Nikolu, odlahnu na čas Turkom, te zavape jednodušno: „alah!“ Uza Nikolu pade taj dan preko svojih trideset naših sve po izbor junakah. Kašpar Alapić bude sačuvan radi svoje lične rugobe, dèržeć ga Turci kakvim slugom. — Turci navale zatim kao slěpi u grad, ali nuto iznenada uzleti jedan lagum u zrak, te svaliv se, zatèrpa do tri tisuće Turakah. Odrubiv Nikoli glavu, nataknu ju Turci na kopje, a zatim ju odpremi Mehmed Sokolović u Komoran, grofu Salmu, odkale ju odpreme u kraljevski tabor u Gjur (Rab). Ovděr preuze glavu bana Nikole Bolto Bačani, zet njegov, a zatim ju prenese u samostan svete Jelene kod Čakovca. — Turakah je poginulo do trideset tisućah kod

Digitized by Google

Sigeta, sve po izbor momakah. Pače niti car Sulejman nedočeka pobĕde, jer i njega snadje već 4. rujna smèrt, reć bi od težkoga jada. — (Godine 1866. slavi se u Zagrebu tristogodišnja uspomenâ smèrti bana Nikole Zrinjskoga, dakle upravo one godine, kada je ova knjiga izašla na svĕtlo.)

Umèrv (god. 1576.) Maksimilijan, zasĕde na prĕstol sin mu

Rudolf I. (god. 1576—1608.) Za Rudolfa udarali su sveudilj Turci na Magjarsku i Hèrvatsku, nepazeć niti na ugovore niti primirje. Za ove dobe odlikovali su se u ratu s Turci s naše strane poimence Ivan Farenberg, general Vid Kašlin, ban Tomo Bakač, Gjuro Šubić-Zrinjski, Mikačić, Lenković, zatim ban Drašković, Blaž Gjurak i Mato Fintić. Osobito je stenjala kukavna Slavonija pod nemilim turskim jarmom, nego i u njoj se je našlo vèrlih junakah, pred kojimi su dèrhtali Turci. Medju ovimi junaci vrĕdni su osobite uspomene Lovro Ilić, Eranjo Ilinić, Luka Senčević, Mato i Marko Lapsanovići, Ivan Ilić, Mato Delimanić, Tomo Mihaljević, Franjo Kolaković i Antun Slavetić. — Izza Rudolfa zasĕde prĕstol brat mu

Matija II. (1608—1618.) Pripovĕdali smo već, koliko je neprilike imao Matija II. sa protestanti u Českoj. Ovdĕ nam je samo pridodati, da su protestanti kušali god. 1608. naseliti se i kod nas. Ali jim preseče put u Hèrvatsku na saboru u Požunu glasoviti ban Tomo Bakač, udariv sabljom o stol i rekav: „Ovim ću željezom tu kugu protĕrat iz moje kraljevine, ako se inače nebude dalo. Imademo tri rĕke: Savu, Dravu i Kupu, ljè jednu će od njih sèrkati ovi novotari!“ Za Matijina kraljevanja odlikovala su se osobito tri naša junaka u ratu s Turci, naime Antun Slavetić i Franjo Kolaković, koje smo već gore spomenuli; a zatim Franjo Matijević. Čuvši, da će požežki paša udariti na Osĕk, izadju mu u susret Slavetić i Kolaković. Tudĕ rane nemilo samoga pašu, a trista Turakah ubiju do smèrti. Paša požežki potvori radi toga ubojstva našičkoga agu, koga budimski vezir na to dade obĕsiti. Kašnje, izišav stvar na vidĕlo, nametnu Turci Slavoncem silni harač, sve dotlĕ, doklam nedonesu glavah ovih dviuh junakah. Slušajmo, što učiniše na to ova dva junaka! Odišav glavom pred pašu, reknu mu smiono u bèrk: „Ako ti je upravo toliko do naših glavah, a ti skini harač s naroda, — mi ćemo dragovoljno poginuti!“ — Čudom se začudiv paša na ove rĕči, prosti junakom život, te jih odpremi u Carigrad pred turskoga cara. Ali odtud ne-

Digitized by Google

povrate se junaci nikada dalje. — Drugi put zarobi požežki paša trista děčakah i trista děvojakah, te jih odpremi u Carigrad. To se dade na žao junaku Franji Matijeviću, s toga obukav se u žensko ruho, dotura se někako do pašinâ dvora, ubi pašu i sretno izmače. Ali izišav u dvorište, smotri zarobljena si otca, vrati se natrag i ubije pašina dva sina. Na to pako slete Matijevića Turci i raznesu na sablje. — Godine 1615. sklopi Matija II. primirje s Turci na 20 godinah; ali badava po nas, kada su Turci i nadalje plěnili našu domovinu. Za Matijom dodje na přestol

Ferdinand II. (1618—1637.) Ferdinand je imao ljuta posla, pokoreć sedmogradskoga (erdeljskoga) vojvodu Betlena Gavru, koji mu je naumio pomoćju Turakah oteti Magjarsku i Sedmogradsku. Uslěd toga gledao je Betlen, da kakogod primami hèrvatske velikaše u svoje kolo; ali badava, jerbo Hèrvati ostadoše sveudilj věrni svomu kralju Ferdinandu. Uza to vojevali su naši neprestano s Turci, — na čelu jim vitežki tadanji bani: Gjuro Šubić i Žiga Bakač. — God. 1625. vodio je Gjuro Šubić našu vojsku u pomoć Wallensteinu proti danskomu kralju i tudě su se junački dèržale naše čete. — U boju s Turci odlikovao se je ove dobe osobito Tomo Bakić, a još više sin mu, Stěpan Bakić. Stěpan Bakić branio se je junački u někoj kuli blizu Broda u Slavoniji. Pošto bi napokon našincem posve nestalo hrane, videć, da će od glada poginuti, nehtěde Stěpan Bakić čekati, da pogine od glada, nego pozva turskoga agu na mejdan. Agi se nehtěde na mejdan Stěpanu, nego posla město sebe bega Ugrinovića. Smaknuv bega Stěpan, nasèrnu Turci odasvuda na njega i sasěku ga na peke.

Za **Ferdinanda III.** (1637—1757), sina Ferdinanda II. nije sudbina našega naroda nimalo na bolje udarila, pošto Turci neprestadoše plěniti i tlačiti naše preděle, osobito oko Siska, po Dalmaciji i Slavoniji. — U Dalmaciju navali 40 tisućah Turakah - na čelu jim Mehmed Tekelija, paša bosanski, — na grad Šibenik. Da se kakogod rěše Dalmatinci toli silnih neprijateljah, udare, nagovoreni mlětačkim vojvodom Foskulom, na turski Gradac u Lici, nebi li raztèrgali tursku vojsku. Sbilja odpremi Tekelija 4 tisuće u pomoć Gradcu, a s ostalom turskom vojskom borili su se Šibeničani cělih 26 danah, te napokon morade Tekelija uzmaći, neopraviv ništa. Malo po malo oslobodi se Dalmacija za něko vrěme posve Turakah. — U

Digitized by Google

Slavoniji borio se je s Turci Gjuro Matić, koga su se Turci tako zazirali, da mu je požežki paša slobodu ponudio, samo ako se ostavi nasilja na Turke. — U Hèrvatskoj odlikovala su se ove dobe u turskom ratu bratja Nikola i Petar Šubić. God. 1650. sklopljen je mir s Turci u Legradu; ali uzalud, jer s nevěrom nije moći ugovarati. — Za Ferdinandom dodje na prěstol sin mu Leopold (1657—1705), kadno dotěraju Turci s vojskom tja do Beča.

Obsada Beča.

Uslěd domaće nesloge i rata sa protestanti, prodru Turci kroz Magjarsku tja do Beča. Zapovědnik turske vojske biaše veliki vezir Kara Muštafa. Céla zapadna Europa protèrnu od straha, čuvši glas, da ide dvě sto tisućah Turakah, nagovorenih od Francuzah, pravac pod Beč. Car Leopold I., nesluteć, da će mu dva neprijatelja na jedan mah na carevinu udariti, nebiaše se niti spremio na dvostruki rat i zato nije niti dignuo više od 30 tisućah vojske na oružje. Turci su tako bèrzo prodèrli do Beča, da je car jedva živ poběgao u Linc; a Karlo Lotarinžki jedva 12 tisućah momakah směstio u prěstolni grad. Karlo se skloni s ostalom vojskom u kraj, čekajuć, neće li mu stignuti obećana pomoć iz Němačke i Poljske.

Medjutim se je hrabri vojvoda, grof Starhemberg spremao u gradu, da što silnije dočeka neprijatelja; a gradjani su mu nikada bolje pri poslu išli na ruku. God. 1683., sred měseca sèrpnja, stigne Kara Muštafa s kèrvoločnimi svojimi četami pod Beč i utabori se okolo bedemah. Šator do šatora sterao se je šest urah hoda na okolo, tako, da pogledav s vèrhunacah gradskih, činilo bi ti se, da se ljulja okolica poput sinjega mora. Sred tabora virio je i caklio se šator vezirov. Odmah sutradan otvori vezir prokope. Posada i gradjani opru mu se junački, cěh se natěca s cěhom, — koji će koga nadkriliti junačtvom i uztrajnoštju. Što je Turčin obdan na bedemih razorio, to su naši junaci obnoć bèrže bolje popravili. No ipak je dan na dan pogibelj više prětila, pošto Turci kao pomamni stanu jurišati na bedeme. Sipajuć Turci u jednu ruku poput tuče topovsko zèrnje u grad, podkopaše u drugu ruku i puščanim prahom raztepoše bedeme. Koncem kolovoza osvojiše

Digitized by Google

Turci pod Bečom.

Digitized by Google

Turci gradske obkope, a 4. rujna odleti nemalo cěli bedem carskoga dvora tolikim praskom u zrak, da su se kuće tresle, a prozori razbijali. Vičuć Turci „allah“, što jih gèrlo nosi, udare zatim — těrajuć jih sam veliki vezir sabljom — na juriš preko provaljenih bedemah i porušenih zidinah, sred dima, praha i gruvanja topovah, kao pomamni, da osvoje grad. Na to priteče Starhemberg sa posadom i udari poput ljuta lava na dušmana. Neznajuć kud ni kamo iz grada, udari posada odlučno na juriš i sbilja suzbi junački Turke. Sutradan udare Turci s nova na juriš. Ali 10. rujna provali se druga gromada bedema carskoga dvora tako strašno, da je moglo više neprijateljah namah u grad nahrupiti. Posada i žitelji bečki, već na malo spali, što od borbe što od bolesti, čekali su 11. rujna dèrhtjuć od straha, da će Turci još jednoć navaliti; — kad al eto smotre naši, pošto nastade metež u dušmanskom taboru da jim se primiče željna pomoć, a pod večer osvědočiše se, sbilja, da jim je blizu pomoć, motreć gdě sěvaju sa susědnogi brěga (Kahlenberg) u zrak pèrskavci, te čuvši riku trih topovah. Bèrzo kao munja raznese se veseli glas od ustah do ustah u trenutak oka prodje gradjanom žalost u veselje. Kara Muštafa, ne malo pomami se od ljutosti i dade zarobljene kèrštjane sve do jednoga smaknuti u svom taboru. Ali na skoro kucnu ura pravde božje!

Zorom 12. rujna, čim bi ogranulo sunce, spusti se kralj poljski Ivan Sobieski s junačkom kèrštjanskom vojskom na četiri kraja, uza trepteće zastave i veselu glasbu, sa susědnoga brega (Kahlenberg) u ravnicu i zametnu junački boj. Kèrštjanski vitezovi boriše se sa svojimi narodi nečuveno hrabro, — nada sve pako Sobieski, koji je junačkom svojom desnicom mnogo turskih glavah odsěkao i povèrh toga osvojio još znak někoga turskoga velikaša — konjski rep. Ali uzpèrkos svemu još se nije znalo, čiji će mejdan biti, doklam neprovaliv naši u sredinu dušmanske vojske, nepričeše s reda janičare sěći na komade. Sada se otisnu Turad kud koji u běg. Preko 20 tisućah Turakah palo je mèrtvih u borbi, a za obsade poginulo jih je 30 tisućah; u taboru našlo se je osim dragocěnih šatorah i tri sto topovah, još toliko bogata plěna, da se može računati na deset miliunah. Klicajuć od veselja, izadju Bečani uza tutanj svih zvonah iz grada u tabor, pošto su dva měseca ljuto kukali u gradu. Staro i mlado pratilo je junačkoga poljskoga kralja,

Digitized by Google

cělivajuć mu od radosti, što je tko prije dohvatio — ruke, čižme i plašt. Cěla Europa, izuzam francuzki dvor, udarila je u veselje, čuvši ovu pobědu; a papa Inocenc XI. naredi na uspomenu ovoga oslobodjenja, na čast majki božjoj, blagdan „ime Marije.“

Nemila smèrt kralja Ljudevita XVI.

Tkogod iole zaviri u pověstnicu, osvědočit će se, da je samo onaj narod pravo sretan, koji se Boga boji i krěpostno živi; usuprot pako, da se svaki narod tim bliže primiče propasti, čim manje mari za Boga i njegove zapovědi. Ovu istinu potvèrdjuje očevidno i užasno narod francuzki, koncem prošloga stolětja. Pošto bi se već jedno stolětje prije ukorěnila nevěra u protestantskoj Englezkoj, bude kašnje prenešena i u Francuzku. Do mala poplave bezbožni spisi cělu Francuzku, — puni u jednu ruku gadne mèržnje proti Bogu, proti svakomu zakonu; u drugu navěštajuć podpunu slobodu i jednakost svih ljudih, a usléd toga bunu proti tobožnjoj oběsti svih vladarah. Povèrh svih ovih nevoljah propala je Francuzka, — usléd neprestanih ratovah po susědnih pokrajinah, kojimi su se Francuzi ponosili i silne razsipnosti kraljah Ljudevita XIV. i Ljudevita XV. — u dug, a tèrgovini i ratarstvu biaše se trag zameo. Porez biaše svaljen nemalo sasvim na gradjane i seljake, zato se je i nezadovoljstvo najviše medju gradjanstvom i prostim narodom uvrěžilo.

Kralj Ljudevit XVI., veoma dobroćudan vladar, gledao je, koliko mu se je igda dalo, pogibelj odvratiti. Ali mu sav posao osujetiše s početka velikaši, a kašnje buntovnici Jakobini. Godine naime 1789. planu francuzka buna, koju su s pèrvine veselo pozdravili i čestiti prijatelji slobode; no koja je kašnje, udariv naopako, ne samo Francuzku preobrazila, nego je rušila s reda, na štogod se je gdě naměrila — bilo nebilo dobro ili pravo. Kraljevska oblast tlačena je dan na dan; malo po malo preoteše stranke oblast, jedna gorja od druge, a napokon nadkrile Jakobini sve ostale stranke, te pričmu nemilo vladati. Preotev konačno svu oblast, odluče Jakobini (bez hlačah) kralja umoriti ili barem časti lišiti. Toga radi pozovu klatež iz Marseilla i drugih gradovah u Pariz. Osnova imala se 10. kolovoza

Digitized by Google

god. 1792. izvesti. Svanuv ovaj kobni dan, zazvoni zvono; a na to se sleti světina odasvuda oko kraljevskoga grada. S města prihvate Švajcari i ostali věrni vojnici puške, odlučiv braniti kralja — ostali propali; ali jim nedotupavi něšto kralj nedade pucati, nego zazva u zao čas u pomoć narodne zastupnike, koji su se nemalo svi sročili sa Jakobini. Za užasne vike i grožnje prostoga naroda, koji je neprestano vikao: „Udri po silniku,“ dovuče se već u něke kraljevska porodica — propala i blěda kao kèrpa — do narodnih zastupnikah. Primakav se kralj k zastupnikom, reče dostojanstveno: „Došao sam moja gospodo! da odvratim golemi zločin od Francuzke, nadajuć se ujedno, da mi nigdě do vas neima sigurna utočišta!“ Zastupnici dočekaju hladnokèrvno kralja, te mu zatim ponude s porodicom něki preděl u gornjem spratu grada, gdě su nègda radili novinari. Ovdě morade kralj slušati, kako su dolě věćali zastupnici, da njega svèrgnu, a zatim kraljevsku oblast sasvim ukinu.

Medjutim udariv prasak pušakah i rika topovah, dodje svakomu u glavu, da ipak neće prestati kèrv teći, akoprem bude kralj svèrgnut. Za toga biahu Švajcari nemalo svi do jednoga mèrtvi pali, a kraljevski dvor na juriš otet. Eto ti zatim divjih seljakah, garava obraza i kèrvavih rukavah, u narodnu skupštinu, deruć se izza glasa: da bude kralj svèrgnut s prěstola. Skupština zaključi od straha bèrže bolje, da si sam puk izabere narodnu vladu, jer kraljestvo nedolikuje Francuzkoj. Uslěd toga bude kralj privremeno lišen svoje časti; a zatim poput zločinca sa svojom porodicom odpremljen u tako zvani hram, t. j. starinski něki grad, nalik na kulu. Godine 1792. bude 21. rujna utemeljena narodna vlada, — na čelu joj sami Jakobini. S města ukinu Jakobini kraljevsku čast; a zatim pretvore francuzku, najstarju na světu samovladu, u skupnovladu, uzev ujedno od ove dobe brojiti godine. Pèrva nova godina brojila se od 21. rujna god. 1791. Takodjer imena měsecih budu promènjena, a město tjednah uvedene desetine, po deset danah. Město petdeset i dvě nedělje, uvedeno je trideset i šest krivobožkih blagdanah. Svèrgnuv kralja, rušila je světina od obèsti kraljevske gèrbe i kipove; u tom pako poslu povladjivana je klatež od narodnih zastupnikah. Pače premetaše i kraljevsku grobnicu u St. Denys-u, blizu Pariza, povadiše mèrtvace iz lěsovah, a kosti jim raztepoše kojekuda. Kraljestvu je trebalo i poslědnji trag zamesti; pa uslěd toga stane běsan na-

Digitized by Google

rod tražiti: da bude kralj pogubljen sa svojom porodicom. Kèrvolok Robespiere obtuži kralja Ljudevita, da mora već zato poginuti, što je kralj. Proti njemu ustanu uměreni girondisti (žirondisti), tražeći doduše i sami skupnovladni ustav; ali tvèrdeći ujedno, da tomu nije od potrebe, da kralj pogine, nego da se prije povede iztraga proti kralju. Želeći tobož i sami pravedno i razborito raditi, popuste zatim privèrženici Robespierovi, uslèd česa dovede parižki (gradski) knez 11. prosinca kralja iz tamnice na sud. Stupiv kralj u dvoranu narodnoga sbora, umuknu gděgod je tko; a svi upréše oči u kralja. Mirno i spokojno — svěstan si, da nije ni kriv ni dužan, — stupi kralj pred sud. Predsědnik nepozdravi Ljudevita kao kralja, nego mu prosto govoraše: Ljudevit Kapet. Skočiv zatim sudac reče oštro kralju: da je obtužen od francuzkoga naroda, pa zato da narod traži, da bude sudjen Ljudevit Kapet pred narodnim sborom; a sud će mu pročitati imenik njegovih zločinah. Sědav kralj, slušao je pokojno golemu tužbu, gdě ga krive, da se je sročio sa francuzkimi neprijatelji, te svu nevolju, što se je izlegla uslèd prevrata, na njega obaraju. Oprovèrgav zatim kralj posve pokojno i razgovětno, sve točku po točku cělu tužbu, čudom se začude i najljutji mu neprijatelji. Uzpèrkos tomu, bude kralj, uza graju i ruglo iste klateži, kroz čiju je sredinu već jednoć išao, natrag u tamnicu odpratjen; a zatim razstavljen sa svojom suprugom, sa sestrom, kćerju i sinom, koji su dosele sve uvrede i nevolje s njim věrno tèrpili. Izstupiv kralj, ustà silna vika u sboru. Jakobini tražahu, da se kralju s města pročita smèrtna osuda, a zatim iste noći, da bude pogubljen; ali žirondiste prodréše, da se barem těra sud, kao što i kod drugih zločinacah. Uslèd toga bude slobodno kralju, da si uzme koga věćnika, da ga brani.

Na to bude kralj 26. prosinca pozvan na sud sa svojimi privèrženici. Prije nego li bi jim dopušteno bilo unići u sudnicu, morali su něko vrěme čekati u predvorju, šetajuć se gore dolě. Iduć mimo něki narodni zastupnik, začu, da Malesherbes govori kralju — svomu štitjeniku: — „Sire!“ „Vaše Veličanstvo,“ — te zapita smèrknuto Malesherbesa: »Odkud vam tolika sloboda, uzimati ovdě rěči, koje je sbor prognao?“ „Odtud“ odgovori častni starina „što me nije strah poginuti!“ — Napokon puste kralja s pratnjom unutra. Malesherbesu zapne rěč od žalosti, a na to stade gorljivi Deseze tako oštro i okretno kralja braniti,

Digitized by Google

da bi ga sigurno smèrti oslobodio, da ga nisu Jakobini već odavna odlučili smaknuti. Zaglaviv govor Deseze, diže se sam kralj Ljudevit, te izusti tronut několiko rěčih, koje su se mnogim slušaocem dirnule sèrdca. Na to odpreme kralja natrag u tamnicu.

Opet ustà strašna vika u sbornici. Jakobini stanu vikati kao pomamni tako strašno, da su ječali zidovi u sbornici, a vrata se i prozori tresli. Sa galerije uze klatež rikati: „Smèrt! Smèrt!“ grozeć se svakomu divjim pogledom, tko bi se usudio otvoriti usta, da brani kralja. Něki Jakobin, koji je prije mesar bio, zaiska, da sasěče kralja na peke, pa da se odpremi u svaki kraj (departement), po komad kraljeva mesa. Pošto bi zastupnici věćali zasebice několiko danah, bude ukinut zakon, uslěd koga nebiaše slobodno nikoga na smèrt odsuditi, dok neprivole bar dvě trećine na osudu; a město toga zakona uvedeno je prosto glasovanje. Izza ove i druge kojekakve nepravde, bude napokon kralj 17. sěčnja 1793. i sbilja na smèrt osudjen; akoprem je samo pet glasovah (336 proti 361) više bilo da se pogubi, nego li da se pusti na slobodu. Malesherbes donese pèrvi tužni glas kralju, padši roneć suze ničice pred njega. Ljudevit mu na to reče posve razborito i pokojno: „Neka, barem znadem sada, što me čeka!“ Do mala reče zatim kralj: „Imade tomu dvě ure, što razmišljam, nisam li što krivo učinio svojim podložnikom; ali evo se kunem pred licem božjim, koje ću za koji čas ugledati, da nisam nikada što drugo tražio, do sreće svoga naroda!“ Sbor oglasi 20. sěčnja kralju, da imade sutradan poginuti. Kralju biaše dozvoljeno uzeti si svetjenika, da ga prati na stratište i oprostiti se sa svojom porodicom — to mu biaše sva utěha i okrepa na razstanku s ovim světom. Čini ti se, da će ti sèrdce pući od žalosti, gledeć kralja, gdě se izza duga i nemila razstanka, sastaje sa svojimi milimi i dragimi, da jim za věke rekne s Bogom! Dugo su, ogèrliv se, mućeć jedno drugo motrili, doklam jim nepotekoše na oči gorke suze. Sada stane jednoglasno cěla porodica tako ljuto naricati, da se je izvan kule još na daleko čulo. Napokon, kada bi jih već izdale suze, udare pokojno medjusobno u razgovor, koji je trajao skoro cělu uru. Zatim se silom otèrgne kralj iz naručaja svojim milim i dragim, — těšeć jih, da će jim još jednoć sutra u pohode doći.

Digitized by Google

Istom što bi pukla zora 21. sěčnja 1793. digne se Ljudevit sa svoga ležaja i pozove izpovědnika si Edgevortha. Kralj posluša goruće svetu misu i primi iz rukuh misnika svetu pričest. Za toga je bilo čuti sve veći štropot po ulicah parižkih. Bubnjevi su udarali, a topovi su prevažani; tutanj od hoda ljudskoga i konjskih kopitah, čuo se je već u kulu. Poslušav malko kralj, progovori pokojno: „Čini mi se, da su blizu!“ Bèrže bolje htěde se kralj konačno još oprostiti sa svojom porodicom; ali ga uze svojski moliti izpovědnik, da pregori ovaj gorki razstanak. „Neka dakle“ reče tronut Ljudevit — „ali da znaš, kako mi je na sèrdcu, ostaviti jih za věke, niti se neoprostiv s njimi!“ U 9 urah nastade još silniji štropot, vrata se otvore na tamnici, a Santerre, kukavica, uvede stražu, da prati kralja. „Samo jedan trenutak“ reče kralj; a zatim padnuv na koléna, kleknu i primi blagoslov od svoga izpovědnika. Na to ustade kralj i pruži někomu činovniku svoju oporuku; ali ju činovnik pèrkosito vrati. Drugi prihvati napokon oporuku. „Hajdemo dakle!“ reče Ljudevit; a na to krene se nebrojena světina. Sišav kralj dolě preko stepenah, gledao je, iduć dvorištem, češtje na sobe, gdě mu je zatvorena porodica. Zatim se popne sa svojim izpovědnikom i dvojicom oružanikah na kola, što su jih čekala. Dva reda vojnikah dèržala su uzduž po ulicah stražu, kuda se je kralj vozio, na svih uglih napereni biahu topovi; a konjanici pratili su kola. Koga nebiaše zapala kakva služba i svi žitelji u Parizu, ostadoše kod kuće, pa tako biaše sve naokolo pusto, kao da su svi ljudi za něko vrěme pomèrli. Gusti oblak biaše prikrio nebo, sluteć bi reć, nevolju i propast, što je zatim prikrila Francuzku.

U 10 urah prispiju kola na tèrg Ljudevita XV., sred kojega biaše naměšteno mučilo — oštra guilotina.*) Više od 50,000 ljudih, što konjanikah što pěšakah, sletilo se oko stratišta. Vozeć se, molio se je kralj sveudilj Bogu. Spaziv, da su kola stala, reče kralj tiho Edgevorthu: „Sada smo došli, ako se nevaram!“ Sišav kralj s kolah, uzpe se pokojno, poput pra-

*) Guilotina je stekla ime od lěčnika Guillottina, koji ju je iznašao, ili pravo rekuć popravio; a bila je nalik na stroj, kojim se danas udaraju stupovi u zemlju. Bat. što se je spuštao, imao je oštar nož, kojim je nesretnikom u jedan mah odrubljena glava.

Digitized by Google

vednika, koji je s Bogom pomiren, na stratište. Kèrvnici obkole kralja, hoteći ga svući; ali jih Ljudevit dostojanstveno suzbije, svuče si sam opravu i odkrije vrat. Zatim ga slete nanovo, da mu svežu natrag ruke. »Šta me popadate« — reče kralj zlovoljno — „radite, što vam je zapovědjeno, ali se lje nedam vezati.« Hoteći na to kèrvnici silom kralja svezati, priskoči izpovědnik i sěti kralja na primĕr Isusov. Usled izpovědnikove opomene pruži kralj pokojno kèrvnikom ruke, govoreć: „Dakle jih vežite, da popijem upravo do dna čašu muke.« Zatim prešav na lěvu stranu stratišta reče kralj: »Šutite bubnjari!« Ušutiv pako bubnjari, progovori kralj glasno i razgovětno: „Francuzi! ja umirem ni kriv ni dužan. Opraštam svim, koji su me osudili na smèrt i molim Boga, da nedodje kèrv, što ćete ju sada proliti, nikada na Francuzku. A ti kukavni narode....!« Poslědnje rěči proždre nemili tutanj bubnjevah, zagèrmiv na zapověd Santerre-ovu. S města popadnu kèrvnici kralja i podmetnu mu glavu pod guilotinu. Izpovědnik klekne uz kralja i reče mu: »Sine svetoga Ljudevita, uzilazi na nebo!« Na to se spusti bat, a glava se kraljeva skotèrlja sa stratišta. Jedan kèrvnik pograbi kraljevu glavu i pokaže světini na okolo. Spaziv glavu, zaori světina: »Živio narod, živila sloboda!« Kriljaci i šubare lětiše u vis, a světina stade veselo pěvati i plesati oko stratišta. Nego svaki, iole razborit Francuz, krio je samo od straha pred světinom ljutu žalost u sèrdcu.

Strašna vlada.

Uz pomoć obštne světine preotmu mah divji skupnovladalci (republikanci, tako zvani strašni vladaoci); a zatim dadu pogubiti ne samo sve privèrženike kraljestva i sve, o kojih su slutili, da su prijatelji kraljevi, nego takodjer umĕrene skupnovladalce ili tako zvane žirondiste.

U Francuzkoj se zametnu gradjanski rat, a u isti mah zarati se Francuzka s Austrijom, Pruskom, nemačkimi i talijanskimi kneževinami, s Englezkom i Španjolskom. S početka podje rat naopako, ali strašni vladaoci smognu svaki put dovoljno vojske, dadu guilotinirati generale, koji su na vojski zlo

Digitized by Google

prošli ili što skrivili; a ratoborna ćud Francuzah, koji su dèržali od pamtivèka svoju zemlju svetom, tèrgnu se iznenada, pošto jim inostranci prekorače medje. Inostranske vojske biahu nesložne, te bi se u nuždi jedna drugoj iznevèrile, zato otmu Francuzi malo po malo mah, te do god. 1794. protèrani biahu inostranci svi do jednoga iz Francuzke. Okrenuv pako Francuzom na bolje sreća, dosade jim privèrženici strašne vlade. Robespierre dade si mnoge privèrženike smaknuti, što su mu se sumnjivimi viděli; ali uslěd ove okrutnosti poboje se svi sabornici za glavu, mnogi se sroče proti njemu, razboritiji gradjani pristanu uza nje, suzbiju klatež, te 28. sèrpnja 1794. bude izveden Robespiere sa još 21 privèrženikom na mèrtvačkih kolih na guilotinu, a 30 dodje za njimi još 71. — Padši Robespierru glava, stade plesak světine.

Rat proti susědnim kraljevinam trajao je sveudilj, akoprem je gděkoja pokrajina sklopila mir sa Francuzi. Francuzka bi sigurno propala bila ovoga prevrata, da je nije oteo něki vojvoda, komu odavna nije bilo para. — Taj vojvoda zvaše se Napoleon Bonaparte.

Napoleon putuje s vojskom u Rusiju god. 1812.

Napoleon Bonaparte, rodom iz Ajacci-a, na tadanjem genovezkom otoku Korsiki, izabran je providnoštju božjom, da doskoči jakom svojom desnicom strahotam francuzkoga prevrata. Generalom od 25 godinah, suzbi Napoleon novi prevrat u Parizu sipajuć kartače, uvede mir i red u Francuzkoj, dopusti silnim izseljenikom, da se slobodno vrate kući, utvèrdi slobodu katoličke věre, pače sklopi ugovor sa papom Piom VII. Napoleon svlada Austrijance god. 1796. i 1800., dade se 1804. izabrati francuzkim carem, svlada god. 1805. Austrijance i Ruse, 1806. Pruse i Ruse, 1809. po drugi put Austrijance: nego odlučiv céli svět osvojiti, udari po zlu svojom nečuvenom hrabrosti i ratnom věštinom. Brata si Ljudevita, otca Napoleona III., imenova kraljem holandezkim, nego bèrzo ga opet protěra, pošto mu nehtěde brat tlačiti si podložnike, a zatim spoji Holandezku sa Francuzkom. Španjolsku kraljevsku porodicu prevari, naměstiv si brata Josipa španjolskim kraljem. Na to protěra portugalskoga kralja, a do malo i napuljskoga, davši na-

Digitized by Google

puljsku kraljevsku stolicu svaku si Muratu, generalu konjanikah. Iz susědnih němačkih pokrajinah Hessen-Kassel, Braunschweig i Hanover, sklopio je kraljestvo vestfalsko, pokloniv ga zatim bratu si Jerolimu. Povèrh toga prisvoji si sěvero-zapadne němačke pokrajine na uštju Wesere, Emse, Elbe, sa glavnimi gradovi Bremen, Hamburg i Lübeck, uslěd česa ote kukavnim Němcem rěke, obale i morsku tèrgovinu. Konačno preseli papu na silu iz Rima, na što si prisvoji takodjer rimske pokrajine i pridruži jih francuzkom carstvu, odlučiv ujedno, da se toli njegov pèrvorodjeni sin, koli pèrvorodjeni sin svakoga budućega vladara francuzkoga, zove — kraljem rimskim. Tko li bi mogao Napoleonu na put stati, da mu se je htělo dalje těrati? Ruski car biaše s njim u dogovoru, Austrija i Prusija biahu iznemogle, a Englezka nesměde se s njim nimalo ogledati na kopnu.

Ali na moru su mu Englezi nemilo pèrkosili; skončav mu cělo brodovlje i morsku tèrgovinu. Čim se koji brod Napoleonov pomoli iz luke, dojadriše Englezi i oteše mu ga. Povèrh toga pošalju Englezi Portugizom i Španjolcem u pomoć vojsku, kada su ustali na oružje proti Napoleonu. Na čelu ove savezničke vojske biaše general Vellington, koji, protěrav Francuze iz Portugalske, prodre u Španjolsku; niti mu nemogahu doskočiti francuzki generali, akoprem su slabo marili poginuti. Uslěd toga biaše Španjolska Napoleonu sveudilj ljuta rana na sèrdcu. U drugu opet ruku nije do Britanacah i Španjolacah nitko Napoleonu na put stajao. S toga si je Napoleon dan i noć razbijao glavu, kako bi Englezku u zanke upleo. Englezku dèrži ponajviše tèrgovina, zato se je ponajprije brinuo Napoleon, da preseče Englezku tèrgovinu, a k tomu da bude Englezkoj zabranjeno svratjati se u europejske luke. Ova osnova pošla mu je dakako povoljno za rukom u Francuzkoj, Italiji, Hollandiji i sěvernoj Němačkoj. Ako li bi tko pod kradom englezke robe dobavio, moradoše ju Napoleonu podčinjeni vladari na vidělo izněti, a zatim sažgati, nepitajuć je li platjena ili ne. Ali uslěd ove naredbe dopadoše ponajviše neprilike Napoleonovi podložnici i podčinjeni mu vladari, gděno u drugu ruku potěraju Englezi tèrgovinu drugim pravcem upravo uzpèrkos Napoleonu. Uslěd ovoga kukavnoga, tako zvanoga k o p n o g a s u s t a v a, osiromaši množtvo naroda, a milijuni dopadoše nevolje.

Uza ovaj pogubni sustav pristade malo po malo i Rusija,

Digitized by Google

a Švedska morade ga primiti pod silu. Ali nebude dugo, spoznade ruski car Aleksander, koliko mu je vlastiti narod stradao uslěd ovoga sustava proti Englezkoj; pa s toga popusti poněšto od njega. Jedno s toga, a drugo radi dèržave vojvode oldenburžkoga, rodjaka ruskoga cara, koju si je prisvojio Napoleon, pa sada nehtěde vratiti, zaměri se Napoleon ruskomu caru.

Sabrav svu snagu svoga carstva udari Napoleon u Rusku. U Poljskoj sgèrnu se francuzka vojska. Povedši 480tisućah vojske sa sobom, pridruži jim Napoleon još 100 tisućah němačke savezne vojske, a Pruska i Austrija moradoše mu pod silu zakloniti krila. Tako krenu Napoleon dne 24. i 25. lipnja sa pol milijuna vojske i više od 1200 topovah preko Nimena, rěke na medji izmedju Pruske i Poljske, pošto bi pregledao prije osobno obale ove rěke, preobukav se u poljskoga konjanika. Na to si razděli vojsku u dvě čete. Jednom krene general Macdonald prama Rigi; a drugom Napoleon s generalom Ney-om prama Moskvi.

Uzalud biaše Rusom uztezati neprijatelje, barem da u Moskvu neprodru. Napoleonovi vojnici tërahu Ruse pred sobom, potukoše jih kod Smolenska i Mozaiska, te napokon doprěše do staroga, častnoga grada Moskve. Odavna vukla je želja Napoleona, da osvoji Moskvu. Ovdě, srěd Ruske, odluči zimovati, naumiv, kao někoč u Beču i Berlinu udariti palježinu na sve ruske pokrajine, obilno si obskèrbiti silnu vojsku, a zatim na prolětje, ako mu se nepredade car Aleksander, navaljiti na Petrograd, te konačno Ruskoj mir skupo prodati. Ovu lěpu osnovu gledao je Napoleon i sbilja u pameti, motreć 14. rujna god. 1812., kako se veličanstveno i široko stere pred njim prěstolni grad Rusije, a nigdě ni žive duše, koja bi mu na putu stajala. General Kutuzov biaše se sklonuo s ruskom vojskom, znajuć, da silom nije moći odoljeti tolikim četam. Ali se je medjutim domislio Kutuzov, kako će Francuzom lukavo na kraj stati.

Bez brige unidje Napoleon s vojskom u Moskvu. Vrata mu biahu širom otvorena, nitko neizpali puške na njegovu momčad, nigdě se nenaměri na neprijatelja. Ali mu se ujedno dade na čudo, što se nesleti světina oko njega, diveć mu se kao po drugih osvojenih gradovih. Kudgod se krene, muči sve na okolo po ulicah kao na groblju. Nemalo svi žitelji biahu poběgli, a koji su ostali još u gradu, skrili su se kojekuda po kućah. Gle-

Digitized by Google

dèć tako ogromni grad pust, dodje Francuzom poněšto zlo u glavu; zatim pričeše slutiti, da će jim biti oskudno živěti po pustih kućah, a navlastito, da će jim biti težko doći do čestita zalogaja. Medjutim do skora umiriše se ipak, nadajuć se, da će si bogatim plěnom nadoknaditi oskudicu. Ali nebude dugo, iznevěri jih ova nada. Iznenada naime buknu oganj u Moskvi sa više krajevah, stade dim sukljati nebu pod oblake; a u isti mah duhnuv silni větar, razsù se oganj širom, te pogledav naokolo, valjao se grad poput ognjenoga mora. Tako je běsnio oganj zasebice několiko danah, a napokon neostade od veličanstvene Moskve ništa do praha i pepela. Jedini carski dvor, obzidan trostrukim zidom i jarkom obkopan, sa sgradami, ote se ognju. Ovdě se biaše směstio Napoleon sa najodličnijimi častnici, a vojnici su mu ležali u taboru izvan grada. Vojnici letiše jatomice u grad, tražeć plěna sred pustih ruševinah. I sbilja nebiaše jim trud uzalud; ali do mala spali su na to, da bi dragovoljno dali grudu zlata za komad hlěba, samo da bi ga gdě bilo dobiti.

Izgoriv Moskva, pomèrsile su se Napoleonu osnove. U jednu ruku nestalo mu je hrane, oprave i konaka za vojsku; u drugu pako napastovali su ga odasvuda neprijatelji. Štogod mu je uztrebalo, morao si je pod težku silu osvojiti oružjem. Povèrh toga pèrkosili su mu Rusi dan na dan u oči. Čim bi koji odděl francuzke vojske pošao, da traži hrane, naměrio bi se s města na Kozake. Još gorje od neprijateljah udari zima na Francuze. Već biaše minulo pol listopada, a još je sědio Napoleon u svom kremlu, neznajuć ni kud ni kamo. Uzalud je mir nudio, jer su mu Rusi jedva u něke odgovarali i to neodlučno. Dakako, jer što dulje zategne Napoleon u Moskvi, tim bolje po Ruse. Napokon se domisli Napoleon, da mu nije kèrzmati, nego se žuriti što bèrže kući, dok su još iole topli jesenski dani.

God. 1812. krene Napoleon 17. listopada i sbilja kući uza tovare plěna, pošto bi na razstanku porušio něke zidove kremla. Ruski vojvoda Kutuzov podje uzastopce za njim, pèrkoseć mu neprestano. Povèrh toga naletavali su mu se sveudilj Kozaci odtraga i sa krila na vojsku. Do skora poče nemilo stradati francuzka vojska od glada, golote i umora, a pokraj svega toga udari ciča-zima. Od zime i leda nije se znalo puta, konji i ljudi padali su mèrtvi na tisuće kao muhe. Silni voj-

Digitized by Google

nici smèrzli su se uz oganj, što bi naložili, nemogav se dići od umora niti poticati ognja. Mnogo su jih poklali Kozaci, prije, nego li bi si ogrijali ukočena uda. Čim je više nestajalo Francuzom snage, tim su češtje i silnije udarali na nje Rusi. Skoro na pol skapali, dotèraju u něke Francuzi do grada Smolenska, nadajuć se, da će se tudě u obilnih žitnicah i spravištih naměriti na hranu i opravu. Ali uzalud; pošto pohiti pred Francuze ruski general Čičakov sa Wittgensteinom, na most Berezinu, da jim stanu na put. Napoleonu biaše dakle s města běžati iz Smolenska, nebi li kakogod pretekao Ruse. Do zla Boga udari na to glad, zima i pošast na Francuze, a okrom toga vodili su Rusi cěla jata francuzke vojske u roblje natrag.

Jedva u něke dotěra šaka, nedavno silne i ponosite, francuzke vojske, do obale rěke Berezine u ruskoj pokrajini Minsk. Nego ovdě biaše jim se još ogledati s Rusi, kakono nigda prije. Dne 27. studenoga god. 1812. počeše Francuzi prelaziti prěko rěke na dva mosta. Čim su koračili Francuzi jednom nogom na most, eto ti nemile borbe, pošto Rusi stanu izza ledjah pucati medju nje. Svaki Francuz gledao je, da prešav što prije preko mosta, iznese barem živu glavu, kada mu se nedade ništa drugo. Hoteći što prije prevaliti preko mosta, pričmu Francuzi jedan drugoga turati u vodu; něki su sami skočili u vodu, ali su jih satèrla kolesa od kolijah i topovah; něki su opet kušali, da se prevezu na ledenih pločah na drugu obalu, ali jih odnese voda. Opet jih je na tisuće poginulo od ruskih tanetah. Cěli odděl vojske, što je odtraga pazio, zarobili su Rusi. Nemalo sve oružje i pèrtljag zapléniše Rusi, a povèrh toga odvedoše 20 tisućah Francuzah u roblje. No većinom je sam Napoleon dao pobacati pèrtljag. U francuzkoj vojski poginulo je i sijaset Němacah.

Šaka ljudih Napoleonove vojske, što se je otela smèrti, udarila je na Vilnu kući. Osam miljah daleko od Vilne, sědav Napoleon na saonice, krene bèrže bolje preko Draždjanah u Pariz. Ponosito i pèrkosito otisnuo se je někoć Napoleon na čelu pol miliuna vojske u svět; a sada se skrovno i sramotno vratja kući. Čim se je razstavio s vojskom, razidje mu se širom kukavna momčad. Za carem krenu kudkoji maršali, častnici i prosti vojnici. Svaki uze pravac, kuda mu se je činilo, da će sigurnije prispèti kući; niti jedna satnija neostade čitava — sve

Digitized by Google

se razsu poput ovacah bez pastira. Iznemogav stigne većina vojske u Saksonsku; pošto bi jih na tisuće skapalo od nemoći na putu.

Borba kod Lipskoga.

Uslěd ove sudbine Napoleonove, odlahnu poněšto europejskim narodom, te malo i veliko prihvati nadu, da će već u něke nadvladati pravda i pravica. Potlačeni narodi skoče na oružje proti svojim tlačiteljem. Pruska se diže najprije, a za njom ustade do skora i Austrija, pošto bi plemeniti austrijanski car Franjo odbio sve povlastice, što mu je nudio Napoleon. Napokon kucnu čas, da se skine ratobornomu pobědителju posve věnac sa glave, pošto mu je već inače mnogi listak uvehnuo. God. 1813. zametnu se 16. listopada oriaška borba kod Lipskoga. Preko 300 tisućah saveznikah borilo se je sa 200 tisućah Francuzah. U jutro od 8. ure gèrmilo je preko tisuću topovah, što s jedne što s druge strane, da se zemlja tresla, a prozori su se lupali po Lipskom. Kao pomamna udarala je jedna vojska na drugu; čim bi jedna osvojila koje selce, eto otela bi joj ga u isti mah već druga. U něke preote mah Napoleon sa svoje strane u toliko, da je dao u 4 ure po podne zvoniti u Lipskom na veselje. Pruski pako maršal Blücher osvoji selo Mökern, pošto bi ga već u četiri puta oteo i izgubio; a za toga su Austrijanci išli na juriš na grad Delic. Do večeri dodjoše saveznikom u šake natrag sva pèrvašnja města. Dne 17. listopada — licem u nedělju — mirovala je s obadvě strane vojska; ali 18. zametne se nanovo ljuti bój. Dugo vremena neznade se, čiji će biti mejdan; stopram izza silnoga napora budu Francuzi suzbijeni; ali se nedade Napoleon krenuti s města, zauzev selo Probstheida. Za kèrvoločne borbe predju dvě pukovnije Virtemberžanah — na čelu jim Norman — i 6 tisućah Saksonacah sa 30 topovah na němačku stranu; a pod večer stade Napoleon uzmicati. Na susědnom brěžuljku stiže trima saveznicima vladarima veseli glas, da je njihova poběda. Car Franjo kleknu s města, hvaleć Bogu; za njim se povede ruski car Aleksander i pruski kralj Fridrik Vilim; a zatim svi prisutni vojvode. Na sve strane zaori u savezničkoj vojski veseli glas: „Bog je s nami!“

Digitized by Google

Jurišanje Austrijanacah na Delic 16. listopada.

Slědeće noći krene Napoleon svoj tabor; a goruća naokolo sela světlila su mu. Sinuv zora, udari juriš na Lipsko, gdě je sila ranjenikah ležalo. Dva su maršala branila grad Lipsko, doklam se je dalo, da uzmogne medjutim vojska prosto natrag uzmicati. Oko desete ure otidje Napoleon iz grada; a do mala bude razoren most na rěci Elster, žalibože prerano. Tim je mnogo Francuzah odcěpljeno od svoje vojske. Mnogo pogine, hoteći preplivati preko rěke, medju njimi i junački poljski knez Ponjatovski. Ovako se dokonča na glasu borba kod

Digitized by Google

Lipskoga, u kojoj je, što s jedne što s druge strane, do 100 tisućah ljudih izgubilo glavu. Ovom borbom stekla si je Němačka slobodu od jarma Napoleonova.

Osvojenje Pariza.

Napoleon neodvede niti trećine svoje vojske sred měseca studenoga iz Němačke preko Rajne u Francuzku; s toga se odcěpe od njega němački vladari, koji su počam od god. 1805. s njime dèržali, te se priluče s vojskom saveznikom. Licem u oči nove godine 1814. krene obnoć saveznička vojska preko Rajne i prodre daleko u Francuzku, prije, nego li bi jim igdě Napoleon na put stao. Měseca veljače i ožujka došlo je do kèrvavih okèršajah, u kojih se vendar nije odlučio mejdan. Napoleon krene na to iznenada s vojskom u kraj, naumiv saveznikom udariti s ledjah; ali medjutim udare saveznici bèrže bolje pravac u Pariz, pobiju neprijateljske čete, što su jim gděšto na put stajale, te dopru 30. ožujka pred Pariz. Francuzki maršali Marmont i Mortier imali su samo malo vojske; ali jim se vojska silno ogradila, što po parižkih brežuljcih što po vèrtovih; povèrh toga imali su mnogo topovah. Usléd ove obrane poginu mnogo savezničke vojske, prije, nego li je osvojila brežuljke, odkuda su jurišali saveznici na Pariz, doklam se je predao. Predav jim se Pariz, unidju unj slavodobitno saveznici; a do mala skočiv na noge světina u Parizu, sruši Napoleonov kip, što si ga je Napoleon dao saléti od 1200 osvojenih topovah, s visokoga stupa, na kom je naměšten bio. Na to proglasi narod kraljem brata pogubljenoga Ljudevita, pod imenom Ljudevita XVIII. Napoleon naumi s vojskom udariti u Pariz, ali mu se odmetnu mnogo maršalah i generalah, nehoteći zametnuti gradjanskoga rata. S toga se zahvali Napoleon i odpremi na mali otok Elbu, gdě si je odabrao stan uz privoljenje saveznih vladarah.

Borba kod Waterloo-a.

Doklam su što glavom vladari što njihovi zastupnici u Beču věćali, kako bi utanačili stalan mir u Europi, nemogahu pregoréti Francuzi, što jim se je izmaklo pèrvenstvo na světu,

Digitized by Google

a povèrh toga nezadovoljni novim kraljem, dodje Napoleonu u glavu: da će se staro i mlado sletiti oko njega, ako stigne iznenada u Francuzku. Pa sbilja ukèrcav se sa 900 momakah sa svega otoka, stigne 1. ožujka g. 1815. u Kannes u južnoj Francuzkoj. Nigdě nitko nestade na put Napoleonu, pukovnije, što jih odasla Ljudevit XVIII. proti Nopoleonu, predju jedna za drugom k Napoleonu; uslěd česa poběže Ljudevit XVIII. bèrže bolje u Gent u Nizozemsku. Napoleon postade nanovo gospodarom Francuzke, a k tomu htěde světu zaslěpiti oči, da mu u ovaj par nije nimalo do rata. Ali mu nehtědoše věrovati sabrani u Beču saveznici vladari, nego ga proglasiše rušiteljem mira na zemlji, a do mala stadoše sabirati vojsku. Na to pako, naumiv prevariti saveznike vladare, udari Napoleon iznenada na prusku i englezku vojsku, što je ležala u Belgiji pod Blücherom i Vellingtonom. Dne 16. lipnja pobije Napoleon nemilo Pruse kod Ligny-a, za toga je pako udario maršal Ney s druge strane na Engleze, ali uzalud. Blücher i Vellington uzmaknu za dvě tri ure hoda, Vellington se naměri na sgodan položaj uzduž sela Waterloo-a blizu Brüsla i čekaše odlučno Napoleona, pošto bi mu Blücher obrekao pomoć. Napoleon mišljaše, da su Prusi uslěd borbe kod Ligny-a klonuli duhom, pa zato pověri maršalu Gruši-u 36 tisućah momakah, da ide za Prusi u potěru; ali si Blücher razděli vojsku na dvoje, zatim ostavi něšto vojske, da se bije sa Gruši-om; a drugo povede sobom proti Napoleonu u odlučnu bitku. Bitka se je zametnula medju Napoleonom i Vellingtonom upravo oko podne; svaka je vojska brojila svojih 70 tisućah momakah. S obadvě strane zagèrmiše topovi titrajuć se smèrtju. Do skora zametnu se boj medju konjanici i pěšaci, te uza neprestano gruvanje topovah trajala je borba do sedme ure, neznajuć još: tko će svladati, tko li će svladan biti. Već biaše Vellington odpremio sve čete u boj, štogod je imao, nego Napoleon biaše si pričuvao još priličan broj, dok vidi, kako će mu sreća suditi. Ali medjutim udare Prusi s jedne strane na Francuze, uslěd česa morade Napoleon pričuvane čete proti njim u boj poslati. Uzalud je sve više i više vojske dolazilo Prusom u pomoć, Napoleon se je dèržao sve do mraka. Ali pred noć morade francuzka vojska popustiti Prusom, u isti pako mah udari napred i Vellington. Na to udare Francuzi kudkoji u běg kao pomamni, a za njimi se otisnu Prusi u potěru, tako žestoko, da su jedva dihali ljudi

Digitized by Google

i konji. Francuzka se vojska sasvim razsu, Napoleon nemogaše više sazvati vojnikah, pošto svi do jednoga klonuše duhom. — Uslěd ove nesretne borbe zahvali se Napoleon po drugi put (22. lipnja) i predade se 8. sèrpnja někomu englezkomu ratnomu brodu. Saveznici vladari odsude ga na otok sv. Jelene u atlantičkom moru, gdě je zarobljen umro 5. svibnja god. 1821.

Savezničke čete zaokupiše, izza borbe kod Waterloo-a, Francuzku, kojoj je kukavnoj dosudjena globa od 800 milijunah franakah i opredělјene medje, koje je imala do godine 1792. Sklopiv mir u Parizu (20. studenoga 1815) i ugovor u Beču, utanačena je nova razredba dèržavah u Europi, koja je vladala sve do něke godine.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google
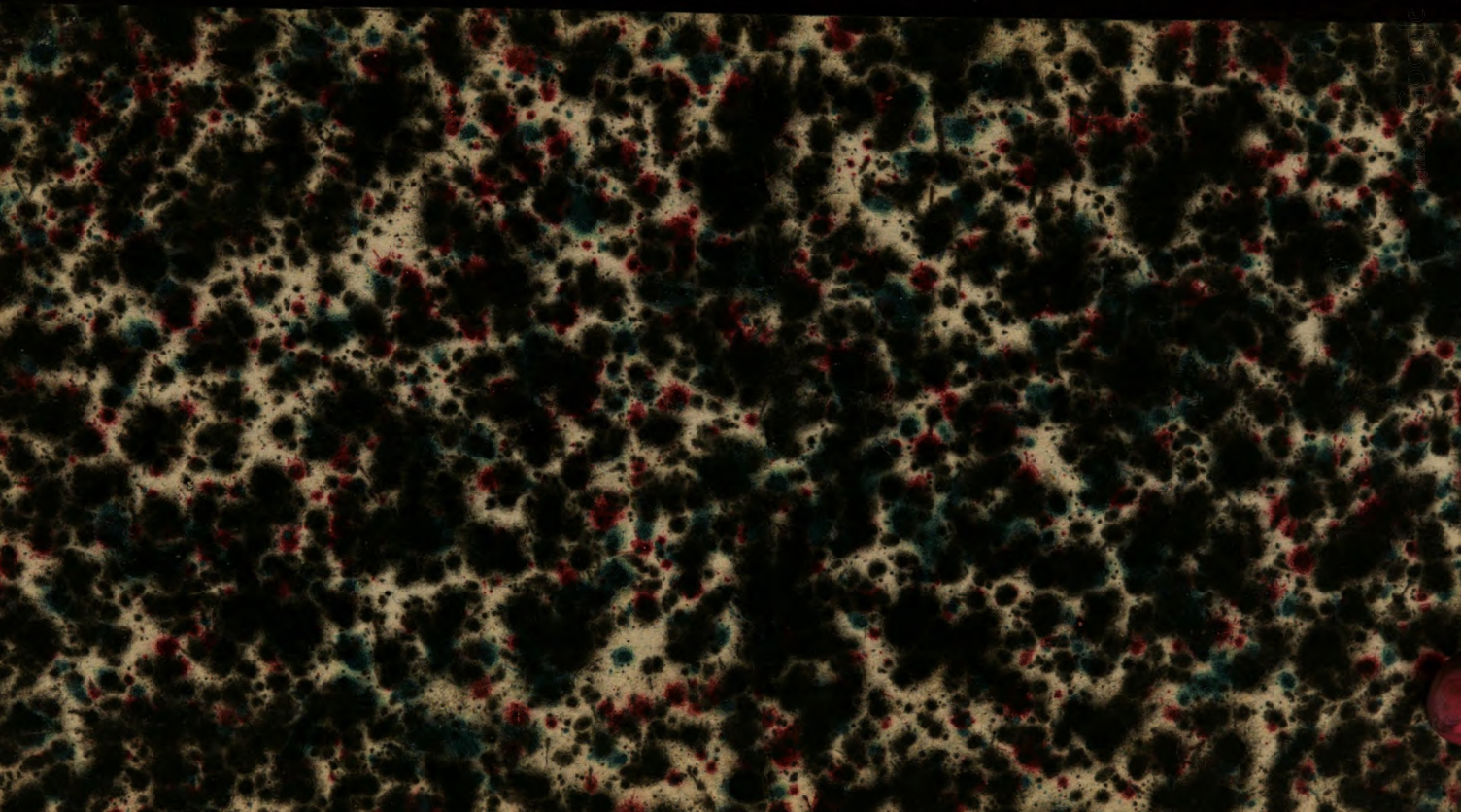
Digitized by Google